

Formelle subjekter i norsk – en diakron undersøkelse

Kari Kinn

Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap

Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Høsten 2010

Formelle subjekter i norsk – en diakron undersøkelse

Kari Kinn

Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap

Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Høsten 2010

© Kari Kinn 2010

Formelle subjekter i norsk – en diakron undersøkelse

Kari Kinn

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Forord

Tusen takk til Jan Terje Faarlund for all hjelp gjennom hele dette prosjektet. Jeg er heldig som har hatt en veileder med så gode kunnskaper både om syntaktisk teori og språkhistorie og en så god evne til å se alle nivåer i en tekst samtidig. Takk også til Karl-Gunnar Johansson for ekstra hjelp med de vanskeligste diplomene.

Takk til Tekstlaboratoriet og alle som jobber der, både for tilgang til og hjelp med korpus og databaser og for et godt og inspirerende arbeidsmiljø. En spesiell takk til Piotr for all oppmuntring, servering og det konstante bombardementet med relevant faglitteratur.

Tusen takk til Vibeke for særs godt naboskap i hjørnet på lesesalen. Uten våre beinharde rutiner, regelmessige pauser og fine faglige og ikke-faglige samtaler hadde det vært mye vanskeligere å skrive denne oppgaven. Jeg vil også takke alle andre medstudenter som har møtt opp til morgenkaffe, kommet med råd, satt ting i perspektiv og generelt vært gode.

Takk til pappa for en imponerende runde med korrekturlesing i slutfasen av prosjektet. Jeg vil også takke Henriette for maskinell korrektur og for mange bra treningsøkter det siste året – det har vært en god måte å lede tankene bort fra formelle subjekter på!

Oslo, november 2010

Kari Kinn

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
2	Teori, metode og data.....	4
2.1	Generativ grammatikk.....	4
2.1.1	Prinsipp- og parameterteori.....	4
2.1.2	Grammatikken som studieobjekt.....	7
2.1.3	I-språk, E-språk og UG	9
2.2	Hvordan språket endrer seg.....	10
2.2.1	Barns språklæring og reanalyse.....	10
2.2.2	Plutselig endring.....	13
2.3	Beskrivelse og forklaring	13
2.4	Subjektsdefinisjoner	14
2.4.1	Hva er et subjekt?	14
2.4.2	Hva er et nullsubjekt?.....	20
2.4.3	Hva er et formelt subjekt?	21
2.5	Datagrunnlag	22
2.6	Metode.....	26
3	Subjektløse setninger i norrønt.....	29
3.1	Om <i>pro</i>	29
3.2	Subjektløse setninger med eksternt argument.....	31
3.3	Subjektløse setninger uten eksternt argument.....	33
3.4	Er norrønt et <i>pro</i> -drop-språk?	38
4	Subjektskrav og formelle subjekter i moderne norsk.....	40
4.1	Subjektskravet	40
4.1.1	Subjektskravet som følge av kasustilordning.....	42
4.1.2	Subjektskravet som følge av sterke trekk i A-grs.....	44
4.1.3	Subjektskravet som følge av [D] og [P] i T	45
4.1.4	Revidert kasusanalyse	47
4.2	Subjektskravet i setninger med eksternt argument.....	53
4.3	Subjektskravet i setninger uten eksternt argument – ulike setningstyper med formelt subjekt	54
4.3.1	Setninger med <i>det/der</i> som eksternt kvasiargument	55

4.3.2	Eksistensialsetninger	58
4.3.3	Upersonlig passiv	60
4.3.4	Setninger med formelt subjekt og en underordnet CP	61
4.4	Det formelle subjektets form	64
4.5	Er subjektskravet absolutt?	67
5	Formelle subjekter i mellomnorsk og tidlig moderne norsk	70
5.1	<i>Det</i> som determinativ til ekstraponert CP	70
5.2	Setninger med formelt subjekt	72
5.2.1	Setninger med <i>det/der</i> som kvasiargument	72
5.2.2	Eksistensialsetninger	77
5.2.3	Setninger med upersonlig passiv	80
5.2.4	Setninger med formelt subjekt og en underordnet CP	82
5.3	Kommentarer til setningene med formelt subjekt	83
5.3.1	Setninger hvor <i>det</i> er formelt <i>objekt</i>	83
5.3.2	Diplomer med mange danske trekk	86
5.3.3	Tekster med både formelle subjekter og nullsubjekter	87
5.4	Når oppstod formelle subjekter?	89
6	Hypoteser om oppkomsten av formelle subjekter	93
6.1	Sammenheng mellom nullsubjekter og subjekt-verb-kongruens	93
6.1.1	Formelle subjekter som et resultat av bortfall av Agr	93
6.1.2	Subjekt-verb-kongruens i tekstene med formelt subjekt	96
6.1.3	Konklusjon	107
6.2	Skyldes formelle subjekter reanalyse av formelt topik?	108
6.2.1	Formelt topik som forløper til formelt subjekt	108
6.2.2	Plassering av ekspletiver i kildetekstene	109
6.2.3	Konklusjon	113
6.3	Alternative tilnærminger	113
6.3.1	Ekspletiver med pragmatisk/stilistisk funksjon	113
6.3.2	Bortfall av <i>pro</i> og reanalyse av <i>det</i> og <i>der</i>	117
7	Oppsummering og konklusjoner	124
	Litteraturliste	126
	Korpus og databaser	130
	Vedlegg	131

1 Innledning

Moderne norsk har et generelt subjektskrav som innebærer at finitte setninger må ha et synlig subjekt. En del setninger inneholder *det* eller *der* som et semantisk tomt, formelt subjekt på grunn av dette kravet. Norrønt, språket som ble snakket i Norge og på Island fra ca. 700 til 1350 (Torp og Vikør, 2003:32), hadde ikke noe subjektskrav, og dermed heller ingen formelle subjekter, og dette er en sentral syntaktisk forskjell mellom de to språkstadiene. Men til tross for at forskjellen er viktig, er det fortsatt mange ubesvarte spørsmål rundt den. Endringen må ha skjedd i løpet av den mellomnorske perioden, som jeg vil regne fra ca. 1350 til 1550 (se Mørck, 2004:407–408 for diskusjon om periodiseringen), eventuelt i tidlig moderne norsk (ca. 1550 og utover på 1600- og 1700-tallet).¹ Men mer nøyaktig når, og kanskje særlig hvordan og hvorfor endringen skjedde, framstår som uklare punkter.

Syntaksen i perioden mellom norrønt og moderne norsk er i det hele tatt lite utforsket – det finnes ingen større arbeider om mellomnorsk syntaks (Mørck, 2004:450), og heller ikke om syntaksen i tidlig moderne norsk. Så vidt jeg vet, er det ikke gjort noen systematiske diakrone undersøkelser av formelt subjekt i norsk, og i oversiktsverk om norsk språkhistorie behandles subjektskravet og formelle subjekter gjerne ganske kort. Jeg skal ikke gi noen uttømmende oversikt over de ulike framstillingene, men kun nevne noen eksempler: Torp og Vikør (2003:94) konstaterer at endringen har skjedd, men drøfter ikke årsaker. En bestemt konstruksjon, den såkalte presenteringskonstruksjonen, begrunnes med informasjonsstrukturelle forhold (Torp og Vikør, 2003:95), men dette gir ingen tilfredsstillende forklaring på oppkomsten av formelle subjekter mer generelt. Indrebø (2001:366–377) bemerker at det fortsatt finnes visse typer subjektløse setninger i tekster fra 1600- og 1700-tallet, og at disse på det moderne språkstadiet er erstattet blant annet av setninger med *det*. Imidlertid går han ikke nærmere inn på når *det* først kom inn eller hvorfor subjektet er obligatorisk. Falk og Torp (1900:1–13) gir riktignok en utførlig beskrivelse både av subjektløse setninger på det eldre språkstadiet og formelle subjekter på det nye, og de nevner at *der* som formelt subjekt (”subjektsantyder” i deres terminologi) har opphav i adverbet *þar* (Falk og Torp, 1900:12). Men de går ikke nærmere inn på hvorfor språkendringen skjedde. Almenningen mfl. (2002) nevner så vidt jeg kan se, ikke temaet i det hele tatt.²

¹ Oppgavens formål og datagrunnlag gjør det unødvendig å sette noen eksakt grense mellom tidlig moderne norsk og moderne norsk.

² Sandøy (1985) er et arbeid som ikke primært handler om språkhistorie, men om dialektologi. Sandøy beskriver subjektskravet som en konsekvens av at språket fikk fastere leddstilling (Sandøy, 1985:223), og selv om dette

I denne oppgaven vil jeg derfor undersøke den diakrone utviklingen av formelle subjekter nærmere.³ Jeg vil ved hjelp av data fra den mellomnorske og tidlig moderne norske perioden drøfte følgende forskningsspørsmål:

1. Når oppstod formelle subjekter i norsk?
2. Har formelle subjekter oppstått fordi subjekt-verb-kongruens har falt bort?
3. Har formelle subjekter oppstått gjennom reanalyse av formelt topik?
4. Dersom spørsmål 2 og 3 besvares negativt, hvilke alternative tilnærminger til oppkomsten av formelle subjekter kan være fornuftige?

Spørsmål 1, altså om når det formelle subjektet oppstod i norsk, er det så vidt jeg vet, ingen som har undersøkt systematisk. Falk (1993b) har gjort en grundig undersøkelse av eldre svenske data, men det finnes ikke noe tilsvarende arbeid om norsk. Jeg regner ikke med å kunne gi noe endelig svar på spørsmålet, men det er likevel interessant å se hva datamaterialet kan si oss om temaet. Når det gjelder subjektskravet mer generelt, skriver Christoffersen (2004:307): ”Forskerne synes ikke å være helt enige om når parameteren skifter verdi fra minus til pluss, altså når subjektet blir obligatorisk i skandinavisk.” Resultatene i oppgaven her kan være et bidrag til diskusjonen.

Spørsmål 2 og 3 er hypotesetestende spørsmål, og hensikten med dem er å komme nærmere et svar på hvordan og hvorfor formelle subjekter har oppstått. Hypotesen i 2, altså at formelle subjekter har oppstått på grunn av bortfallet av subjekt-verb-kongruens (eller mer presist bortfallet av såkalt *Agr*), har vært framsatt av Holmberg og Platzack (1995 og andre arbeider). Hypotesen i 3 går ut på at norsk har vært gjennom et stadium med V2-krav, men ikke subjektskrav, og at formelle subjekter stammer fra et formelt element som har fylt den såkalte topikposisjonen før verbet. Ideen er hentet fra Faarlund (1990).

Falk (1993b, 1993a) behandler spørsmålet om en mulig sammenheng mellom subjekt-verb-kongruens og formelle subjekter i svensk, men mellomnorske eller tidlig moderne norske data har, så vidt jeg vet, ikke vært systematisk undersøkt i lys av noen av hypotesene. Å gjøre dette kan øke vår kunnskap om formelle subjekter i norsk språkhistorie. I tillegg har

ikke virker helt urimelig, er det ikke gitt at det må være noen årsakssammenheng. Det hadde vært interessant å undersøke spørsmålet nærmere, men jeg skal ikke gjøre det i denne oppgaven.

³ Subjektskravet har flere konsekvenser enn oppkomsten av formelle subjekter, og det hadde vært interessant å undersøke det mer generelt, men en slik undersøkelse hadde blitt mer omfattende enn rammene for denne oppgaven tillater.

det teoretisk interesse å prøve hypotesene mot nytt materiale – dette kan gi en bedre forståelse av språk mer generelt.

Selv om formelle subjekter finnes også i de andre skandinaviske språkene, og dessuten i flere andre europeiske språk, skal jeg konsentrere meg om utviklingen i norsk. Som jeg har vært inne på, er oppkomsten av formelle subjekter i svensk undersøkt av Falk (1993b, 1993a), men det er ikke gitt at norsk og svensk har hatt samme syntaktiske utvikling, selv om språkene er nært beslektet.⁴ Og uansett om de empiriske resultatene skulle likne hverandre, er det verdt å spørre om andre analyser enn Falks er mulige.

At formelle subjekter finnes i språk som norske språkbrukere har vært i kontakt med, gjør det nærliggende å spørre om utviklingen kan skyldes språkkontakt. Jeg skal imidlertid ikke drøfte dette spesielt. At språkkontakt har funnet sted, er ikke i seg selv noen tilfredsstillende forklaring på språkendringer, og selv om språkendringsmodellen jeg arbeider ut fra, ikke generelt utelukker at språkkontakt kan føre til språkendring (se neste kapittel), vil jeg heller fokusere på forskningsspørsmålene jeg har formulert ovenfor.

Oppgaven vil ha følgende disposisjon: I kapittel 2 gjør jeg rede for teoretiske forutsetninger, datagrunnlag og metodebruk. I kapitlene 3 og 4 beskriver jeg språktilstanden i henholdsvis norrønt og moderne norsk når det gjelder subjektskrav og formelle subjekter. Kapittel 5 inneholder eksempler på formelle subjekter fra det mellomnorske og tidlig moderne norske datamaterialet. Her vil jeg også drøfte spørsmål 1 ovenfor, altså når formelle subjekter oppstod, og vise at de kommer inn i mitt datamateriale mot slutten av 1450-tallet. I kapittel 6 gjør jeg nærmere rede for hypotesene i spørsmål 2 og 3 ovenfor og drøfter dem i lys av de empiriske resultatene fra kapittel 5. Jeg vil vise at ingen av hypotesene stemmer godt overens med mine funn, og jeg vil argumentere for at en alternativ tilnærming basert på bortfall av det usynlige pronomenet *pro*, foreslått av Faarlund (2009, 2011), kan være fruktbar. Kapittel 7 avslutter oppgaven.

⁴ Jeg skal ikke beskrive tilstanden i svensk (og heller ikke dansk) nærmere. Men det kan nevnes at moderne svensk tillater en type subjektløse setninger som ikke er mulig i moderne norsk. Nedenfor ser vi et eksempel fra svensk (etter Falk (1993a:148)) og en oversettelse til norsk, som vi ser blir ugrammatisk:

På kusten blåser alltid förskräckligt.

* På kysten blåser alltid forskrekkelig.

2 Teori, metode og data

I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for teorien, metoden og datamaterialet som ligger til grunn for dette prosjektet.⁵ I 2.1–2.4 behandler jeg teoretiske spørsmål. 2.1 inneholder en kort presentasjon av generativ grammatikk med hovedvekt på grunntankene som har konsekvenser for data, metode og analyse i oppgaven. I 2.2 og 2.3 skal vi se nærmere på noen teoretiske forutsetninger i diakron språkvitenskap: I 2.2 presenterer jeg en modell for språkendring, og i 2.3 vil jeg behandle begrepene *beskrivelse* og *forklaring* innenfor språkhistorie. I 2.4 gjør jeg rede for begrepet *subjekt*, som trenger en klar definisjon i denne oppgaven, før jeg beskriver datagrunnlag og metodebruk i 2.5 og 2.6.

2.1 Generativ grammatikk

2.1.1 Prinsipp- og parameterteori

Det teoretiske rammeverket for dette prosjektet er generativ grammatikk, nærmere bestemt prinsipp- og parameterteorien. Prinsipp- og parameterteorien bygger på en idé om at det finnes grunnleggende grammatiske egenskaper, *prinsipper*, som er like i alle språk. Den strukturelle variasjonen som likevel finnes, er strengt regulert gjennom *parametre*, det vil si åpne prinsipper som kan ha én av to mulige verdier i hvert språk – parametre er som brytere som kan være slått enten av eller på (Åfarli og Eide, 2003:145–147). Det er vanlig å regne med at flere strukturelle egenskaper styres av samme parameter, for eksempel har språk med ordstillingen VO som regel preposisjoner, mens OV-språk har postposisjoner (Roberts, 2007:23,96).

En innvending mot prinsipp- og parameterteorien er at flere postulerte parametre vist seg å ikke ha det empiriske grunnlaget som først ble antatt, og kritikken har kommet ikke bare fra ikke-generativister, men også fra lingvister som arbeider innenfor generative rammeverk (se for eksempel Newmeyer (2004, 2008)). Men selv om det kan settes spørsmålstegn ved ideen om parametre, vil jeg la prinsipp- og parameterteorien være grunnlag for oppgaven – dette er forsvarlig så lenge vi er klar over mulige svakheter ved modellen, og rammeverket er

⁵ Med en *teori* mener jeg her et forslag til svar på grunnleggende spørsmål som for eksempel hva språk er og hvordan språk endrer seg. Mer spesifikke forslag, for eksempel til hvordan formelle subjekter oppstod, vil jeg kalle hypoteser. Teorier om språk danner rammeverk for hypoteser.

dessuten hensiktsmessig for mine forskningsspørsmål. Det kan videre være interessant å se hvorvidt mine resultater taler for eller imot parametertanken – dette kommer jeg inn på i 6.1.

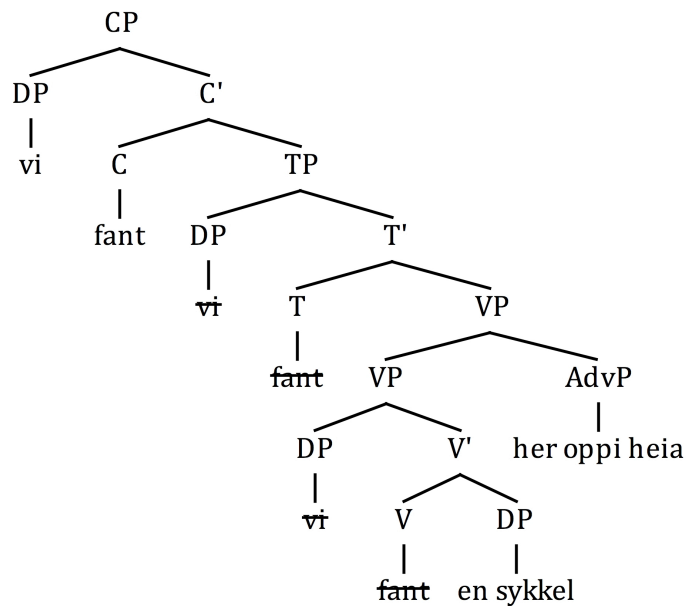
Prinsipp- og parameterteori kan brukes som et samlebegrep for to varianter av generativ grammatikk, nemlig GB-teorien og minimalismeprogrammet. Minimalismeprogrammet, eller minimalismen, er den nyeste versjonen, introdusert av Chomsky (1993) og mer utførlig framstilt hos Chomsky (1995). Generelt kan vi si at minimalismen står for en forenkling og oppstramming av GB-teorien, som var den rådende hovedretningen i generativ grammatikk fram til midten av 90-tallet, men det er mye diskusjon om detaljene i programmet (Platzack, 1998:57). Det er også omdiskutert hvor store forskjellene mellom GB og minimalismen egentlig er (Åfarli og Eide, 2003:14). Litteraturen jeg forholder meg til, varierer noe i alder og teoretisk rammeverk, men mye kan plasseres innenfor prinsipp- og parameterteorien. Mine setningsanalyser vil bygge på minimalismeprogrammet.

Jeg skal ikke gi noen generell innføring i generativ grammatikk og de ulike retningene i de følgende delkapitlene, men kun gjøre kort rede for noen teoretiske grunnantakelser om språk og språkendring som har betydning for dette prosjektet. Jeg vil forutsette grunnleggende grammatiske begreper kjent, og jeg skal ikke gjøre generelt rede for setningsstrukturen i norsk. Termer som kan trenge en definisjon, vil jeg likevel kort forklare underveis. De mer spesifikke analysevalgene kommer jeg tilbake til i kapitlene 3 og 4, men jeg vil allerede nå gi et bilde av hva slags setningsanalyser jeg opererer med. Figur 1 nedenfor viser strukturen i eksempel (1).

(1) [...] vi fant en sykkel her oppi heia [...] (aaseral_03gm)⁶

⁶ Eksempelet er hentet fra Nordisk dialektkorpus, i likhet med de fleste andre eksemplene fra moderne norsk. I 2.5 gjør jeg nærmere rede for oppgavens datagrunnlag. I parentes etter eksempelet står informantens kode i korpuset, som blant annet inneholder informasjon om bosted.

Figur 1

Som det går fram av figuren, regner jeg med at setninger har en hierarkisk, binær struktur. Hver frase (som for eksempel CP, TP og VP) består av en kjerne (som C, T og V), som kan ha en spesifikator og/eller et komplement. Hvis vi tar kjernen C som eksempel, står DP-en *vi* i spesifikatorposisjonen og TP, som dominerer resten av setningen, i komplementsposisjonen. Spesifikatorposisjonen til en kjerne X vil jeg referere til som Spes-XP, mens komplementsposisjonen er Komp-XP. Fraser (også kalt projeksjoner) kan være leksikalske eller funksjonelle. CP og TP er funksjonelle projeksjoner – de har altså i utgangspunktet ikke et ord i kjernen, men kun abstrakte, grammatiske trekk. Dette kommer jeg straks tilbake til.⁷

Alle setninger har et predikat, og i eksempelet er predikatet verbet *fant*, som først er spleiset inn, eller generert, i V. Predikatet deler ut theta-roller, eller semantiske roller, til argumenter. *Fant* har et argument i Spes-VP, *vi*, som på grunn av plasseringen kalles et eksternt argument, og et i Komp-VP, *sykkelen*, som er internt. AdvP-en *her oppi heia* i figuren står i det vi kaller en adjungert posisjon, altså verken en spesifikatorposisjon eller en komplementsposisjon, ettersom den ikke inngår i *fants* argumentstruktur.

Fraser blir ikke bestandig stående på den plassen i setningen hvor de først spleises inn. Når en frase flyttes fra en posisjon, blir det stående en kopi som er tom for fonologisk innhold

⁷ Frasene som er satt inn i de ulike posisjonene i trestrukturen, som DP-en *en sykkel* og AdvP-en *her oppi heia*, har også kjerner og eventuelt spesifikator og komplement, men for enkelhets skyld lar jeg være å tegne inn dette.

(Faarlund, 2005:88), og de strøkne ordene i figuren er slike kopier.⁸ Flyttinger utløses av abstrakte, grammatiske trekk i posisjoner som tiltrekker seg ord med tilsvarende trekk. Resultatet av flyttingen er at trekkene kan sjekkes, noe som er nødvendig for at en setning skal være grammatisk (Hornstein mfl., 2005:39). Flyttingene vi ser i figuren, er synlige flyttinger, eller flyttinger i synlig syntaks, men i minimalismen antar vi at det også finnes usynlige flyttinger, altså flyttinger i usynlig syntaks. Flyttinger i usynlig syntaks skjer etter at den synlige syntaktiske strukturen er ferdigbygd (dette punktet kalles *spell-out*), men før setningen når LF, som er grensesnittet mot de kognitive prosessene som arbeider med språkets innholdsside (Platzack, 1998:59). Det er egenskaper ved de abstrakte, grammatiske trekkene som avgjør om en flytting skjer i synlig eller usynlig syntaks: Såkalt *sterke trekk* utløser synlig flytting, mens *svake trekk* utløser usynlig flytting (Hornstein mfl., 2005:39).

2.1.2 Grammatikken som studieobjekt

Følgende sitat fra Chomsky gir et godt bilde av språksynet i generativ grammatikk: "[...] linguistic theory is mentalistic, since it is concerned with discovering a mental reality underlying actual behavior" (Chomsky, 1965:4).

At språksynet er mentalistisk, betyr at det primære studieobjektet er en mental størrelse, nemlig språkbrukernes kunnskap om sitt eget morsmål. Begrepet *grammatikk* refererer til denne kunnskapen. Språkkunnskapen er ubevisst, men den finnes som kognitive strukturer hos hver enkelt språkbruker, og det er disse vi forsøker å gjøre eksplisitt rede for når vi utforsker språket. Det er omdiskutert på hva slags nivå i hjernen vi finner språkkunnskapen. Ett forslag er at den er lokalisert i "F-mind", et nivå som ligger "in between the Freudian unconscious and the physical meat" (Jackendoff, 2002:21). Jeg skal ikke diskutere dette videre, men det er et viktig poeng at generativ lingvistikk plasserer seg selv som en gren innenfor psykologien, og at psykologien igjen regnes som en del av biologien (Faarlund, 2005:16). Dette åpner for spørsmålet om det egentlig er meningsløst å studere språket slik lingvister gjør – hvis grammatikken likevel kan reduseres til biologi, er det kanskje mer fruktbart å konsentrere seg om dette? Denne typen argumentasjon har blant annet vært fremmet av enkelte nevrologer, men et motargument er at det ennå ikke har kommet

⁸ *Flytting* er ikke et helt presist begrep, det er riktigere å si at grammatikken lager en kopi og spleiser den inn på nytt i den nye posisjonen (Hornstein mfl., 2005:213–214). Begrepet passet bedre i eldre versjoner av generativ grammatikk, men jeg vil for enkelhets skyld likevel bruke det.

gode, eksplisitte beskrivelser av språket fra nevrovitenskapen (Jackendoff, 2002:23). Vi vet fortsatt lite om hvordan hjernen fungerer når det gjelder grammatikk.

Grammatikken i hjernen hos språkbrukerne er altså studieobjektet. Konkrete språklige ytringer – for eksempel datamaterialet til dette prosjektet – er det som Chomsky i sitatet kaller ”actual behavior”, og det er ikke noe mål i seg selv å beskrive disse. Men ettersom grammatikken ikke er direkte observerbar, må vi ty til indirekte kilder for å få kunnskaper om den, og konkrete ytringer er slike kilder.

At språket er definert som en mental størrelse innebærer at vi – i hvert fall per i dag – ikke endelig kan slå fast empirisk at våre antakelser om grammatikkens struktur stemmer. Det lengste vi kan komme, er å finne fram til en teori som ikke motsies av faktisk språkbruk, og som tilfredsstillende allmenne vitenskapsteoretiske kriterier (Taylor, 1996:23).⁹ Blant annet Labov (1972:200) har kritisert denne siden ved generativ grammatikk: ”[...] as a theory of language this approach is seriously defective, since it offers us no means of discovering whether our model is right or wrong”. Labov uttrykker her, så vidt jeg kan forstå, et ønske om å verifisere teorien, altså å konstatere med absolutt sikkerhet at den stemmer, og det er lett å forstå dette ønsket. Imidlertid er verifisering av teorier en problematisk målsetting som ikke er særlig utbredt i dag. Synspunktet at verifisering prinsipielt er umulig, er representert blant annet hos Popper (1981:86): ”Ingen spesiell teori kan noen gang betraktes som absolutt sikker”. Samtidig må vi også være klar over at det er svært begrenset hvor interessant teorien blir dersom vi kun skal holde oss til observerbare data. Hvis vi vil studere syntaksen i et språk og definerer studieobjektet som de konkrete forekomstene av syntaktiske konstruksjoner, er det begrenset hva vi kan gjøre utover å konstatere at disse finnes.

En utførlig diskusjon av de vitenskapsteoretiske spørsmålene som reiser seg her, ville føre oss bort fra oppgavens tema. Jeg vil slutte meg til Poppers syn på hvordan en teori bør være: ”[...] tilfredsstillende teorier må rent prinsipielt gå utover det empiriske erfaringsgrunnlag som ga opphav til dem; hvis ikke ville de [...] bare føre til sirkelforklaringer”

⁹ Generativ grammatikk er ikke alene om å ha et mentalistisk språksyn – det samme gjelder for den konkurrerende skoleretningen kognitiv grammatikk, som Taylor arbeider innenfor (Taylor, 1996:22). Skolene skiller seg likevel fra hverandre i synet på hva slags plass språket og språkevnen har i hjernen. Jeg skal ikke gå nærmere inn på hvordan dette framstilles i kognitiv grammatikk, men kognitive lingvister opererer uten UG, som er viktig i generativ grammatikk, og som jeg straks kommer tilbake til.

(Popper, 1981:81). En teori som tar for seg de mentale strukturene bak språklige ytringer, oppfyller denne beskrivelsen bedre enn en teori som kun dreier seg om selve ytringene.¹⁰

2.1.3 I-språk, E-språk og UG

Grammatikken kalles også I-språk, hvor *I* står for *individuell*, *internalisert* og *intensjonal*, mens de konkrete ytringene er E-språk, med *E* for *ekstern* og *ekstensjonal* (Faarlund, 2005:33). Viktigst i denne sammenhengen er det at I-språket er individuelt og internalisert, i motsetning til E-språket. E-språket finner vi ute i språksamfunnet, som skriftlige og muntlige tekster, mens I-språket er noe som eksisterer i hjernen hos hvert enkelt menneske, og vi må regne med at det finnes individuelle variasjoner. Ut fra dette er det et berettiget spørsmål om *norsk* eller andre språklige varieteter i det hele tatt er enheter det går an å forske på. Norsk er en enhet vi forbinder med et språksamfunn – det finnes ikke én grammatikk for norsk (se Lightfoot, 1999:77). Hvis vi skal ta språksynet hvor I-språk er studieobjekt til sin ytterste konsekvens, kan vi i prinsippet ikke uttale oss om noe annet enn enkeltgrammatikker hos individuelle språkbrukere. Dette virker imidlertid lite tilfredsstillende – hvis vi skal kunne si noe utover enkelttilfellene, trenger vi en form for generalisering over I-språkene hos mennesker med samme morsmål. Selv om E-språk bare indirekte gjenspeiler grammatikken, gir de konkrete ytringene oss grunnlag for å si at I-språkene hos språkbrukere med samme morsmål har nok til felles til at det er meningsfullt å snakke om dem som en enhet. Forutsatt at vi er klar over at vi opererer med en idealisering, kan vi bruke betegnelsen norsk – eller norrønt eller mellomnorsk for den del – på denne måten, altså som en samlebetegnelse for I-språkene i et språksamfunn hvor vi har abstrahert bort de individuelle forskjellene (Lightfoot, 1999:78). Målet med denne oppgaven er dermed å si noe om hvordan I-språket hos språkbrukere med norsk som morsmål har endret seg når det gjelder formelle subjekter.

Generativ grammatikk hviler på en antakelse om at språket har en autonom modul i hjernen og at det finnes en medfødt, universell grammatikk (UG), som er felles for alle mennesker og som gir restriksjoner på hva som er mulig og umulig i et språk. Det er UG som setter barn i stand til å lære språket så tidlig, så raskt og så godt som de gjør – UG er et slags ”mottaksapparat” som gjør at barna relativt enkelt kan bygge sin egen grammatikk ut fra

¹⁰ Ifølge Popper bør vitenskapen istedenfor å verifisere teorier og hypoteser forsøke å falsifisere dem: ”Vitenskapens fremskritt består i prøving, i eliminering av feil og i videre prøver” (Popper, 1981:86). Forskningsspørsmålene i 2, 3, og 4 er eksempler på dette: 2 og 3 er prøving av fremsatte hypoteser, spørsmål 4 dreier seg om å finne nye hypoteser som kan prøves videre.

språket de hører rundt seg (Åfarli og Eide, 2003:18). Det er et langsiktig mål for lingvistikken å gjøre rede for hvordan UG ser ut (Chomsky, 1965:25), men det står fortsatt mye igjen her.¹¹ Komparative undersøkelser av I-språk hos folk med ulike morsmål kan imidlertid kaste lys over UG. Det har vært lagt mye vekt på å finne universelle trekk ved strukturen i ulike språk innenfor det generative paradigmet.

Syntaks har fått stor plass innenfor generativ grammatikk, større enn innenfor det vi med et litt upresist samlebegrep kan kalle for tradisjonell grammatikk, som danner rammer for mange oversiktsverk om norsk språkhistorie.¹² Mye av den mer spesifikke faglitteraturen om subjektskrav og formelle subjekter er skrevet innenfor generativ teori. Dette kan vi se som et resultat av at de teoretiske grunnantakelsene gjør at generativ grammatikk mer enn tradisjonell grammatikk kan forsøke å forklare syntaks, ikke bare vise hva slags konstruksjonstyper som brukes i et språk (Åfarli og Eide, 2003:15). Hva det vil si å forklare noe i språkvitenskapen, kommer jeg tilbake til i 2.3. Her nøyer jeg meg med å fastslå at generativ grammatikk er et rammeverk som egner seg til temaet formelle subjekter.

2.2 Hvordan språket endrer seg

2.2.1 Barns språklæring og reanalyse

Studieobjektet i denne oppgaven er som sagt I-språket, og dermed er det endringer her som er det interessante for oss – når jeg snakker om *språkendring* i det følgende, mener jeg I-språkendring, ikke endringer som kun gjelder språkbruken i tekster. Her skal jeg gi en helt kort skisse av hvordan I-språkendringene skjer.

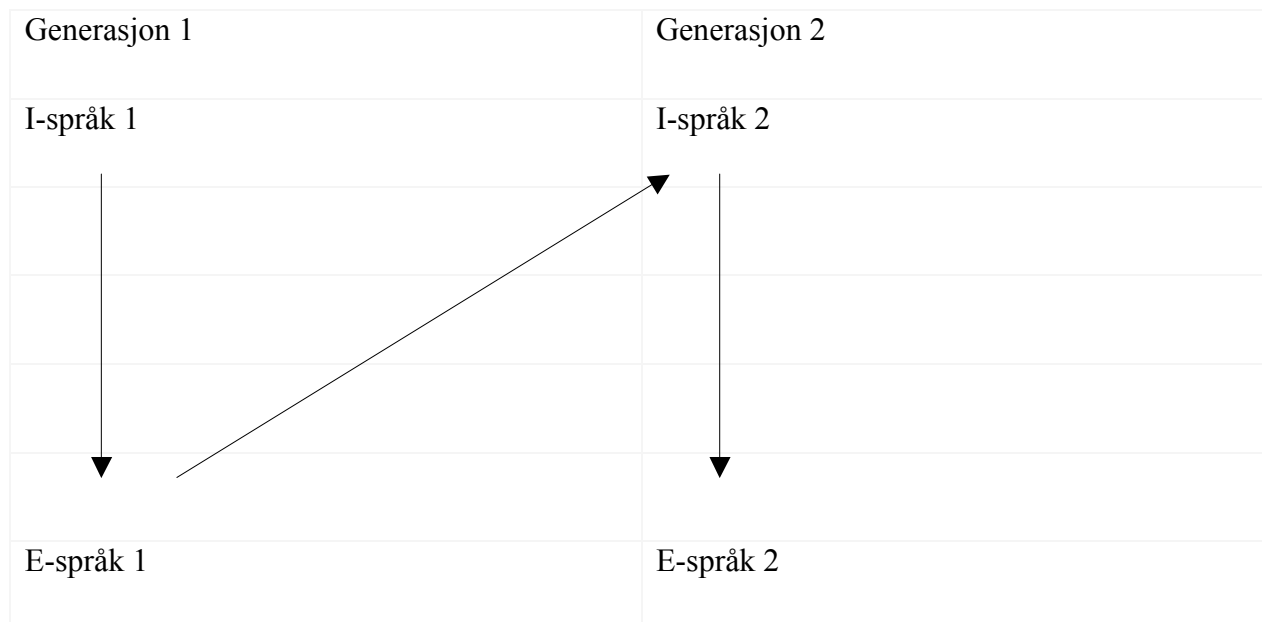
Grunnlaget for språkendring finner vi først og fremst i barns språklæring. Barn utvikler sin egen grammatikk for morsmålet sitt når de lærer å snakke. Dette skjer i et samspill mellom UG og den språklige inputen barna får, altså de språklige ytringene (eller E-språket) de hører rundt seg. Grammatikken barna utvikler, gir grunnlag for E-språket de selv produserer gjennom hele livet (Faarlund, 2004b:1). E-språket de produserer, blir igjen

¹¹ Chomsky bruker ikke termen UG i denne framstillingen, ettersom den enda ikke var oppfunnet i 1965, men refererer til ”this innate linguistic theory that provides the basis for language learning” (Chomsky, 1965:25). Det virker imidlertid klart at det er snakk om samme gjenstand som i senere arbeider kalles UG.

¹² Torp og Vikør (2003) bruker drøyt 60 sider på å beskrive språkutviklingen fra urnordisk til moderne norsk, og av disse er rundt 5 viet syntaktiske endringer. Jeg har ikke inntrykk av at syntaks er mer utførlig behandlet i andre framstillinger.

språklig input for neste generasjon, som utvikler sin egen grammatikk på grunnlag av disse ytringene og UG. Skjematisk kan vi framstille dette slik (etter Faarlund (2008:228)):

Figur 2

I-språk 1 er foreldregenerasjonens I-språk, mens E-språk 1 er utvalget av de konkrete ytringene i språksamfunnet som hvert barn får høre.¹³ Det er på veien mellom E-språk 1 og I-språk 2 at språkendringer kan skje. Noen ganger analyserer generasjon 2 E-språket de hører, altså E-språk 1 i modellen, annerledes enn generasjon 1 gjør. De tillegger altså E-språket en ny grammatisk struktur og produserer sine egne ytringer på grunnlag av denne. Dette kalles reanalyse (Faarlund, 2004b:2). Det kan være flere årsaker til at det skjer reanalyse. En grunn kan være at barna får en annen språklig input enn den forrige generasjonen fikk – de får høre et annet utvalg av E-språk enn foreldrene gjorde. Dette kan komme av at nye språkvarieteter er til stede i samfunnet eller av at frekvensen på visse uttrykksformer har endret seg. Men reanalysen kan også skyldes UGs restriksjoner på hvordan språk kan se ut eller metodene barna bruker når de behandler E-språket de hører.¹⁴ Et eksempel på det siste er at barn heller utelater noe i analysen enn å legge noe til (Faarlund, 2008:234). Dette kan være forklaringen

¹³ Dette kan inkludere E-språk fra personer med forskjellige morsmål, så det hadde vært mer presist å sette opp flere forskjellige I-språk som opphav til E-språk 1. Språkkontaktfenomener kan altså gjøres rede for innenfor modellen, selv om jeg ikke skal gjøre språkkontakt til noe tema i denne oppgaven.

¹⁴ Slike forhold kalles ofte *tredjefaktorer*, jeg skal komme med noen konkrete eksempler i kapittel 6.

på det som kalles grammatikalisering, en type språkendring som det finnes mange eksempler på og som innebærer fonologisk, semantisk og morfosyntaktisk reduksjon (Faarlund, 2008:234–237).

En innvending mot modellen som er skissert ovenfor, er at den knytter all språkendring til barns språklæring og ikke gjør rede for språklige innovasjoner hos voksne (Faarlund, 2004b:2). Et eksempel på en slik innovasjon er et ordstillingsmønster med det finitte verbet til slutt som finnes i enkelte diplomtekster fra 1400- og 1500-tallet, men ikke senere. Faarlund betrakter fenomenet som en innovasjon hos voksne språkbrukere, sannsynligvis på grunn av påvirkning fra tysk, men regner det ikke som en språkendring fordi det ikke ble tatt opp i I-språket hos neste generasjon: ”Innovasjonar som ikkje overlever eit generasjonsskifte, fører ikkje til grammatisk endring, og blir derfor heller ikkje ein del av språkhistoria” (2004b:3). Med denne løsningen er det flere spørsmål som står ubesvarte. Når vi ser innovasjoner i voksnes E-språk, betyr det at I-språket også har endret seg, eller er endringene mer pragmatiske? Hvor stabil er grammatikken? Blir det i ytterste konsekvens kanskje galt å si at grammatikken som barn utvikler, er grunnlaget for ytringene de produserer gjennom hele livet, slik jeg beskrev det ovenfor? Lightfoot understreker at en persons språkbruk kan endre seg uten at grammatikken gjør det: ”There is more, much more, to an adult’s use of language than his or her grammar” (Lightfoot, 1999:80). Han medgir at det er mulig at voksnes grammatikk endrer seg, men sier samtidig at han ikke har noen argumenter for at det er slik (Lightfoot, 1999:80). Jeg vil holde fast på modellen som knytter språkendring til språktilegning, til tross for de uklare punktene. En modell må nødvendigvis være en forenkling av virkeligheten, og vår modell fanger opp alle I-språkendringer som sprer seg og blir allmenne hos mennesker med samme morsmål. Det er disse det er mest interessant å studere.

Sett i lys av språkendringsmodellen kan vi oppsummere endringen som gjelder formelle subjekter slik: På et visst punkt har barn begynt å analysere språket de har hørt rundt seg som et språk med subjektskrav og formelt subjekt, til tross for at de voksne språkbrukerne med samme morsmål ikke har hatt subjektskrav i sin grammatikk. De to hypotesene jeg skal se nærmere på senere i oppgaven, gir forslag til hvordan dette har skjedd, mer konkret. Skjedde det fordi UG spesifiserer at språk uten kongruens mellom subjekt og verb trenger formelle subjekter, slik at barna ble nødt til å innføre formelt subjekt når de ikke lenger oppfattet at språket hadde kongruens? Skjedde det fordi språket allerede hadde et V2-krav som den nye generasjonen ”misforsto” som et subjektskrav på grunn av formelt topik?

2.2.2 Plutselig endring

Rent intuitivt kan det virke rimelig å si at språket endrer seg gradvis og langsomt. Når vi ser på samlinger av tekster, kan vi få det samme inntrykket – nye fenomener i språket får gradvis gjennomslag, mens eldre trekk langsomt forsvinner. Platzack viser for eksempel ved hjelp av statistikk at det ble stadig mindre vanlig at upersonlige konstruksjoner var uten synlig subjekt i svenske tekster i perioden 1530–1730; andelen uten synlig subjekt sank fra 62 prosent i begynnelsen av perioden til 17 prosent på slutten (Platzack sitert i Falk (1993a:157)).

Her må vi imidlertid skille mellom enkeltpersoners I-språk og språksamfunnet som helhet. Jeg legger til grunn at det ikke finnes valgfrihet i grammatikken – dette er en antakelse blant annet Chomsky (1995:170) har argumentert for. Dette innebærer at I-språket på individnivå enten må ha subjektskrav eller ikke ha det. Dermed kan ikke individuelle språkendringer skje gradvis, de må skje brått (Lightfoot, 1999:83).¹⁵ Jeg regner altså med at det ikke finnes overgangsfaser i individuelle grammatikker – det som kan skje gradvis, er spredningen til resten av språksamfunnet (Lightfoot, 1999:83). Vi skal se at denne forutsetningen har konsekvenser for analysen av datamaterialet i kapitlene 5 og 6.

2.3 Beskrivelse og forklaring

Begrepet *forklaring* er omdiskutert i språkvitenskapen, og kanskje særlig i diakron lingvistik, hvor et av målene er å finne svar på hvorfor språket har utviklet seg som det har gjort. I språkhistorisk litteratur finner vi mange forklaringsforsøk av ulike slag, men en del av dem bygger ved nærmere ettersyn på svært tvilsomme premisser, eller de er snarere beskrivelser av fenomener enn egentlige forklaringer. Mæhlum (1999) har diskutert disse spørsmålene inngående, og jeg skal ikke gjenta hennes poenger, men jeg vil likevel si noen ord om hva jeg mener med forklaring.

Et grunnleggende krav til en forklaring er at den må relatere det som skal forklares til noe annet og utenforliggende – explanandum og explanans må tilhøre ulike domener (Faarlund, 1987:18). Hvis vi for eksempel leter i et korpus og finner ut at verbet står på andreplass i alle norske deklarativsetninger, og så sier at dette er *fordi* norsk er et V2-språk, har vi ikke forklart noe. Vi har kun ført observasjonene inn under en generalisering, det vil si

¹⁵ Ut fra språkendringsmodellen ovenfor er det enda mer presist å si at I-språket på individnivå ikke endrer seg – den brå endringen vi snakker om her, er en forandring i forhold til I-språket hos typiske individer i den forrige generasjonen.

beskrevet en regularitet (Faarlund, 1987:18). Det at norsk er et V2-språk, er kun en beskrivelse så lenge vi ikke knytter det til noe annet som ligger utenfor observasjonen av at norske setninger som regel har verbet på andreplass.

Som jeg var inne på i 2.1.3, forsøker generativ grammatikk å forklare og ikke bare beskrive språkstrukturer. Vi kan for en stor del forklare at konkrete ytringer, E-språk, ser ut som de gjør gjennom å henvise til I-språkets struktur fordi I-språket tilhører et annet domene enn E-språket. E-språket er ute i samfunnet, mens I-språket er i hjernen hos hver enkelt språkbruker. Nå er det som sagt ikke E-språket, men I-språket som er vårt studieobjekt. Når vi henviser til egenskaper ved UG, input og måten barn lærer språk på, slik jeg beskrev i 2.2.1, relaterer vi I-språket til andre domener enn seg selv. Dermed har vi et utgangspunkt som gjør det mulig å forklare hvorfor I-språket ser ut som det gjør og hvorfor det endrer seg.

Dette betyr ikke at forklaringene er enkle. Vi må regne med at flere årsaker virker sammen på måter som det er vanskelig å få oversikt over. Videre kan det være problematisk å definere hva som utgjør et domene (Faarlund, 1987:19). Når det gjelder UG, er det en størrelse vi vet lite om, selv om den prinsipielt kvalifiserer som forklaring på strukturer i I-språket (Faarlund, 1987:22–23). Det er altså ikke lett å forklare språkendringer, og jeg har heller ingen ambisjon om å komme med noen uttømmende forklaring på hvorfor vi fikk formelle subjekter. Jeg håper likevel at dette prosjektet kan bidra til å forklare språkendringen og ikke bare beskrive den.

2.4 Subjektsdefinisjoner

2.4.1 Hva er et subjekt?

Begrepet *subjekt* er helt sentralt i denne oppgaven og trenger en presis definisjon, men en slik definisjon er ikke så enkel å formulere. I noen retninger innenfor generativ grammatikk, for eksempel leksikalsk-funksjonell grammatikk (LFG), har subjektet status som et primitiv (Asudeh og Toivonen, 2009:341). Dette innebærer en antakelse om at subjektet har mental realitet, altså at det finnes som en grunnenhet i språkbrukernes grammatikk. Likevel har ingen lyktes med å finne en subjektsdefinisjon som er dekkende på tvers av språk, og i mange rammeverk, inkludert GB og minimalismen, betraktes derfor subjektsbegrepet kun som en deskriptiv merkelapp for et sett av egenskaper (Svenonius, 2002:3,5). Hvilke egenskaper dette er, varierer mellom språk. Prinsipielt regner jeg altså ikke med at subjektet eksisterer som en

grunnenhet i I-språket, men det er likevel et begrep som er svært nyttig når vi skal beskrive forskjellen mellom språkstadiene norrønt og moderne norsk. Når vi først har dette klart for oss, gjelder det å finne en subjektsdefinisjon som er mest mulig treffende for det vi prøver å beskrive. Definisjonen bør samtidig være enkel – målet med denne oppgaven er ikke å gi et utfyllende svar på hva et subjekt er, men å gi et presist bilde av hvordan språket har endret seg når det gjelder formelle subjekter.

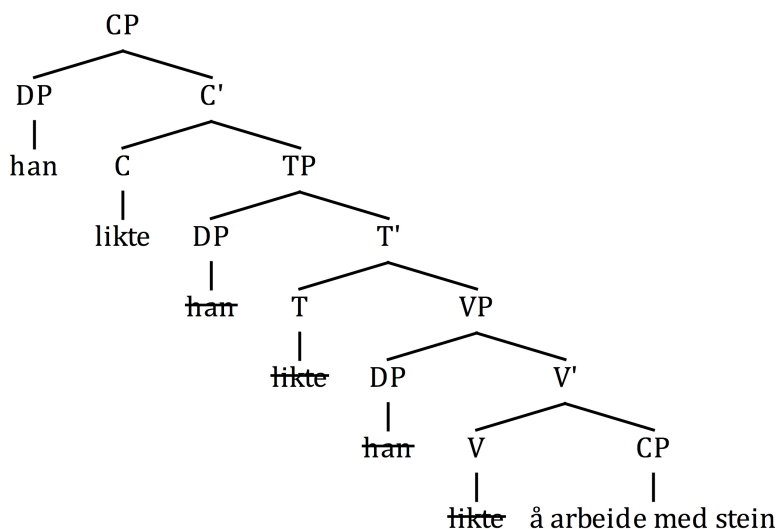
Noen prototypiske (men altså ikke universelle) egenskaper ved setningsleddene vi prøver å fange opp med subjektsdefinisjonen, er at de som oftest er DP-er eller CP-er, og ofte har de bestemte semantiske roller, som agens eller opplever (*experiencer*). Subjekter forbindes dessuten gjerne med nominativ kasus, og de har dessuten ofte evnen til å være antesedent for refleksiver (se for eksempel Keenan (1976) for en diskusjon av subjektegenskaper). Jeg vil likevel ta utgangspunkt i noe annet, nemlig posisjon i setningsstrukturen, når jeg definerer subjektet. Dette er vanlig innenfor prinsipp- og parameterteorien (se for eksempel Chomsky, 1995:55). Jeg vil definere subjektet på følgende måte: Et subjekt er et synlig ledd som på et punkt i løpet av setningsderivasjonen står i posisjonen Spes-TP.¹⁶ For moderne norsk er denne definisjonen ganske uproblematisk. Subjekter spleises vanligvis først inn i Spes-VP som eksternt argument, før de flyttes opp til Spes-TP. De kan eventuelt flyttes videre til plassen før verbet, Spes-CP, slik at de står først i den ferdige setningen, men de har uansett vært innom Spes-TP og faller derfor innenfor definisjonen over.

Figur 3 nedenfor viser strukturen i (2), hvor *han* er subjekt. Vi ser at *han* spleises inn i Spes-VP og flytter derfra fra Spes-TP og til Spes-CP.

(2) han likte å arbeide med stein (aure_03gm)

¹⁶ Også begrepet *objekt* kan defineres på en tilsvarende måte. Når jeg snakker om objekter, mener jeg ledd som spleises inn i posisjonen Komp-VP (Chomsky, 1995:55), eventuelt komplementsposisjonen i en PP eller en annen relevant komplementsposisjon. Av plasshensyn skal jeg ikke diskutere objektsdefinisjonen videre.

Figur 3

Som vi skal se i kapittel 4, spleises mange formelle subjekter rett inn i Spes-TP uten å være innom Spes-VP først, men dette har ingen betydning for deres status som subjekter.

Det er sterke restriksjoner på hva slags ledd som kan stå i Spes-TP. Dette skyldes at leddet i Spes-TP må kunne sjekke en viss type trekk i T, nemlig et nominativtrekk. Dette skal jeg komme tilbake til i kapittel 4 – foreløpig vil jeg nøye meg med å si at Spes-TP er forbeholdt DP-er og CP-er. Adverbene *her* og *der* utgjør et unntak, dette skal vi se på i 2.4.3 og 4.1.4.¹⁷ CP-er (altså både finitte leddsetninger og infinitivssetninger) kan spleises inn i Spes-VP og flyttes opp til Spes-TP, men de kan vanligvis ikke bli stående her; de må videre til Spes-CP.¹⁸ Jeg skal ikke gå nærmere inn på grunnene til dette – vi kan uansett slå fast at både DP-er og CP-er kan være subjekter i norsk.

Når det gjelder norrønt, trengs det noen presiseringer. Norrønt har generelt friere ordstilling enn moderne norsk, og i en del setninger kan det se ut som om et annet ledd enn det vi ellers ville regnet som subjekt, står i Spes-TP. Det kan være snakk om mange typer ledd, for eksempel adverbialer, infinitte verb eller objekter (Faarlund, 2004a:237–238). Konstruksjonen kalles ofte *stylistic fronting*, i mangel av noen bedre oversettelse vil jeg kalle den *stilistisk framflytting*. Nedenfor ser vi et eksempel:

¹⁷ Norsk referansegrammatikk (NRG) kaller *her* og *der* for preposisjoner, men jeg bruker likevel betegnelsen adverb, se note 72 i kapittel 4 for nærmere redegjørelse.

¹⁸ Ifølge NRG er det normalt bare forfettet (som tilsvarer Spes-CP i min terminologi) som står til disposisjon for finitte leddsetninger som er subjekt, og det samme gjelder hovedsakelig for infinitivssetninger (NRG:1015). Under bestemte forutsetninger er Spes-TP likevel en mulig posisjon, se Søfteland (2007:125–127) for diskusjon.

- (3) Kennir hann at brotinn var lærleggrinn. (*Gylfaginning*, s. 55., l. 24)¹⁹

I leddsetningen *at brotinn var lærleggrinn* står *brotinn* etter subjunksjonen *at*, som står i C, og før verbet *var*, som står i T. Plasseringen mellom C og T skulle tilsi at *brotinn* står i Spes-TP, men det virker likevel mest nærliggende å analysere *brotinn* som et predikativt adjektiv og *lærleggrinn* som subjekt, ettersom *lærleggrinn* er en DP i nominativ. Spørsmålet er så om dette er mulig når subjektet er definert som et synlig ledd som skal stå i Spes-TP i løpet av derivasjonen.

Det finnes flere analyser av stilistisk framflytting, og en inngående diskusjon av disse ville føre oss bort fra oppgavens hovedtema.²⁰ Jeg vil legge til grunn at stilistisk framflytting ikke er flytting til Spes-TP, men til en adjungert posisjon ovenfor TP. Et argument mot denne analysen er at den ikke forklarer et særtrekk ved setninger med stilistisk framflytting, nemlig at de ikke kan inneholde noe synlig subjekt i Spes-TP (se Holmberg, 2000:453). Norrøne setninger med stilistisk framflytting må altså enten være subjektløse eller ha subjektet i en lavere posisjon enn Spes-TP. Dersom vi analyserer stilistisk framflytting som flytting til Spes-TP, kan vi enkelt gjøre rede for dette ved å si at subjektplassen er opptatt. Men denne løsningen har andre teoretiske problemer: For det første blir det problematisk å gjøre rede for sjekkingen av nominativ kasus dersom andre ledd enn subjektet flytter til Spes-TP, og for det andre blir vi nødt til å gå ut fra at det er mulig for syntaktiske kjerner, for eksempel infinitte verb, å flytte til en spesifikatorposisjon, noe som ikke er vanlig (Holmberg, 2000:453). Når vi regner med at flyttingen skjer til en adjungert posisjon, slipper vi disse problemene, og ideen er dessuten i tråd med en generell observasjon av at norrønt er et språk med større muligheter for adjungering enn moderne norsk (Faarlund, 2002:5). Når vi forutsetter analysen med adjungering, skaper ikke plasseringen av ledd som *brotinn* i eksempel (3) problemer for påstanden om at Spes-TP er forbeholdt subjektet.

Plasseringen av DP-en *lærleggrinn* må også kommenteres. Jeg sa at det virket mest nærliggende å analysere dette som subjekt, men ettersom verbet *var* står i T og *lærleggrinn* står etter dette, er posisjonen Spes-TP utelukket. Her må vi imidlertid huske på at subjekts-

¹⁹ Se 2.5 for opplysninger om konvensjoner for de norrøne eksemplene og hvilken utgave av *Gylfaginning* jeg bruker.

²⁰ Hos Faarlund (Faarlund, 2004a:237–238) regnes stilistisk framflytting som flytting til Spes-TP (Spec-IP i hans framstilling). Holmberg og Platzack (1995:115–121) analyserer konstruksjonen som klitisering, eller hode-adjungering, til T (I i deres rammeverk). Holmberg (2000:446–447) regner stilistisk framflytting som flytting til Spes-TP (Spec-IP), men går ut fra at det bare er fonologiske trekk som flytter. Jeg kommer tilbake til Holmberg (2000) i kapittel 4.

definisjonen sier at subjektet må stå i Spes-TP i løpet av derivasjonen, og eksempler fra skriftlige kilder viser ikke hele derivasjonsprosessen, men kun de flyttingene som skjer i synlig syntaks (se 2.1.1). Dersom trekket som utløser flytting til Spes-TP er svakt, flytter subjektet i usynlig syntaks, altså etter *spell-out*, og jeg vil gå ut fra at dette skjer i setninger som (3). At subjekter ved *spell-out* kan være plassert etter verbet i norrønt, gjelder ikke bare ved stilistisk framflytting, og i tillegg til Spes-VP kan subjekter stå i Komp-VP og i ekstra-posisjon til slutt i setningen (Faarlund, 2004a:195–197).^{21 22}

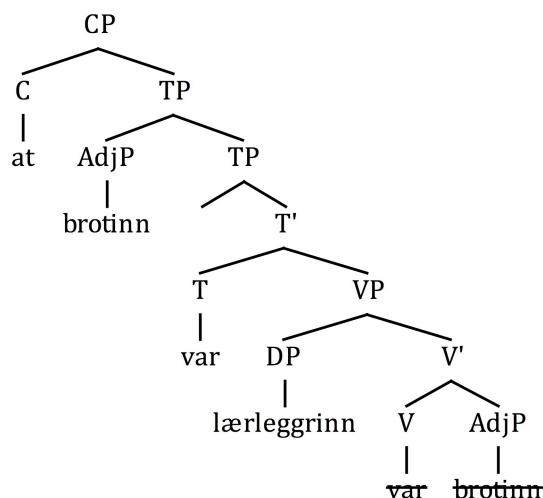
Figur 4 nedenfor viser strukturen i den relevante CP-en i (3) og oppsummerer diskusjonen om subjekter i norrønt: *brotinn* står i en adjungert posisjon over TP, mens subjektet *lærleggrinn* står i Spes-VP og flytter til Spes-TP i usynlig syntaks.²³

²¹ At subjektet står i Komp-VP er ikke så uventet ved passivverb og inakkusative verb, hvor Komp-VP er posisjonen argumentet først spleises inn i (dette kommer jeg tilbake til i kapittel 3). Men i norrønt finner vi subjekter Komp-VP også ved aktive og transitive verb (Faarlund, 2004a:197). Dette er vanskeligere å forklare.

²² Et spørsmål som blir stående åpent, er hvorfor subjekter noen ganger flytter til Spes-TP i synlig syntaks, men andre ganger ikke. Er trekkene som utløser flytting av subjektet, noen ganger sterke, men andre ganger svake? Platzack (1998:100–101) diskuterer et spørsmål som kanskje kan betraktes som analogt, nemlig hvorfor posisjonen Spes-CP i moderne svensk i en del tilfeller kan stå tom. Her kan det se ut som at Spes-CP noen ganger har et sterkt trekk, andre ganger et svakt. Platzack foreslår at synlig flytting til Spes-CP ikke er utløst av tiltrekning fra et sterkt trekk, men at leddene som flytter, har et sterkt trekk som *frastøter* dem fra posisjonen de er spleiset inn i. Kanskje kunne vi tenke oss noe tilsvarende for subjekter i norrønt, men jeg skal ikke ta stilling til dette.

²³ En alternativ analyse av setningen er at den har såkalt CP-rekursjon, altså en ekstra CP under subjunksjonen, noe som har vært antatt for leddsetninger i islandsk (se note 143 i kapittel 6 for mer om dette). Dersom setningen har CP-rekursjon, er ikke flyttingen av *brotinn* stilistisk framflytting, men topikalisering til Spes-CP på samme måte som i hovedsetninger. En drøfting av ordstillingen i norrøne leddsetninger faller imidlertid utenfor denne oppgavens rammer, og jeg vil holde meg til den analysen som vises i figur 4.

Figur 4

Vi har sett at den relativt frie ordstillingen i norrønt gjør at en subjektsdefinisjon basert på posisjon krever enkelte presiseringer, og det er rimelig å spørre om det ikke hadde vært bedre å basere definisjonen på noe annet. Vi kunne brukt andre syntaktiske kriterier, eller vi kunne brukt semantiske egenskaper. Men særlig i norrønt vil subjekter uansett være en uensartet gruppe som det er vanskelig å fange opp med en enkel definisjon. Det sterkeste alternative kriteriet er kanskje kasus, ettersom subjekter har til felles at de har nominativ.²⁴ Dette er tydeligst i norrønt, som har morfologisk synlig kasusmarkering, men det stemmer også godt i moderne norsk når vi antar abstrakt kasus, slik det er gode grunner til (se Åfarli og Eide, 2003:109). Med en kasusbasert definisjon blir det i mange tilfeller mer opplagt at ledd som har flyttet fram ved stilistisk framflytting i norrønt ikke er subjekter: For eksempel infinitte verb, adverb og objekts-DP-er i akkusativ, dativ eller genitiv blir automatisk utelukket.²⁵ Men også når vi bruker kasus som grunnlag, reiser det seg spørsmål. Verb som *vera* og *verða*, som har både eksternt og internt argument i nominativ, kompliserer situasjonen, og det blir ikke åpenbart at CP-er kan regnes som subjekt, siden disse ikke har synlig kasusmarkering på noen av språkstadiene. Disse problemene er ikke umulige å løse – poenget her er at vi også med en kasusbasert definisjon blir nødt til å ta noen forbehold. Videre er det slik at posisjon er noe

²⁴ Det har vært diskutert om norrønt har oblike subjekter, se for eksempel Barðdal (2000) og Faarlund (2001). Jeg skal ikke gå inn i denne diskusjonen, men jeg antar at oblike subjekter ikke fantes i norrønt, selv om det er gode argumenter for at de finnes i moderne islandsk (Kroeger, 2004:260–268).

²⁵ Men i eksempelet jeg brukte, var det et adjektiv med nominativsmarkering som var flyttet fram, så her ville ikke definisjonen basert på kasus umiddelbart utelukket subjektstatus.

mer fundamentalt i språkteorien enn kasus er. Nominativ kasus er knyttet til en kjerne, nemlig T, slik vi skal se i kapittel 4. Kasus er altså avhengig av posisjon, og derfor er subjekts-definisjonen bedre forankret i teorien når vi baserer den på posisjon enn på kasus. På grunn av dette vil jeg holde fast på at subjektet er et synlig ledd som står i Spes-TP i løpet av derivasjonen.

2.4.2 Hva er et nullsubjekt?

Nullsubjekt er et begrep som vil dukke opp mange ganger i teksten. Med nullsubjekter mener jeg de ”subjektene” som finnes i setninger som etter definisjonen ovenfor er subjektløse, det vil si som ikke inneholder noe synlig ledd som står i Spes-TP i løpet av derivasjonen. Subjektløse setninger inneholder altså nullsubjekter. Nullsubjekter kan, på samme måte som subjekter, være referensielle eller ikke-referensielle, men de er aldri representert som noe selvstendig, synlig ledd.

Å snakke om nullsubjekter som en størrelse kan virke noe paradoksalt – nullsubjektet kan sies å være en enhet som er definert som en ikke-enhet. Til grunn for begrepet ligger en idé om at alle setninger, også setninger som etter definisjonen ovenfor er subjektløse, må inneholde en eller annen form for subjekt. Dette er en idé som lenge har vært kjent, ikke bare i generativ grammatikk, men også i tradisjonell grammatikk (Svenonius, 2002:10).²⁶ Særlig når det gjelder referensielle nullsubjekter, virker dette intuitivt riktig – i setninger med referensielle nullsubjekter, som de vi skal se på i 3.2, underforstår vi alltid et subjekt. At det gir mening å snakke om ikke-referensielle nullsubjekter, er ikke like åpenbart, men vi skal se at det finnes teoretiske argumenter for dette.²⁷ Det er flere måter å beskrive nullsubjektene på formelt, og dette skal jeg komme tilbake til i 3.1.

²⁶ Vi ser dette for eksempel i Iversens beskrivelse av subjektløse setninger i norrønt: ”Ved disse må subjektet enten tenkes til som en mer eller mindre ubestemt oppfattet handlende person, resp. virkende kraft, eller subjektet ligger innesluttet i selve verbalbegrepet [...]” (Iversen, 1973:151). Hvis ikke alle setninger måtte ha en eller annen form for subjekt, hadde ikke subjektet måttet ”tenkes til” eller lokaliseres til ”verbalbegrepet”.

²⁷ I for eksempel norrønt, som har subjekt-verb-kongruens, bøyes verbet i subjektløse setninger med ikke-referensielt nullsubjekt i 3. sing. At kongruensbøyingen finner sted, kan være et argument for å snakke om ikke-referensielle nullsubjekter – når verbet kongruensbøyes, må det jo kongruere med noe. Det er vanlig å kalle 3. sing. for en *default*-form (se for eksempel Faarlund, 2004a:200), men dersom setningen overhodet ikke hadde noen form for subjekt, kunne vi i prinsippet tenke oss at verbet kunne være infinitt. Jeg vil imidlertid ikke legge altfor mye vekt på dette, for som vi senere skal se, finnes det språk uten kongruens som også har nullsubjekter, og her har ikke argumentet samme gyldighet.

2.4.3 Hva er et formelt subjekt?

Når vi nå har etablert hva et subjekt og et nullsubjekt er, kan vi gå nærmere inn på hva det vil si at et subjekt er formelt. Formelle subjekter oppfyller subjektsdefinisjonen ved at de har synlig form og står i Spes-TP i løpet av derivasjonen, men de skiller seg fra andre subjekter ved at de er ekspletiver. Ekspletiver kjennetegnes for det første ved at de er uten semantisk innhold (Svenonius, 2002:5). Videre har de til oppgave å fylle en tom plass i setningen (Faarlund, 1990:63). Hvordan formelle subjekter opptrer i moderne norsk, beskriver jeg nærmere i kapittel 4, men helt kort kan vi altså si at de er innholdstomme, men synlige subjekter som har til oppgave å fylle Spes-TP, som er en posisjon som ikke kan stå tom på grunn av subjektskravet.

Jeg har sagt at formelle subjekter i norsk kan ha formene *det* eller *der*.²⁸ Ofte nevnes også *her* i forbindelse med temaet formelle subjekter (se for eksempel Lie (2003:69) og *Norsk referansegrammatikk* (heretter NRG) (681)), men jeg regner ikke *her* som formelt. At *her* ikke kan være formelt subjekt, vil jeg begrunne med utgangspunkt i karakteristikken av formelle subjekter som innholdstomme. Jeg vil, i likhet med NRG (682), anta at *her* alltid har en lokal betydning, altså en referanse til et sted.²⁹ NRG illustrerer dette blant annet ved hjelp av disse setningene (NRG:682):

(4) Der er mange studentar her inne.

(5) * Her er mange studentar der ute.

Der i (4) er et formelt subjekt, altså innholdstomt, og det lar seg derfor godt kombinere med adverbet *her* i slutten av setningen. Eksempel (5) er derimot uakseptabelt, og dette skyldes at subjektet *her* har en betydning som er inkompatibel med betydningen hos adverbet *der* i slutten av setningen. Dersom *her* hadde vært innholdstomt, skulle ikke dette vært noe problem.

Selv om *der* i (4) er innholdstomt, finnes det også tilfeller hvor *der* har lokalt innhold, men står i en subjektsposisjon, på samme måte som *her* i (5). I slike tilfeller vil jeg regne *der* som et adverb. Vi ser et eksempel nedenfor (*der* er uthevet):

²⁸ Når *det* er et refererende pronomen eller et determinativ, er det naturligvis ikke noe formelt subjekt. Dette virker i utgangspunktet klart, og jeg skal ikke si mer om det, selv om det noen ganger i praksis i kan være vanskelig å avgjøre om *det* refererer til noe annet i setningen eller ikke.

²⁹ Både Lie og NRG bemerker også at *her* har en sterkere betydning enn *der*, men de er ikke helt eksplisitte i å utelukke det som formelt subjekt.

- (6) [...] og de elsker jo å være utpå Sørøya [...] *der* er kjempegod plass [...] (hammerfest_03gm)

Her antar jeg at *der* refererer til stedsnavnet *Sørøya*.

Jeg går altså ut fra at *her* alltid har et lokalt innhold og ikke er formelt subjekt, mens *der* både kan ha status som adverb og formelt subjekt. Hvilken av lesningene som er mest rimelig, må vurderes ut fra konteksten i hvert enkelt tilfelle. Legg merke til at *her* og *der* må regnes som subjekter dersom de står i eller har vært innom Spes-TP, uavhengig av om de er innholdstomme eller ikke. Som adverb er de det vi kan kalle *ikke-nominale subjekter* (NRG:681), men dette er noe annet enn formelle subjekter.

Som en konsekvens av forholdene jeg har redegjort for her, har jeg ikke undersøkt setninger med *her* som subjekt i oppgaven, mens setninger med *der* er med i de tilfellene hvor det er sannsynlig at *der* er innholdstomt.³⁰ Spørsmålet om *der* har innhold, kan være vanskelig å avgjøre – i kapittel 5 skal vi se nærmere på noen konkrete eksempler.

Når dette er sagt, må det nevnes at det kan settes spørsmålstegn ved om *det/der* er helt innholdstomt også i noen av de andre setningene jeg har valgt å ta med fra datamaterialet. Her tenker jeg særlig på en del av setningene hvor jeg vil analysere det formelle subjektet som et kvasiargument. I disse setningene er det imidlertid snakk om en ikke-spesifisert og vag referanse, og ettersom de tilsvarende setningene i norrønt hadde nullsubjekt, mener jeg det er forsvarlig å bruke begrepet formelt subjekt her. Vi skal se nærmere på dette i 4.3.1.

2.5 Datagrunnlag

Som kilde til eksempler fra det norrøne språkstadiet har jeg brukt de litterære tekstene *Gylfaginning* og *Gunnlaugs saga ormstungu*, hentet fra Haugen (2001). Jeg har også brukt en lovtekst, *Den eldre gulatingsslova* (utgitt av Eithun mfl. (1994)). De to førstnevnte tekstene er normaliserte, mens den siste er unormalisert. Jeg gjengir eksempler fra alle tekstene uforandret i forhold til utgavene har hentet dem fra, med unntak av at jeg bruker tegnet *s* for

³⁰ *Her* og *der* som adverb i subjektsposisjon er likevel ikke uinteressante – de er så vidt jeg vet de eneste adverbene i norsk som kan stå i Spes-TP og utføre subjektets oppgaver (disse oppgavene skal jeg komme tilbake til i kapittel 4). Det er rimelig å regne med at de har fått denne evnen i forbindelse med subjektsskravet. Imidlertid har norrønt, som vi så i 2.4.1, en konstruksjonstype hvor adverb kan stå i en posisjon som på overflaten er lik Spes-TP, nemlig stilistisk framflytting. Vi har ingen sikre, uavhengige kriterier for å avgjøre hvilken av de to posisjonene adverbet står i det mellomnorske/tidlig moderne norske datamaterialet, altså om adverbet har fått subjektstatus eller ikke. Dermed danner *her* og *der* som adverb et svært usikkert grunnlag for å svare på forskningsspørsmålene jeg har formulert.

såkalt insulær *s*, som forekommer i *Den eldre gulatingsslova*. Jeg oppgir teksttittel, sidetall og linjenummer for hvert eksempel.

Til mellomnorsk og tidlig moderne norsk har jeg for en stor del brukt tekster fra Diplomatarium Norvegicum (DN), som er en samling av norske dokumenter (også kalt brev eller diplomer) fra middelalderen.³¹ DN finnes både som bokverk og i en elektronisk versjon som er tilgjengelig på Internett. Den elektroniske versjonen er ikke ferdig korrekturlest mot den trykte versjonen (se http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_hjelp.html), men av praktiske hensyn har jeg likevel valgt å bruke den. Dette innebærer naturligvis en viss risiko, men jeg har selv kontrollsjekket setningene jeg bruker i oppgaven mot trykkutgaven. Jeg har også tatt stikkprøver av diplomer uten å finne forskjeller på den elektroniske og den trykte utgaven. Og selv om jeg hadde brukt trykkutgaven gjennom hele arbeidet, hadde det fortsatt ikke vært noen garanti for at ikke denne inneholder feil i forhold til de håndskrevne manuskriptene.³² Å lese alle manuskriptene hadde vært altfor omfattende.

Tekstene i den elektroniske utgaven av DN er unormaliserte, og jeg gjengir dem uforandret, med unntak av at jeg har fjernet henvisningstegn som viser til kommentarer satt inn av utgiverne. Jeg oppgir sted, årstall, bindnummer, brevnummer for hvert eksempel.

Den elektroniske utgaven av DN består av rundt 18 000 diplomer (http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html), så det har vært nødvendig å gjøre et utvalg. Jeg har avgrenset materialet både geografisk og etter opphavstid. De eldste diplomene jeg har undersøkt, er fra 1450, de yngste fra slutten av 1500-tallet. Denne tidsperioden omfatter sen mellomnorsk og tidlig moderne norsk, og det er å forvente at vi finner tegn til endring i grammatikken her. I en forundersøkelse til prosjektet så jeg på diplomer fra Voss fra en tidsperiode som strakk seg tilbake til 1400, men jeg fant ingen noenlunde sikre eksempler på formelle subjekter før 1450-tallet (se Kinn, 2009). Derfor har jeg latt være å gå lenger tilbake i tid enn dette.

Et problem med de seneste diplomene er at overgangen fra norsk til dansk skriftspråk begynner å vise seg tydelig, og det kan være vanskelig å vite om kildene er skrevet av en person som har norsk som morsmål. Når det er norsk syntaks som er studieobjektet, er det dette som er avgjørende. Jeg legger til grunn at et diplom godt kan være skrevet av en norsk morsmålsbruker med norsk syntaks selv om ortografien inneholder en del danske trekk, men

³¹ Mer presist inneholder Diplomatarium Norvegicum diplomer fra perioden 1050–1590 (se http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html).

³² Se http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_hjelp.html for mer informasjon.

jeg har ikke hentet eksempler fra kilder som har så mange danske trekk at de ser ut til å være skrevet av danske morsmålsbrukere. Jeg har vurdert hvert enkelt diplom med hensyn til dette. I vurderingen har jeg forutsatt at dansk hadde høy prestisje, og at det er mer sannsynlig at en norsk skriver ville forsøke å skrive dansk enn motsatt. I tekster med klare eksempler på både danske og norske trekk har jeg dermed latt de norske trekkene veie tyngre enn de danske.³³ Noen konkrete eksempler blir drøftet i 5.3.2.

Geografisk har jeg konsentrert meg om diplomer fra områdene Voss, Øvre Vest-Telemark, Toten og Bergen. Ottosson (2003) har allerede gjort en grundig undersøkelse av diplomer fra de tre førstnevnte områdene med henblikk på bortfall av kongruensbøying mellom verb og subjekt, og det er en fordel å ha med en del av de samme tekstene når jeg skal teste materialet mot hypotesen om sammenheng mellom formelle subjekter og bortfall av subjekt-verb-kongruens (se 6.1). Ottosson har brukt diplomer med opphav fram til ca. 1500. Jeg har tatt med en del nyere diplomer fra de samme områdene og i tillegg diplomene fra Bergen for å få noen flere eksempler å bygge på i analysen. Bergens-diplomene jeg har brukt, er skrevet i perioden 1450–1536.³⁴ Jeg kunne gått enda lenger fram i tid, men dette hadde blitt omfattende fordi det finnes mange diplomer fra Bergen, og mange av de nyere diplomene virker dessuten danske. (Se vedlegget til slutt i oppgaven for en oversikt over undersøkte diplomer.)

Diplomene er hentet fra ulike dialektområder. Jeg vil ikke gå spesifikt inn på hver av dialektene, men la alle være representanter for norsk. Vi vet at alle dialektene har fått subjektskrav og formelle subjekter. Samtidig er kildematerialet fra hvert dialektområde begrenset, og vi kan dessuten ikke si med sikkerhet om skriverne kommer fra samme sted som diplomene er skrevet. Det hadde altså vært problematisk å gjøre rede for utviklingen av formelle subjekter i enkeltdialekter ut fra diplommaterialet.

Kildegrunnlaget til norsk språk er tynt fra begynnelsen av 1500-tallet og utover fordi vi det ble skrevet mye dansk og stadig mindre norsk i Norge. Derfor har jeg i tillegg til diplomene tatt med to visetekster fra 1647, *Anfind han gienghir* og *Lante oster i Kraakelund*, gitt ut av Venås (1990). Disse kildene er interessante fordi de er yngre enn diplomene og fordi det er liten tvil om at de er skrevet på norsk. Tekstene jeg henter eksempler fra, er fra Nord-

³³ En del kilder har også svenske drag, disse har jeg vurdert etter det samme prinsippet som brev med danske språktrekk.

³⁴ Årstallet 1536 er valgt fordi det er vanlig å regne med at Norge mistet sin politiske selvstendighet i 1537 (se for eksempel Moseng mfl. (1999:387–389)).

hordland (Venås, 1990:406). De er unormaliserte, og jeg gjengir eksemplene som de står hos Venås. Jeg oppgir teksttittel (det vil si teksten i første verselinje i første strofe), sidetall og årstall for hvert eksempel.

Som kilde til moderne norsk språk har jeg for det meste brukt talemålskorpuset *Nordisk dialektkorpus*, som inneholder opptak av informanter fra hele Norden. Korpuset er ikke helt ferdigstilt, men det inneholder allerede nærmere fire millioner ord (se <http://www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/>), og det egner seg godt til å finne eksempler på talemål i bruk. Jeg har brukt eksempelsetninger fra norske informanter, og på samme måte som i det mellomnorske/tidlig moderne norske datamaterialet har jeg ikke skilt mellom ulike dialekter. Det finnes både fonologiske og ortografiske transkripsjoner av de norske dialektene i korpuset, og jeg har for enkelhets skyld valgt de ortografiske, ettersom det er syntaks og ikke fonologi som er tema for oppgaven.

Jeg har unntaksvis brukt setninger fra andre kilder enn korpuset, for eksempel fra NRG, dette er oppgitt i hvert tilfelle. I tillegg til informanters produserte ytringer har jeg brukt akseptabilitetsvurderinger fra databasen *Nordic Syntactic Judgment Database*. Dette er en database hvor informanter fra hele Norden har vurdert hvorvidt ulike syntaktiske konstruksjoner er grammatikalske. I 4.4 sier jeg mer om dette.³⁵

Ved siden av data fra de ulike stadiene av norsk bruker jeg et par steder i oppgaven eksempler fra moderne tysk (se 4.3.1 og 6.2.1). Disse har jeg funnet gjennom skriftspråkskorpuset *Wortschatz Universität Leipzig*, og jeg har selv oversatt dem idiomatisk til norsk.

Med unntak av Nordisk dialektkorpus har jeg altså kun brukt skriftlige kilder til produserte ytringer. Når det gjelder de eldre språkstadiene, gir dette seg selv, ettersom det ikke finnes levende informanter med norrønt, mellomnorsk eller tidlig moderne norsk som morsmål. Det bør likevel nevnes at skriftlige kilder kan føre med seg enkelte problemer.

Det er vanlig å regne med at talespråk er et mer direkte uttrykk for I-språket enn skriftspråk er – talespråk er primært, mens skriftspråk er sekundært (Faarlund, 2003:13). Talespråk er gjerne mer spontant og mindre konvensjonalisert enn skriftspråk, og i mange språksamfunn finnes ikke skriftspråk i det hele tatt. I utgangspunktet er derfor data fra talespråket å foretrekke når vi skal studere grammatikken, men samtidig skal vi ikke over-

³⁵ I tillegg til informanters vurderinger bruker jeg en del steder egen språkkunnskap, altså introspeksjon, til å vurdere setninger. Dette kan naturligvis være risikabelt, men de fleste setningene jeg bedømmer, virker ganske klart grammatikalske eller ugrammatikalske. For diskusjon av bruk av informanter og introspeksjon, se Johannessen (2003:134–141).

vurdere betydningen av dette problemet. Temaet for denne oppgaven er syntaks, og vi kan regne med at forskjellen mellom skrift og tale er mindre her enn innenfor for eksempel fonologi. Det er sjeldent at en konstruksjon som brukes skriftlig, er helt umulig muntlig (Faarlund, 2003:14–15). Vi kan vente å finne forskjeller i frekvens, altså i hvor ofte konstruksjoner brukes skriftlig og muntlig, men som jeg kommer tilbake til i 2.6, er dette mindre interessant.

Videre er de norrøne, mellomnorske og tidlig moderne norske tekstene fra en tid da det ikke fantes allmenne rettskrivingsnormer. Tekstene er altså mindre standardiserte enn moderne tekster, og dette gjør det i utgangspunktet rimelig å forvente at skriverens talemål skinner gjennom. Men når det gjelder diplomene, må vi samtidig ta høyde for at de er skrevet i en sjanger med mange faste formler (Jørgensen, 2004:74–75). Dette kommer jeg tilbake til i 6.1.2.

De fleste av de skriftlige tekstene jeg bruker, er prosatekster. Men tekstene som er hentet fra Venås (1990), er visetekster, altså lyrikk. I lyrikk må vi være forberedt på å finne syntaktiske konstruksjoner som ikke ville blitt oppfattet som grammatiske i prosatekster eller talespråk. For eksempel kan noen ordstillingsmønstre bli brukt kun for å få meter eller rimskjemaer til å gå opp (Faarlund, 2003:21). Jeg diskuterer konkrete spørsmål knyttet til visetekstene i 6.1.2 og 6.2.2.

Det skriftlige datamaterialet har altså flere problemer knyttet til seg. Men når det gjelder døde språkstadier, har vi ikke annet valg enn å ty til de tilgjengelige skriftlige kildene. Brukt med de nødvendige forbeholdene kan de gi et godt inntrykk av språkbrukernes syntaks, selv om de ikke kan gi klare svar på alle spørsmål. Dessuten følger det vanskelige problemstillinger med levende informanter også, uten at jeg skal gå nærmere inn på disse her. Det er altså ikke ukomplisert å svare på spørsmål om I-språket uansett datagrunnlag.

2.6 Metode

Det går et hovedskille mellom kvalitative og kvantitative forskningsmetoder. Skillet er ikke absolutt, men prototypisk innebærer kvantitative metoder måling eller telling av data, mens kvalitative metoder mer handler om vurdering og fortolkning. Jeg har hovedsakelig brukt kvalitativ metode når jeg har behandlet datamaterialet, ettersom kvalitative metoder er best egnet til å svare på spørsmålene som stilles i dette prosjektet.

Som jeg har beskrevet ovenfor, legger jeg til grunn et språksyn hvor det er I-språket og ikke tekstene som utgjør studieobjektet. Som en følge av dette er det interessante for min problemstilling først og fremst om og i hvilke omgivelser jeg finner formelle subjekter – kvantitative undersøkelser av for eksempel frekvens er mindre interessante. Når jeg finner setninger hvor *det* eller *der* ser ut til å være formelle subjekter, og dette ikke kan avskrives som for eksempel feilstaving, tyder det på at det har skjedd en endring i grammatikken i forhold til det norrøne språkstadiet. Dette gjelder i prinsippet uansett hvor ofte eller sjeldent konstruksjonene forekommer. Dermed blir det lite relevant å for eksempel føre statistikk over hvor ofte setninger med formelt subjekt brukes i forhold til andre konstruksjonstyper (Faarlund, 2003:7). Dette kunne vært aktuelt hvis det var E-språk som var studieobjektet, men det er det altså ikke her.

Spørsmålet om når formelle subjekter først kommer inn i grammatikken, kan riktignok betegnes som kvantitativt – å plassere eksemplene på en tidsskala er en form for kvantifisering. Likevel er det kvalitative vurderinger som må til for å avgjøre hvilke setninger som har den grammatiske strukturen vi leter etter. Dette utgjør den største delen av analysearbeidet.

Rent praktisk har jeg gått fram på den måten at jeg har lest gjennom tekstene, funnet forekomster av *det* og *der* i de aktuelle posisjonene og vurdert i hvert enkelt tilfelle hvorvidt ordet er et formelt subjekt eller ikke. Dette er ikke alltid åpenbart. Særlig vanskelig kan det være å avgjøre om *der* fungerer som adverb, og iblant kan det også være uklart om *det* refererer til noe i den språklige konteksten. I så fall kan det ikke regnes som et formelt subjekt – som vi har sett, er ekspletiver per definisjon uten referanse. I tvilstilfeller har jeg lagt vekt på den språklige konteksten hvor *det* og *der* opptrer. For diskusjon av konkrete eksempler, se kapittel 5.

Den elektroniske utgaven av DN er ikke tagget med grammatisk informasjon, slik for eksempel Nordisk dialektkorpus er, men det finnes en søkefunksjon som gjør det mulig å søke etter for eksempel *det* eller *der*. Til mitt formål har imidlertid det automatiske søket flere ulemper. For det første har jeg opplevd at det ikke er helt pålitelig, uten at jeg skal gå inn på tekniske detaljer her. For det andre er de aktuelle søkeordene svært frekvente og kan ha mange grammatiske funksjoner. Dermed krever det mye arbeid å gå gjennom alle treffene, noe som reduserer gevinsten ved å søke automatisk. Sist, men ikke minst, består DN av unormaliserte tekster, og *det* og *der* har derfor flere ulike stavemåter. I tillegg til de mer eller mindre gjennomførte variantene som *thet*, *tet*, *ther* og *thar* kommer uforutsigbare eksempler

som er forkortet, feilstavet eller har fått plassert skilletegn innenfor ordgrensene. Disse er det vanskelig å fange opp gjennom automatiske søk. Jeg har derfor valgt å lese gjennom alle tekstene manuelt og kun brukt det automatiske søket til enkelte kontrollsjekker. Med denne framgangsmåten følger en risiko for å overse eksempler, men dette er det altså uansett vanskelig å gardere seg mot i DN.

Når det gjelder de skriftlige tekstkildene jeg har brukt ved siden av DN, har metoden i prinsippet vært det samme – jeg har gått gjennom tekstene og funnet interessante eksempler. I Nordisk dialektkorpus har jeg søkt automatisk etter *det* og *der* og vurdert i hvert enkelt tilfelle om treffene jeg har fått, er formelle subjekter.

3 Subjektløse setninger i norrønt

I dette kapittelet vil jeg gi en kortfattet oversikt over ulike typer subjektløse setninger som fantes i norrønt. Jeg vil ikke regne med imperativsetninger, relativsetninger og setninger hvor to koordinerte predikater deler et subjekt – slike setninger finner vi også i moderne norsk, som altså har et subjektskrav. Dette kommer jeg tilbake til i 4.1.

De subjektløse setningene i norrønt kan deles inn i to hovedgrupper basert på om predikatet tar eksternt argument eller ikke (Faarlund, 2004a:216). I subjektløse setninger med eksternt argument er nullsubjektet som hovedregel referensielt (det har innhold), i subjektløse setninger uten eksternt argument er nullsubjektet ikke-referensielt.³⁶ I den nærmere behandlingen av de subjektløse setningene skal vi se at inndelingen krever enkelte presiseringer, men den er likevel nyttig.

Det er i setninger uten eksternt argument vi finner formelle subjekter i moderne norsk, og jeg vil derfor legge mest vekt på disse. Subjektskravet innebærer imidlertid at også subjektløse setninger med eksternt argument har blitt borte, og derfor vil jeg for fullstendighetens skyld omtale denne typen også. Men før vi kommer så langt, vil jeg si noen ord om hva det innebærer at en setning er subjektløs.

3.1 Om *pro*

Som jeg skrev i 2.4.2, inneholder subjektløse setninger et nullsubjekt. Jeg vil anta at nullsubjektet, enten det er referensielt eller ikke-referensielt, har form av et usynlig pronomen, *pro*, som står på subjektets plass. Dette er en idé som blant annet Rizzi (1986) har argumentert for og som har fått stor utbredelse, selv om vi skal se at det ikke er full enighet om den. *Pro* har de samme egenskapene som et synlig personlig pronomen, bortsett fra at det ikke realiseres fonologisk (Platzack, 1998:105).

Det finnes flere grunner til å postulere at *pro* finnes. En generell teoretisk begrunnelse er at subjektlassen (altså Spes-TP) er en universell og obligatorisk posisjon i setningsstrukturen, noe som innebærer at den alltid er fylt av noe, selv om dette ”noe” i visse

³⁶ Jeg bruker begrepene *innhold* og *referanse* om hverandre. Strengt tatt betyr de ikke helt det samme, men forskjellen spiller ingen rolle i denne sammenhengen.

setninger verken er synlig eller har betydning (Roberts, 2007:32). Jeg skal ikke gå nærmere inn på det teoretiske og empiriske grunnlaget for denne antakelsen her.³⁷

En mer spesifikk teoretisk grunn til å regne med *pro* er at T i finitte setninger har et kasustrekk som må sjekkes, også når det ikke finnes noe synlig element i setningen som kan utføre denne oppgaven. Dette kommer jeg tilbake til kapittel 4. I subjektløse setninger hvor predikatet tar et eksternt argument, kan vi i tillegg knytte *pro* til theta-kriteriet, som er et helt grunnleggende prinsipp i grammatikken. Theta-kriteriet beskriver utdelingen av theta-roller, eller semantiske roller, til argumenter. Chomsky (1981:36) har formulert det slik: "Each argument bears one and only one theta-role, and each theta-role is assigned to one and only one argument". For at subjektløse setninger med eksternt argument ikke skal bryte med theta-kriteriet, må det finnes noe i setningen som kan ta imot theta-rollen som hører til det eksterne argumentet, og *pro* gjør denne oppgaven.

En mulig innvending mot å regne med *pro* bygger på at pronomenet er usynlig. Når vi antar usynlige størrelser, er det en fare for at teorien blir spekulativ – det er mulig å påstå nesten hva som helst med henvisning til usynlige operasjoner (Faarlund, 2005:122). Riktignok kommer vi vanskelig helt unna å operere med usynlige enheter i generativ grammatikk, ettersom selve studieobjektet ikke er direkte observerbart. Likevel kan det virke som et rimelig prinsipp å holde seg mest mulig til observerbare størrelser der dette kan gi en tilfredsstillende beskrivelse. Når det gjelder å lokalisere "subjektet" i subjektløse setninger, finnes det et alternativ til *pro* som kan hevdes å ivareta dette hensynet bedre: Mange av språkene som tillater subjektløse setninger, har synlig kongruens mellom subjekt og finitt verb, og en del forskere, blant annet Borer (1986) har ment at subjektet er representert i morfemene som markerer denne kongruensen (Roberts og Holmberg, 2010:13). Hvis subjektet er representert i kongruensbøyingen og kan utføre oppgaver som å sjekke kasus og ta imot theta-rolle herfra, trenger vi ikke å postulere *pro*.

Men denne løsningen er også problematisk, for som vi senere skal se, er det ikke noen absolutt regel at språk med nullsubjekter har kongruens mellom subjekt og verb. I språk som ikke viser noen tegn til kongruens, for eksempel flere østasiatiske språk, som kinesisk, japansk og koreansk (Huang, 1984:537), kan vi vanskelig si at "subjektet" i de subjektløse setningene finnes i kongruensmorfemer. I så fall måtte vi postulere en rekke nullmorfemer, men dette er lite økonomisk, og vi unngår ikke problemet med usynlige størrelser.

³⁷ Antakelsen om en universell subjektsposisjon kan også kalles EPP – dette kommer jeg tilbake til i 4.1.

Siden det er et mål å finne mest mulig allmenngyldige løsninger på problemer som ”subjektet” i subjektløse setninger, er de nevnte østasiatiske språkene et moment som taler mot å lokalisere subjektet til kongruensmorfemet, også når vi snakker om norrønt. Men det er mulig å argumentere mot at kongruensmorfemer har subjektstatus også uten å trekke inn andre språk, for vi skal se i 6.1.2 at det mellomnorske datamaterialet har setninger med både synlig kongruensmarkering og formelle subjekter. Hvis subjektet kunne være representert i verbets kongruensmorfem, skulle det ikke være noen grunn til å samtidig uttrykke det med et synlig pronomen. Jeg vil derfor holde fast på at det finnes et usynlig pronomen *pro* på subjektets plass i subjektløse setninger. Vi har sett at det finnes flere grunner til å anta dette, og dessuten vil jeg senere, i 6.3.2, vise at *pros* egenskaper kan ha vært en del av årsaken til at subjektskravet i moderne norsk oppstod. Når en postulert størrelse kan brukes til å forklare forskjeller mellom språk, er det et argument for at den er en del av grammatikken (se Platzack, 1998:62).³⁸

3.2 Subjektløse setninger med eksternt argument

I norrønt kan altså *pro* ta imot theta-rollen som deles ut i subjektløse setninger med eksternt argument. *Pro* er i disse setningene referensielt, og betydningen er vanligvis generell og ikke-spesifikk, tilsvarende *man* i norsk (se Faarlund, 2004a:220). Hvis betydningen er mer spesifikk, kan den finnes igjen i konteksten (Faarlund, 2004a:221). Nedenfor følger noen eksempler, jeg har satt inn *pro* på subjektets plass.

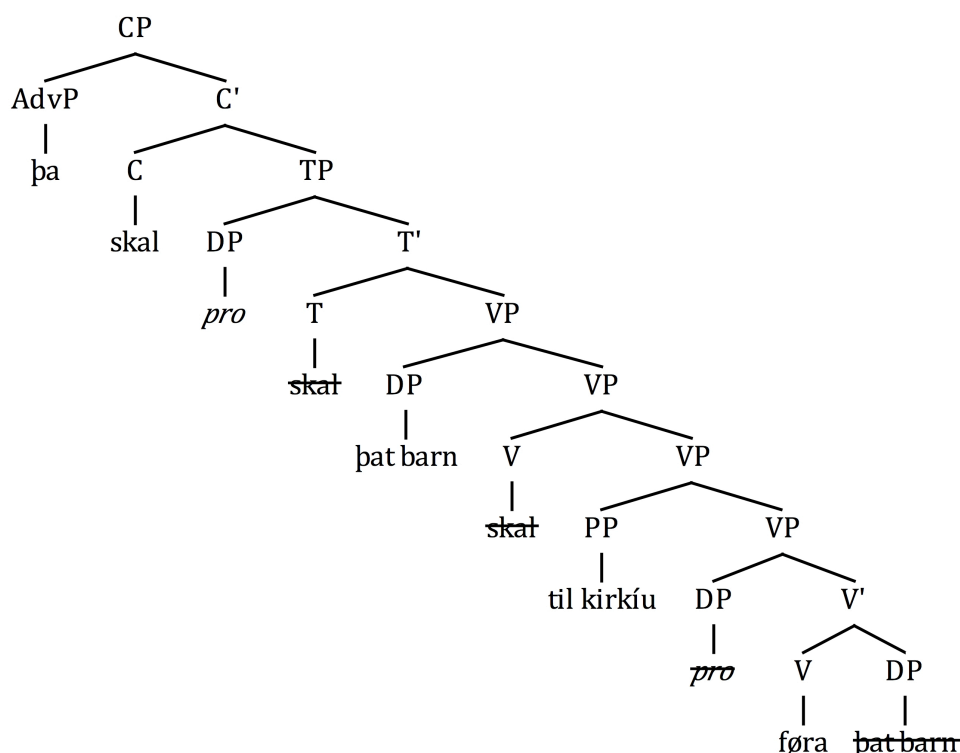
- (1) Sjá má *pro* nú at ekki nýtir þú hér af. (*Gylfaginning*, s. 63, l. 22–23)
- (2) En Þórr reiddi til hnefann ok setr við eyra Hymi svá at hann steypisk fyrir borð ok sér *pro* í iljar honum. (*Gylfaginning*, s. 69, l. 39–40)
- (3) Nú sá æsirnir hvar hann fór. Fara *pro* enn upp til forsins ok skipta liðinu í tvá staði [...]. (*Gylfaginning*, s. 77, l. 16–17)
- (4) þa skal *pro* þat barn til kirkíu fœra. (*Den eldre gulatingsslova*, s. 44, l. 5)
- (5) En ef *pro* vatne ma eigi na. þa skal *pro* skíra i hverskonar væto er *pro* na ma. (*Den eldre gulatingsslova*, s. 44, l. 20–21)

³⁸ *Pro* og kongruensmorfemer med subjektstatus kan karakteriseres som de to hovedsynene på formaliseringen av nullsubjekter innenfor generativ grammatikk (Roberts og Holmberg, 2010:13), og jeg skal ikke diskutere andre analyser. Enkelte forskere, for eksempel Rosenkvist (2009:176), mener at *pro* ikke er forenlig med de nyeste versjonene av minimalismen, men jeg skal ikke følge opp dette spørsmålet.

I setning (1) og (2) deler predikatene *sjá* og *sér* ut rollen *opplever* til et eksternt argument, uten at det finnes noe synlig subjekt. *Pro* har et generelt innhold tilsvarende *man* eller *alle* i moderne norsk (eksempel (1) må leses i kontekst for at dette skal være entydig). I eksempel (3) deler *fara* ut en agensrolle. *Pro* får sitt innhold fra konteksten, nærmere bestemt fra subjektet *æsirnir* i den foregående setningen.³⁹ I setning (4) og (5) deler *føra*, *skíra* og *ná* (*na* i eksempelet) ut agensroller, og *pro* har et generelt innhold tilsvarende i (1) og (2).

I (4) og (5) finnes det interne argumenter (*þat barn* og *vatne*) som har flyttet ut av Komp-VP og forbi predikatet. Ut fra setningenes fonologiske form, hvor *pro* ikke er uttalt, kan det virke som at de interne argumentene har kommet opp i Spes-TP og blitt subjekter, men jeg vil ikke regne med at dette er tilfellet. Figuren nedenfor viser strukturen i (4).

Figur 5

³⁹ Jeg har sagt at jeg ikke regner setninger med flere koordinerte predikater som subjektløse. En mulig innvending mot dette eksempelet er at det kanskje like gjerne kan analyseres slik, til tross for at ortografien tilsier to setninger. Dette kan bare avgjøres etter skjønn.

Objektet *þat barn* har flyttet til en adjungert posisjon over VP-en til hjelpeverbet *skal*, i Spes-TP står *pro* (J.T. Faarlund: personlig kommunikasjon).⁴⁰ Flyttingen av objektet kalles objektframflytting (*object shift*), og den har vært analysert på flere ulike måter; Platzack (1998:136–138) opererer for eksempel med en tom projeksjon, μP , istedenfor en adjungert posisjon. Jeg foretrekker analysen med adjungering fordi den gjør at vi slipper å postulere et nytt element i setningsstrukturen som ikke har noen annen funksjon enn å åpne for objektframflytting – i motsetning til μP er adjungering noe vi har grunnlag for å regne med også i andre typer setninger.

I moderne norsk er muligheten for objektframflytting begrenset til trykklette pronomen. Hva som er grunnen til dette, er et interessant spørsmål, men det faller utenfor denne oppgavens rammer.

3.3 Subjektløse setninger uten eksternt argument

Subjektløse setninger uten eksternt argument kan ha ingen, ett eller to interne argumenter. Hvis setningen har interne argumenter, er ingen av dem flyttet opp til Spes-TP verken i synlig eller usynlig syntaks.

Setninger uten interne argumenter har ofte predikater som betegner ”various kinds of abstract or concrete processes independent of anybody’s interference or intention, such as the lapse of time, change of seasons, the weather, natural events, etc. [...]” (Faarlund, 2004a:217). Her er noen eksempler, *pro* er satt inn på subjektsplassen:

- (6) Þá er *pro* myrkt var orðit, leituðu þeir sér til náttstaðar [...] (*Gylfaginning*, s. 57, l. 4)
- (7) En at morni þegar *pro* dagaði, stendr Þórr upp ok þeir félagar [...]. (*Gylfaginning*, s. 65, l. 17)
- (8) En at miðri nátt þá heyrir Þórr at Skrímir hrýtr ok sefr fast svá at *pro* dunar í skóginum. (*Gylfaginning*, s. 59, l. 1)

⁴⁰ Hjelpeverb deler ikke ut theta-rolle til noe eksternt argument, og som figuren viser, regner jeg ikke med at de har noen spesifikatorposisjon. Dette er vanlig innenfor minimalismen og i tråd med analysen hos for eksempel Adger (2003:172–175). Vi ser videre at det ikke finnes noe mellomnivå (bar-nivå) i hjelpeverbets projeksjon. Her følger jeg også Adger, som sier at mellomnivået kun finnes i projeksjoner som har en spesifikator (Adger, 2003:116). Når vi fjerner mellomnivået i projeksjoner uten spesifikator, blir ikke frasestrukturen like universell som den er i GB, men på den annen side får vi en forenkling av setningsanalysen, noe som er et av målene med minimalismeprogrammet. Hvorvidt mellomnivåer bør være med mer generelt, diskuteres blant annet i forbindelse med *bare phrase structure*, som er en tilnærming til frasestruktur foreslått av Chomsky (1995) (se også diskusjon hos Hornstein mfl. (2005:196–200)).

I tillegg til eksempler som (6)–(8) vil jeg spesielt nevne setninger som (9), mer presist den siste *at*-setningen. (Jeg har satt inn *pro*, *sé* er 3. sing. presens konjunktiv av *vera*.)

- (9) ”Ekki er þat mín ætlan,” segir hann, ”at *pro* svá sé.” (*Gunnlaugs saga ormstungu*, s. 191, l. 29)

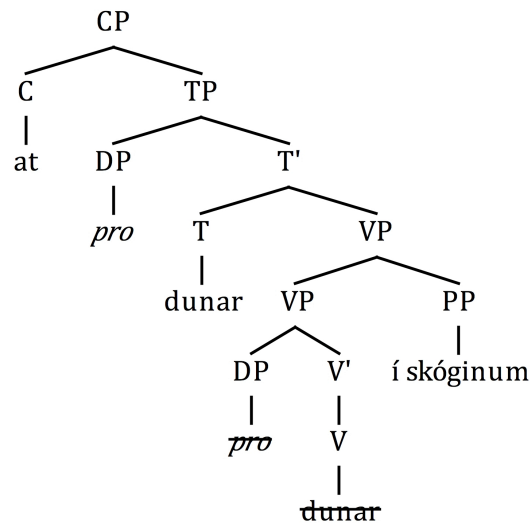
Semantisk skiller predikatet her seg fra predikatene i (6)–(8) på to måter: For det første er det ikke like framtrædende at *svá* (’slik’) betegner noen ”abstract or concrete process[...]” – *svá* refererer til innholdet den foregående setningen, som er en påstand om at en drøm ikke er noe å bry seg om.⁴¹ For det andre er det mulig å tillegge nullsubjektet, altså *pro*, en vag, uspesifisert referanse (Falk, 1993b:229). Den uspesifiserte referansen er til situasjonen eller tilstanden det er snakk om – setningen kan interpreteres som ’situasjonen er slik’.

Siden setningene (6)–(9) er klassifisert som uten eksternt argument, og siden de heller ikke har noen interne argumenter, kan det se ut til at de er helt argumentløse. Her trengs det imidlertid en presisering: I setninger som (6)–(9) vil jeg regne med at predikatet deler ut en såkalt *kvasi-theta-rolle* til Spes-VP, og dette innebærer at *pro* i disse setningene har en slags argumentstatus. Det er likevel fortsatt mest nærliggende å kategorisere setningene sammen med setninger uten eksternt argument: Når vi ser bort fra den vage referansen i (9), er nullsubjektene ikke-referensielle, og i motsetning til i setninger med eksternt argument, er det ikke noe mulig i norrønt å la subjektet få synlig uttrykk. Fordi det er enklere å drøfte *pros* status som kvasiargument med utgangspunkt i moderne norsk, skal jeg foreløpig ta den for gitt uten å problematisere den. Jeg tar opp igjen diskusjonen i 4.3.1, som handler om setninger som tilsvarer (6)–(9) i moderne norsk.

Figuren nedenfor viser strukturen i den relevante leddsetningen i eksempel (8).

⁴¹ *Svås* innhold kan imidlertid passe med NRGs beskrivelse av predikatet i setninger i moderne norsk som tilsvarer de norrøne setningene her: De beskriver ofte ”ein tilstand eller ei hending som blir sansa” (NRG:679).

Figur 6

Vi ser at *pro* er spleiset inn i Spes-VP, hvor det tar imot kvasi-theta-rollen, før det flytter opp til Spes-TP. Predikatet *dunar* tar ingen interne argumenter.⁴²

I setningene nedenfor tar predikatene ikke noe eksternt argument (heller ikke noe kvasiargument), men ett internt.

- (10) ”Ok mun *pro* þik kala ef ek sit svá lengi ok útarliga sem ek em vanr.”
(*Gylfaginning* s. 69, l. 4–5)
- (11) Skorti *pro* þá eigi góðan fagnað, mat ok drykk. (*Gylfaginning*, s. 65, l. 19)
- (12) Ok svá langt seildisk þú upp at skammt var *pro* þá til himins. (*Gylfaginning*, s. 67, l. 10–11)
- (13) Veðrit var heitt af sólu, ok varð *pro* þeim Þorsteini ok austmanni erfitt [...]
(*Gunnlaugs saga ormstungu*, s. 191, l. 1–2)

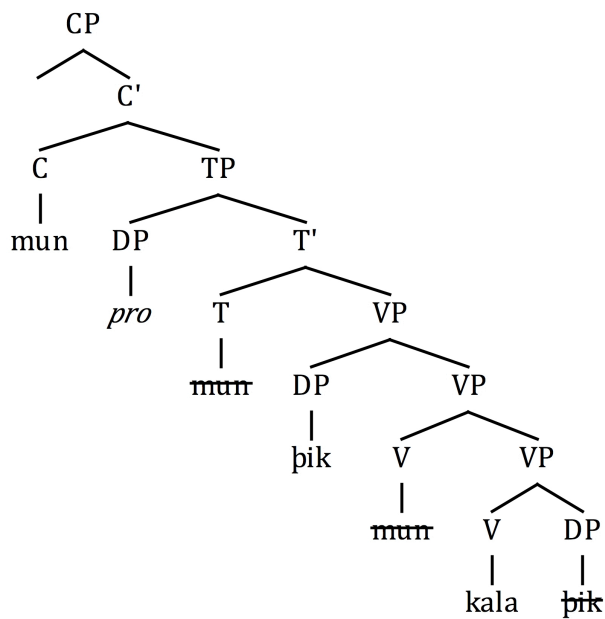
I (10) og (11) har vi interne argumenter i akkusativ, *þik* og *góðan fagnað*.⁴³ I (13) står det interne argumentet *þeim Þorsteini ok austmanni* i dativ. I (12) regner jeg PP-en *til himins* som et internt argument.⁴⁴

⁴² Det kan diskuteres om V'-nivået (bar-nivået) i VP-en skal være med – strukturen blir enklere hvis vi lar det være. Jeg vil imidlertid holde fast på at bar-nivået er med i fraser som har en spesifikator (se note 40), og dette er tilfellet for *dunar* når vi regner med at *pro* er et kvasiargument. Når bar-nivået er med, kommer det dessuten tydeligere fram at det er verbet som er frasens kjerne.

⁴³ *Mat ok drykk* regner jeg som en apposisjon til *góðan fagnað*, dette har ingen betydning for argumentstrukturen.

I (10) og (13) har vi objektframflytting som i (4) og (5). Figuren nedenfor viser strukturen i den relevante delen av (10). Det er verdt å merke seg at *pro* her er spleiset rett inn i Spes-TP, i motsetning til i (6)–(9), hvor det først sto i Spes-VP. Dette kommer av at *pro* i (10)–(13) ikke har noen form for argumentstatus.

Figur 7

Hittil har vi sett på setninger hvor predikatet tar ingen eller ett internt argument, men det finnes også setninger med to interne argumenter. Her er et eksempel:

- (14) Ok er *pro* þeim gaf byr, létu þeir í haf [...] (*Gunnlaugs saga ormstungu*, s. 205, l. 1–2)

⁴⁴ Et alternativ kunne være å betrakte den som et adjungert ledd, men jeg vurderer PP-en som såpass sterkt knyttet til predikatet at det er mest nærliggende å regne den som valensbundet. Setningen er uansett subjektløs, men hvis vi regner *til himins* som adjungert, er den av typen uten argumenter som jeg beskrev ovenfor. Jeg diskuterer ikke dette videre.

Verbet *gefa* tar ett internt argument i dativ (*heim*) og ett i akkusativ (*byr*).⁴⁵ Frasestrukturen er binær og tillater bare ett komplement per kjerne, og det er derfor ikke åpenbart hvordan setninger som (14) skal beskrives. Spørsmålet er parallelt med spørsmålet om hva slags struktur vi finner i dobbelt-objekt-konstruksjoner med synlig subjekt, som for eksempel setninger i moderne norsk med både direkte og indirekte objekt. En løsning på dette problemet, først foreslått av Larson og senere videreutviklet av andre, er såkalte *skall* (”verbal shells”) (Hornstein mfl., 2005:96–97). Ideen her går i korte trekk ut på følgende: Dobbelt-objekt-konstruksjonene har en ekstra projeksjon over VP, og verbet flytter til kjernen her. Det indirekte objektet står i Spes-VP, og subjektet (det vil si *pro* i eksempelet) står i spesifikatorposisjonen til den ekstra projeksjonen (Hornstein mfl., 2005:92–104). Dermed har dobbelt-objekt-konstruksjoner samme grunnleggende frasestruktur som setninger med ett objekt. Jeg skal ikke drøfte dette nærmere, men går ut fra at setninger som (14) er bygd opp ved hjelp av skall.⁴⁶

En type subjektløse setninger som jeg vil nevne spesielt, er passivsetninger. Passivverb skiller seg fra de tilsvarende aktivverbene ved at de ikke deler ut theta-rolle til noe eksternt argument. Dette åpner i utgangspunktet for at et internt argument kan løftes opp til subjektsposisjonen, men i norrønt er denne muligheten begrenset til å gjelde interne argumenter i akkusativ (Faarlund, 2004a:210).⁴⁷ Interne argumenter i dativ og genitiv blir altså ikke subjekt, og heller ikke interne argumenter som har form av PP-er. I eksempel (15) står det interne argumentet i genitiv (*bess* og den tilhørende ekstraponerte CP-en), i setning (16) vil jeg regne PP-en *eptir gýgi þeiri* som internt argument.⁴⁸

⁴⁵ *Gefa* finnes også i en versjon hvor det i tillegg deler ut en agensrolle til et eksternt argument, og denne versjonen er nok langt vanligere. Eksempelet viser like fullt at setninger med null eksterne, men to interne argumenter er mulig i norrønt.

⁴⁶ I og med at et av argumentene står i en spesifikatorposisjon, kan det virke misvisende å si at predikatet har to interne argumenter. Men i forhold til den øverste kjernen, som verbet flytter til, er begge argumentene interne, og setningene er uansett subjektløse siden ingen av argumentene flyttes til Spes-TP.

⁴⁷ Dette henger sammen med at akkusativ ved siden av nominativ er eneste strukturelle kasus i norrønt, altså eneste kasus som er knyttet til en spesiell posisjon i strukturen og ikke er tildelt av et spesifikt leksikalsk element (Faarlund, 2004a:21, 210). Når det gjelder DP-er, går det fram av morfologien at argumenter i akkusativ flytter til Spes-TP og blir subjekter (i nominativ). Men jeg vil på samme måte som Søfteland (2007:51–52) anta at dette også gjelder CP-er når de er internt argument for de samme verbene.

⁴⁸ En type setninger som likner passivsetningene, er setninger hvor predikatet er en infinitiv verbform, altså infinitiv eller presens partisipp. Hvis verbet tar internt argument i dativ eller genitiv, blir setningen subjektløs. Et internt argument i akkusativ kan gjøres til subjekt, men i motsetning til i passivsetninger er dette ikke obligatorisk (Faarlund, 2004a:219).

- (15) [...] ok eigi er *pro* þess getit at æsirnir bæði þá heila hittask. (*Gylfaginning* s. 59, l. 25)
- (16) Þá var *pro* sent í Jötunheima eptir gýgi þeiri er Hyrrokkin hét. (*Gylfaginning*, s. 73, l. 8–9)

3.4 Er norrønt et *pro*-drop-språk?

Målet med denne oppgaven er ikke å gi noen allmenn typologisk beskrivelse av norrønt, men likevel vil jeg komme med noen korte kommentarer til hvordan norrønt med sine subjektløse setninger plasserer seg i en større sammenheng.

Muligheten for å ha subjektløse setninger i et språk framstilles ofte som en parameter, nullsubjektparameteren (se for eksempel Roberts (2007:24ff), Roberts og Holmberg (2010) og Christoffersen (2004:306)). Siden en parameter bare kan ha én av to mulige verdier, kan vi ut fra dette få inntrykk av at norrønt er et språk av samme type som moderne europeiske *pro*-drop-språk som italiensk og spansk, hvor det er vanlig å ha nullsubjekter i finitte setninger.⁴⁹

Rosenkvist (2009) diskuterer referensielle nullsubjekter i gammelgermanske språk.⁵⁰ Han trekker fram frekvens som et argument for at de eldre språkene skiller seg fra moderne *pro*-drop-språk: I de gammelgermanske språkene er referensielle nullsubjekter relativt sjeldent, mens de er *default*, eller det vanlige, umarkerte alternativet, i moderne spansk og italiensk (Rosenkvist, 2009:160). En innvending mot dette er at frekvens, som jeg var inne på i kapittel 2, ikke er så viktig i generativ grammatikk; det interessante er å finne ut hva som er mulig og umulig i grammatikken.

Norrønt skiller seg imidlertid fra de moderne *pro*-drop-språkene også på den måten at et synlig, referensielt pronomen har en annen semantisk og pragmatisk betydning. I *pro*-drop-språk interpreteres synlige pronomen automatisk emfatisk eller kontrastivt (Rosenkvist, 2009:161), og slik er det ikke i norrønt. En konsekvens av dette i italiensk er at et synlig subjektspronomen i en leddsetning ikke kan ha samme betydning som subjektet i oversetningen (Roberts, 2007:27).⁵¹ Noe tilsvarende finner vi ikke i norrønt. En annen forskjell er

⁴⁹ Mer presist er det snakk om pronomielle subjekter, altså subjekter som ville vært pronomen dersom de hadde synlig uttrykk (Roberts og Holmberg, 2010:2–3). Jeg skal ikke gå nærmere inn på betingelsene for nullsubjekter i *pro*-drop-språk.

⁵⁰ Rosenkvist har blant annet undersøkt gammelsvensk og gammelislandsk, men ikke gammelnorsk. Jeg bruker *norrønt* som en samlebetegnelse på gammelnorsk og gammelislandsk og regner med at Rosenkvists funn er relevante selv om han ikke har brukt norsk materiale.

⁵¹ Jeg forstår Roberts som at dette er utelukket fordi subjektet i leddsetningen ikke kan interpreteres emfatisk eller kontrastivt når det har samme referanse som subjektet i oversetningen.

at generell, ikke-spesifikk betydning ikke er det mest typiske for *pro* i *pro*-drop-språk, slik det er i norrønt (Faarlund, 2004a:221). Ut fra dette kan vi si at språkene skiller seg fra hverandre.^{52 53}

Selv om det er forskjeller mellom norrønt og *pro*-drop-språk som italiensk, er det ikke nødvendigvis meningsløst å snakke om en nullsubjektparameter. Roberts og Holmberg (2010:5ff) skiller mellom fire ulike typer nullsubjektspråk, men holder likevel fast på parametertanken. De argumenterer for en tilnærming først foreslått av Baker, som ser for seg et hierarkisk ordning av såkalte makroparametre og mikroparametre som virker sammen, slik at språk kan ha noe ulike egenskaper selv om den øverste parameterverdien er den samme (Roberts og Holmberg, 2010:36). Som et resultat av en viss kombinasjon av parameterverdier har italiensk blitt hva Roberts og Holmberg kaller et *konsistent nullsubjektspråk* ("consistent null-subject language") (Roberts og Holmberg, 2010:6,49). Norrønt nevnes ikke eksplisitt, og språket passer så vidt jeg kan se, ikke umiddelbart inn i noen av de fire typene hos Roberts og Holmberg. Men vi ser i alle tilfeller at norrønt, til tross for at muligheten for nullsubjekter kan framstilles som en parameter, ikke fungerer på samme måte som *pro*-drop-språk som italiensk.⁵⁴ En mer presis klassifisering av norrønt i forhold til andre språk som tillater nullsubjekter, skal jeg ikke diskutere her, og jeg skal heller ikke gå nærmere inn på de teoretiske sidene av ideen om makro- og mikroparametre.

⁵² Et annet argument for å skille mellom ulike typer språk med nullsubjekter, bygger på restriksjoner som har med referanse å gjøre. Roberts påpeker at tysk bare tillater ikke-referensielle nullsubjekter, og at det derfor ikke regnes som et "fullverdig" *pro*-drop-språk (2007:26). I elvdalsk, en dialekt som snakkes i Dalarna i Sverige, er situasjonen motsatt: Her finnes det referensielle nullsubjekter, mens ikke-referensielle er helt marginalt (Garbacz, 2010:68).

⁵³ Roberts (2007:24–33) nevner flere strukturelle egenskaper som ser ut til å henge sammen med nullsubjektparameteren i *pro*-drop-språk, og det kunne vært interessant å undersøke nærmere hvordan norrønt ser ut på disse punktene.

⁵⁴ Bieberbauer (2010:153) opererer tre undertyper av nullsubjektspråk, og en av dem kan virke treffende for norrønt: "those which permit omission of non-argumental expletives, quasi-arguments and, under certain restricted circumstances, referential subjects [...]". Men hun sier ikke mer om denne kategorien (Bieberbauer, 2010:154).

4 Subjektskrav og formelle subjekter i moderne norsk

I dette kapitlet gjør jeg nærmere rede for hva subjektskravet i norsk innebærer. I 4.1 skal jeg diskutere noen ulike analyser og argumentere for at kravet om et synlig subjekt henger sammen med at et nominativtrekk i T må sjekkes. I 4.2 og 4.3 vil jeg vise hvordan subjektskravet virker i setninger i moderne norsk. Her bruker jeg samme hovedinndeling som i kapittel 3 og skiller mellom setninger med og uten eksternt argument, selv om inndelingen krever noen modifikasjoner. Jeg vil legge mest vekt på setninger uten eksternt argument og gi en oversikt over ulike setningstyper med formelt subjekt. I 4.4 vil jeg si noen ord om det formelle subjektets form, og i 4.5 vil jeg drøfte om subjektskravet er forenlig med at vi har setninger med såkalt subjektsellipse.

4.1 Subjektskravet

I 2.4.2 omtalte jeg et prinsipp om at alle setninger må inneholde en form for subjekt, synlig eller usynlig. Dette prinsippet kalles ofte for EPP (*Extended Projection Principle*) (Platzack, 1998:31). Det har vært vanlig å regne EPP som universelt: I alle språk er det slik at alle setninger må ha et subjekt, men i noen språk kan subjektet være *pro* (Svenonius, 2002:10). Når EPP er definert på denne måten, gjelder prinsippet både for norrønt og moderne norsk, og forskjellen mellom språkstadiene kommer ikke fram. For klarhetens skyld vil jeg derfor ikke bruke EPP-begrepet om tilstanden i moderne norsk, men kun snakke om *subjektskrav*, og da med utgangspunkt i subjektsdefinisjonen jeg ga i del 2.⁵⁵ Subjektskravet er dermed et krav om at det i løpet av derivasjonen må stå et synlig ledd i Spes-TP, og forskjellen mellom språk med og uten subjektskrav er at språk med subjektskrav ikke tillater *pro* som subjekt. Subjektskravet slik det er formulert her, er langt fra universelt – de fleste språk i verden tillater usynlige subjekter (Svenonius, 2002:10).

Subjektskravet gjelder i prinsippet alle finitte setninger i moderne norsk, men det finnes noen systematiske unntak som bør nevnes. For det første har vi imperativsetninger, som i (1) nedenfor, hvor *kast* og *gjør* ikke har synlige subjekter:

⁵⁵ Jeg bruker altså EPP-begrepet litt annerledes enn for eksempel Åfarli og Eide (2003:191ff), som kaller subjektskravet i norsk for EPP.

- (1) [...] ”kast det du har i nevene # og bare gjør det du blir satt til” (latter)
(holt_ma_02)⁵⁶

Ifølge Platzack (1998:104) har imperativsetningene en usynlig operator i Spes-CP. Jeg skal ikke gå nærmere inn på den formelle beskrivelsen av imperativsetninger, men se bort fra dem i resten av oppgaven. Jeg vil også se bort fra predikater som tilsynelatende ikke har noe eget subjekt, men deler med et annet predikat, slik som *kjøre* nedenfor:

- (2) [...] slik at når e karene kom og skulle kjøre om morgenen så var hestene i full stand (roeros_ma_01)

Slike konstruksjoner regner jeg som en form for koordinering (Platzack, 1998:74), og heller ikke her skal jeg gå nærmere inn på den formelle strukturen. Relativsetninger, som i eksempel (3) nedenfor, mangler subjekt når det er subjektet som er relativisert, og dette er et tredje systematisk unntak som jeg vil se bort fra. En vanlig analyse av relativsetninger er at de inneholder en tom operator som spleises inn på plassen til det relativiserte leddet (se for eksempel Faarlund, 2005:117). Jeg går ikke nærmere inn på dette. I (3) er det *kom og bodde* som mangler synlig subjekt:

- (3) vi hadde det sånn at vi hadde faste elever som kom og bodde hos oss
(stamsund_04gk)

Det finnes andre typer setninger som krever mer diskusjon, og disse kommer jeg tilbake til i 4.5. Jeg holder uansett fast på utgangspunktet at norsk har subjektskrav.

Spørsmålet er så hvordan vi skal analysere dette kravet, altså hva det er som gjør at grammatikken krever synlige subjekter i finite setninger. Det har vært lagt fram flere løsninger på dette, og jeg kan ikke omtale alle her.⁵⁷ Jeg vil kun drøfte noen av forslagene og

⁵⁶ Tegnet # i eksempelmaterialet fra Nordisk dialektkorpus betyr *kort pause*. Når ytringene inneholder ikke-språklige elementer som latter eller hosting, står dette i parentes. Bokstavene *m* og *e* alene står for nølelyder.

⁵⁷ En av analysene jeg ikke vil drøfte, er den såkalte predikasjonsanalysen, som blant annet Åfarli og Eide (2003:197–205) argumenterer for. Predikasjonsanalysen går i korte trekk ut på at alle predikater har et trekk [P] som må tildeles en DP som må være en søsterknode. En annen analyse jeg ikke vil omtale spesielt, er den som presenteres hos Chomsky (1995). Her knyttes EPP ikke til kasus, men til et sterkt trekk [D] i T (I hos Chomsky) (Chomsky, 1995:232,282). Chomskys analyse ligger imidlertid til grunn for analysen hos Holmberg (2000), som jeg drøfter kort nedenfor.

til slutt presentere den analysen jeg selv vil legge til grunn. Den bygger på analysen hos Åfarli og Eide (2003), men inneholder noen presiseringer og modifikasjoner.

4.1.1 Subjektskravet som følge av kasustilordning

Åfarli og Eide (2003:192–197) presenterer en analyse hvor subjektskravet knyttes til tilordning av kasustrekk.⁵⁸ De kaller analysen for *kasusanalysen*. Også Holmberg og Platzack (1995:102) og Vikner (1995:184) knytter (på ulike måter) subjektskravet til kasus, men jeg vil gjengi den varianten av analysen som legges fram hos Åfarli og Eide.

I moderne norsk har vi ikke synlig kasusmarkering unntatt ved enkelte pronomen, men vi har såkalt abstrakt kasus som må tilordnes DP-er for at de skal være synlige. Betingelsen at en DP må ha kasus for å være synlig, kalles kasusfilteret (Åfarli og Eide, 2003:110).⁵⁹ Subjektskravet knyttes til kasustilordning ved en antakelse om at kasustrekk er trekk som *må* deles ut, på samme måte som theta-roller må det. I finitte setninger deler T [+fin], altså kjernen T med finitthetstrekk, ut nominativ kasus. Måten nominativ kasus deles ut på, er såkalt Spes-K-kongruens, det vil si kongruens mellom spesifikator og kjerne. Dette krever at det står noe i Spes-TP, med andre ord et subjekt. I de fleste setninger skaffes subjektet til veie ved at et eksternt argumentet i Spes-VP flytter opp til Spes-TP. I setninger hvor det ikke finnes noe argument i Spes-VP, kan subjektskravet oppfylles enten ved at det flyttes opp et argument fra lenger ned i strukturen eller ved at det settes inn et formelt subjekt i Spes-TP.

Etter kasusanalysen er altså subjektet påkrevd i moderne norsk fordi det må ta imot et nominativtrekk fra T. Jeg vil trekke fram fire uklare punkter og problemer ved analysen slik den framstilles hos Åfarli og Eide.⁶⁰

⁵⁸ *Tilordning* er det samme som jeg ellers kaller *sjekking*, men i dette underkapittelet holder jeg meg til Åfarlis og Eides terminologi.

⁵⁹ En grunn til å anta abstrakt kasus er ifølge Åfarli og Eide at det kan hjelpe oss med å gjøre rede for strukturen i infinitivsetninger. Predikatet i infinitivsetninger, som oftest et verb i infinitiv, deler ut de samme theta-rollene som predikatet i finitte setninger, og ofte finnes det en rolle som skal deles ut til et eksternt argument. Men i infinitivsetninger finnes det ikke noe synlig subjekt som kan tar imot rollen. Derimot er det et usynlig subjekt på subjektsplassen, PRO (som ikke er det samme som *pro*). PRO mottar theta-rollen som et vanlig eksternt argument, og dermed brytes ikke theta-kriteriet. Men ettersom T [-fin], altså T i infinitivsetninger, ikke har noe kasustrekk, må PRO være usynlig.

Innenfor minimalismen har ikke kasusfilteret samme stilling som i GB – Hornstein mfl. (2005:299–301) antar at innholdstomt *there* i engelsk, som altså er en synlig DP, er uten kasus. Jeg går likevel ut fra at alle synlige DP-er og dessuten *pro* har kasus.

⁶⁰ Ettersom framstillingen er hentet fra en innføringsbok, er det ikke uventet at en del spørsmål ikke er tatt opp. I vår sammenheng trengs imidlertid et litt høyere presisjonsnivå.

Det første spørsmålet gjelder synlighet. Åfarli og Eide gjør ikke eksplisitt rede for hvorfor elementet i Spes-TP, altså subjektet, må være synlig.⁶¹ Vi så i de subjektløse setningene i norrønt at *pro* stod i Spes-TP, og jeg regner med at *pro* sjekker et nominativtrekk her selv om det er usynlig. At *pro* er i stand til å ta imot kasus, er i tråd med framstillingen hos Holmberg og Platzack (1995:104–107). I kapittel 3 gikk jeg også ut fra at subjektet i enkelte setninger i norrønt flyttet til Spes-TP i usynlig syntaks. Denne muligheten åpnes det heller ikke for hos Åfarli og Eide, og det må presiseres hvorfor dette ikke er mulig.

Det andre problematiske punktet legger Åfarli og Eide (2003:196–197) selv stor vekt på. Ifølge dem gir nemlig kasusanalysen opphav til setninger med ugrammatisk ordstilling. Dette er uheldig fordi det er et mål å finne fram til en grammatikk som tillater alle de grammatisk setningene i et språk, men ingen av de ugrammatisk (Chomsky, 2002:13). Setningene som kan skape problemer for kasusanalysen, er slike som denne (Åfarlis og Eides eksempel):

- (4) * Det ble en elg skutt.

Den syntaktiske strukturen her skal jeg ta opp senere.

Det tredje problemet gjelder måten kasus tilordnes på. Åfarli og Eide sier at nominativ deles ut gjennom Spes-K-kongruens, men de omtaler også en annen mekanisme for kasus-tilordning, nemlig *styring*, som ifølge dem er måten akkusativ blir tildelt på (Åfarli og Eide, 2003:103–108). Jeg skal ikke gå så nøye inn i definisjonen av styring, det holder å si at Spes-VP etter Åfarlis og Eides definisjon blir stående innenfor Ts styringsdomene. Teoretisk kunne vi dermed tenke oss at subjektet kunne ta imot kasus uten å flytte opp til Spes-TP. Åfarli og Eide gir ikke noen eksplisitt begrunnelse for at dette ikke kan skje. Hos Holmberg og Platzack (1995:102) skjer tildelingen av nominativ nettopp gjennom styring – nominativ deles i deres framstilling ut fra C, og Spes-TP er innenfor Cs styringsdomene. Hvis vi skal bruke kasusanalysen, må vi altså gjøre rede for hvorfor nominativ må deles ut ved Spes-K-kongruens mellom T og Spes-TP.

Det fjerde punktet gjelder subjekters frasekategori. Kasus er en type trekk som vi først og fremst forbinder med DP-er – vi så at kasusfilteret krever at DP-er må ha kasus for å være

⁶¹ Kasusfilteret innebærer ikke automatisk noen betingelse om synlighet. Kasusfilteret er formulert slik: "En fonetisk (evt. grafisk) realisert DP må ha Kasus" (Åfarli og Eide, 2003:110). Det blir ikke sagt at dette er en toveisimplikasjon – selv om en fonetisk realisert (synlig) DP må ha kasus, følger det ikke nødvendigvis at alle DP-er med kasus må være synlige.

synlige, det nevnes ikke noen andre kategorier. Likevel er to andre slags fraser aktuelle som subjekter i norsk: For det første CP-er, som jeg nevnte i 2.4.1, for det andre adverbene *her* og *der*. Problemet er størst i forbindelse med adverb – jeg kommer tilbake til både dette og de andre problemene i 4.1.4.

4.1.2 Subjektskravet som følge av sterke trekk i Agrs

Platzack (1998:123–127) mener i likhet med Åfarli og Eide at det finnes et nominativtrekk i T, men ifølge ham er det ikke dette som er årsaken til subjektskravet. For å kunne gjøre rede for analysen må jeg først si noen ord om hva slags setningsstruktur Platzack legger til grunn.

Platzack regner med en projeksjon over TP, nemlig AgrsP. Det finitte verbet flytter fra T til Agrs, som har trekk for person og tall, såkalte phi-trekk. Subjektet flytter fra Spes-TP til Spes-AgrsP for å sjekke phi-trekkene. Begrunnelsen for å ha med AgrsP i setningsstrukturen er EPP, som Platzack formulerer som et krav om at alle setninger må inneholde en *neksus-relasjon*: For at en setning skal uttrykke en fullstendig og selvstendig tanke, må et subjekt forenes med et predikat (Platzack, 1998:125). Det er dette som skjer i AgrsP, og i språk med synlig kongruens mellom verb og subjekt, uttrykkes dette morfologisk. Men uansett om språket har morfologisk kongruens eller ikke, må neksusrelasjonen må være entydig uttrykt i LF, altså grensesnittet mot kognitive prosesser utenfor språket. Ifølge Platzack brukes alle andre funksjonelle projeksjoner til andre formål, og derfor finnes Agrs-projeksjonen også i språk uten synlig kongruens, som de moderne skandinaviske språkene (Platzack, 1998:125).⁶²

Platzack mener at nominativtrekket i T er svakt, mens phi-trekkene i Agrs er sterke.⁶³ Analysen av subjektskravet bygger på kombinasjonen av sterke trekk og *pros* egenskaper.

⁶² Jeg har ikke med AgrsP i mine setningsanalyser. Platzack begrunner som vi så projeksjonen med at neksusrelasjonen må være entydig uttrykt i LF, men jeg har ikke formulert subjektskravet som en neksusrelasjon, men som et krav om kasussjekking. Dessuten er det ikke klart hvorfor neksusrelasjonen hos Platzack må ha en egen funksjonell projeksjon for å være entydig uttrykt – det er ingen åpenbar grunn til at det skal være umulig for LF å lese av neksusrelasjonen i en projeksjon som også inneholder andre trekk enn phi-trekkene. Det er dessuten et mål å gjøre setningsanalysen så enkel som mulig, og dette er et argument for å ikke ha med flere projeksjoner enn strengt tatt nødvendig. Et potensielt problem med analysen uten AgrsP er ordstillingen i leddsetninger i moderne norsk. Her kommer setningsadverb i overflatestrukturen etter subjektet, men før det finitte verbet. Dersom verbet flytter til T og subjektet til Spes-TP i synlig syntaks, blir vi nødt til å adjungere adverbet til T', men adjungering til bar-nivå er ifølge Platzack (1998:45) ikke tillatt. Med AgrsP-frasen slipper vi dette problemet fordi adverbet kan adjungeres til TP. Men det finnes en alternativ løsning, nemlig å regne med at flyttingen av verbet til T skjer i usynlig syntaks i leddsetninger, og at setningsadverbet adjungeres til VP. Som vi skal se av figurene senere i oppgaven, er det denne strukturen jeg legger til grunn for moderne norsk.

⁶³ Dette begrunner han ved å vise til strukturen av infinitivssetninger. Infinitivssetninger har et usynlig subjekt PRO, men kan ikke ha synlig subjekt. Som jeg straks kommer tilbake til, mener Platzack at usynlige elementer ikke kan flytte i synlig syntaks. Dermed tyder det at infinitivssetninger ikke har synlig subjekt på at de mangler

Sterke trekk krever flytting i synlig syntaks, men ifølge Platzack er *pros* flyttinger usynlige: ”Eftersom *pro* inte är synligt får vi räkna med att dessa attraktioner äger rum i den osynliga syntaxen. [...]” (Platzack, 1998:206). Dette innebærer at *pro* ikke kan sjekke trekkene i Agrs, og dermed kan det ikke være subjekt (Platzack, 1998:206).

I likhet med Åfarli og Eide får Platzack problemer med adverb som er subjekt. Flyttingen til Spes-AgrsP skjer på grunn av phi-trekk som må sjekkes, og phi-trekk er ikke noe vi vanligvis går ut fra at finnes hos adverb.

Videre kan det reises spørsmål ved forutsetningen om at *pro* flytter i usynlig syntaks. Som vi ser av sitatet ovenfor, forklarer Platzack dette med at *pro* selv er usynlig, men det er vanskelig å se at det skal være noen nødvendig sammenheng her – det er ingen åpenbar grunn til at *pro* skal oppføre seg annerledes syntaktisk enn andre pronomen bare fordi det ikke realiseres fonologisk. Det kan også nevnes at Platzack selv et annet sted i sin framstilling sier at *pro* i enkelte tilfeller faktisk kan være subjekt og flytte i synlig syntaks i moderne svensk: Under visse forutsetninger kan Spes-CP (”fundamentet” i Platzacks terminologi) i hovedsetninger inneholde *pro*, enten som subjekt eller objekt (Platzack, 1998:104).⁶⁴ Om hvordan *pro* spleises inn i Spes-CP, sier Platzack følgende: ”Framflyttningen av *pro* til fundamentet åstadkommes på samma sätt som synlig flyttning til fundamentet [...]” (Platzack, 1998:105). Platzack sier at flytting til Spes-CP skjer i synlig syntaks fordi informasjonsstrukturen i en setning må være fastlagt før den får sin fonologiske form (Platzack, 1998:101), og ut fra dette kan vi muligens forstå den synlige flyttingen av *pro* i disse tilfellene som et slags unntak. Men det taler uansett for at det ikke kan være noen ufravikelig regel at *pro* må flytte i usynlig syntaks. Som det går fram av setningsanalysene i forrige kapittel, regner jeg med at *pro* flytter i synlig syntaks på samme måte som et synlig subjektspronomen ville gjort. Jeg bruker altså ikke Platzacks analyse av subjektskravet.

4.1.3 Subjektskravet som følge av [D] og [P] i T

Holmberg (2000) handler om konstruksjoner med stilistisk framflytting, som jeg har omtalt i kapittel 2, og hvordan dette finnes i moderne islandsk og norrønt, mens det har forsvunnet fra

sterke trekk som tiltrekker seg synlige subjekter. I Platzacks analyse har infinitivssetninger TP, men ikke AgrsP, og derfor lokaliseres de sterke trekkene til Agrs. Vi så ovenfor i note 59 at Åfarli og Eide hadde et annet syn på PRO i infinitivssetninger.

⁶⁴ Platzack regner altså med at moderne svensk har subjektløse setninger etter vår definisjon. Det finnes tilsvarende eksempler i norsk, men jeg analyserer dem annerledes enn Platzack. Dette drøftes i 4.5.

de moderne skandinaviske språkene. At stilistisk framflytting ikke lenger er mulig, forklarer Holmberg med utgangspunkt i en versjon av subjektskravet basert på Chomsky (1995). Selv om Holmbergs artikkel har som mål å gjøre rede for stilistisk framflytting og ikke subjektskravet generelt, er det relevant å drøfte hans framstilling. Vi må kunne gå ut fra at måten han beskriver subjektskravet på, er mer enn en ren ad hoc-løsning, og artikkelen har en fordel fordi den eksplisitt tar opp spørsmål som gjelder de skandinaviske språkene.

Ifølge Holmberg skyldes subjektskravet (EPP i hans terminologi) to separate trekk i T (I hos Holmberg), nemlig [D] og [P] (Holmberg, 2000:446–447,456).⁶⁵ [D] må sjekkes av noe nominalt, mens [P] (for *phonological*) krever at det står noe synlig i Spes-TP.⁶⁶ Holmberg sier ikke eksplisitt om trekkene er sterke eller svake, men ser ut til å mene at de er sterke. En synlig DP i Spes-TP vil kunne sjekke både [D] og [T], og det er dette som skjer i moderne norsk. I norrønt fantes det imidlertid også en annen mulighet: Verbenes kongruensmorfem var nemlig i stand til å sjekke [D] når verbet flyttet til T. [P] kunne sjekkes ved stilistisk framflytting, som hos Holmberg innebærer at et nesten hvilket som helst ledd, nominalt eller ikke, flyttet til Spes-TP.⁶⁷ Her må det presiseres at denne flyttingen hos Holmberg er av en spesiell type. Hvert ord kommer inn i derivasjonen som en bunt av tre typer trekk: formelle, semantiske og fonologiske. Ved stilistisk framflytting er det kun de fonologiske trekkene som flytter, ikke de formelle og semantiske (Holmberg, 2000:458). Et objekt som etter setningens fonologiske form å dømme står i Spes-TP, vil altså ikke kunne sjekke [D] selv om det er en DP, ettersom det ikke har med seg de formelle trekkene sine. Holmberg begrunner flytting av fonologiske trekk alene med økonomiprinsipper, uten at jeg skal gå nærmere inn på dette.

Jeg vil komme med tre innvendinger mot analysen. For det første ser Holmberg ut til å gå ut fra at ikke bare moderne skandinavisk, men også norrønt har krav om et synlig ledd i Spes-TP. Han framstiller det som om stilistisk framflytting ikke bare er en mulighet, men et krav dersom ingenting annet flytter til Spes-TP i synlig syntaks.⁶⁸ Men som jeg beskrev i

⁶⁵ [P] her er ikke det samme som [P] i predikasjonsanalysen av subjektskravet, se note 57.

⁶⁶ Det ser dermed ut til at [P] bare kan sjekkes gjennom Spes-K-kongruens.

⁶⁷ Som vi så i 2.4.1, regner ikke jeg stilistisk framflytting som en flytting til Spes-TP, men til en adjungert posisjon over TP, men i dette delkapittelet snakker jeg om konstruksjonen ut fra premissene hos Holmberg (2000).

⁶⁸ Dette kommer tydelig fram på s. 457: "Now consider a language that is like Modern Icelandic in every relevant respect, except that it does not have an expletive pronoun (as was the case, indeed, in Old Icelandic [...]). How is [P] checked in such a language in sentences where the subject is for some reason not available for movement to [Spec, IP]? The answer is simple: Move the closest available visible category to [Spec, IP]." Holmberg (2000) mener altså at [P] må sjekkes også i norrønt.

kapittel 3, står det ikke alltid noe synlig i Spes-TP i norrønt, og det er ingen automatikk i at det skjer stilistisk framflytting i slike setninger. Dette betyr ikke at Holmbergs analyse blir mindre dekkende for moderne norsk, men i vår sammenheng må det presiseres at det er forskjell mellom språkstadiene.

Den andre innvendingen gjelder frasekategori og er parallell med spørsmålene jeg tok opp rundt kasus og phi-trekk i de andre analysene. Trekket [D] må ifølge Holmberg sjekkes av en DP i moderne skandinavisk: "In the Mainland Scandinavian languages [D] in I can be checked only by movement of a DP to [Spec, IP] or by Merge of a nominal expletive" (Holmberg, 2000:466). Men som jeg har nevnt, finnes det setninger i moderne norsk hvor det ikke er DP-er som oppfyller subjektskravet, men adverb.

Det tredje motargumentet er teoretisk. Innenfor minimalismen, og også mer allment vitenskapsteoretisk, er det et poeng å gjøre analysene så enkle som mulig, og ut fra dette vil jeg si at det er en fordel å la være å innføre nye elementer i analysen dersom de trekkene vi allerede opererer med, kan gi tilfredsstillende beskrivelser. Kombinasjonen av sterke [D]- og [P]-trekk i T har kun den spesifikke funksjonen at de krever et synlig subjekt. Kasus snakker vi derimot om også i andre sammenhenger enn i forbindelse med subjektskravet; nominativ-trekket i T kan for eksempel forklare hvorfor ikke alle former av personlige pronomen forekommer i Spes-TP. Fra dette perspektivet har analysen basert på kasus et fortrinn. Men som vi så i 4.1.1, har kasusanalysen slik den presenteres hos Åfarli og Eide, noen svake punkter. I det følgende vil jeg foreslå løsninger på problemene.

4.1.4 Revidert kasusanalyse

Kasusanalysen av subjektskravet går altså ut på at det må stå et synlig ledd i Spes-TP for å sjekke et trekk for nominativ kasus i T. Jeg pekte på fire problemer ved kasusanalysen slik den framstilles hos Åfarli og Eide: For det første må det gjøres klart hvorfor subjektet må være synlig og flytte i synlig syntaks, for det andre må vi forholde oss til muligheten for at det genereres setninger med ugrammatisk ordstilling som i eksempel (4), for det tredje må vi begrunne at sjekkingen må skje gjennom Spes-K-kongruens, for det fjerde må vi gjøre rede for hvordan kasus kan sjekkes av andre frasekategorier enn DP-er.

Når det gjelder synlighet, kan vi anta at nominativtrekket i T er sterkt. Dette utelukker setninger hvor subjektet flytter til Spes-TP i usynlig syntaks. Spørsmålet om hvorfor det usynlige *pro* ikke kan være subjekt, finnes det et mulig svar på i Holmbergs framstilling som

jeg refererte til over. Vi så at Holmberg antok at det finnes et [P]-trekk i T som må sjekkes av et synlig element. Hvis vi adopterer denne ideen og antar at T i tillegg til nominativ (og tempustrekk, naturligvis) inneholder [P], kan vi gjøre rede for hvorfor *pro* ikke kan være subjekt i norsk: Selv om *pro* kan sjekke nominativ, kan det ikke sjekke [P], ettersom det er usynlig. Jeg vil imidlertid heller velge en annen tilnærming til spørsmålet, foreslått av Faarlund (Faarlund, 2009). Ifølge ham kan ikke *pro* være subjekt fordi *pro* ikke lenger finnes i grammatikken i moderne norsk. Hittil har jeg kun snakket om *pro* i forbindelse med subjektplassen, men *pro* kan i prinsippet også være objekt. På det norrøne språkstadiet kunne *pro* ta plassen til referensielle objekter som var kjent av konteksten (Faarlund, 2002:14). (5) er et eksempel på dette, jeg har satt inn *pro* der det synlige objektet ellers ville stått:

(5) En æsirnir tóku lík Baldrs ok fluttu *pro* til sævar. (*Gylfaginning*, s. 73, l. 6)

Hvis vi oversetter setningen til moderne norsk, ser vi at objektet ikke kan utelates på samme måte:

(6) * Og æsene tok Balders lik og flyttet til sjøen.

Det er altså ikke bare som subjekt at *pro* er utelukket i moderne norsk, og analysen som sier at *pro* ikke finnes på det moderne språkstadiet, har en fordel ved at den fanger opp dette. I tillegg har analysen en diakron dimensjon – den bygger på et resonnement om *hvorfor* det har skjedd en språkendring, ikke bare på forskjellene mellom de to språkssystemene. Jeg venter til kapittel 6 med å si mer om dette, ettersom målet her kun er å gjøre rede for subjekt kravet i moderne norsk synkront, men jeg mener likevel at det diakrone aspektet er en styrke for den synkrone analysen. Vi skal se at det diakrone resonnementet trekker inn blant annet barns måte å lære språk på, altså et annet domene enn selve grammatikken, og dermed har det potensielt forklaringskraft.

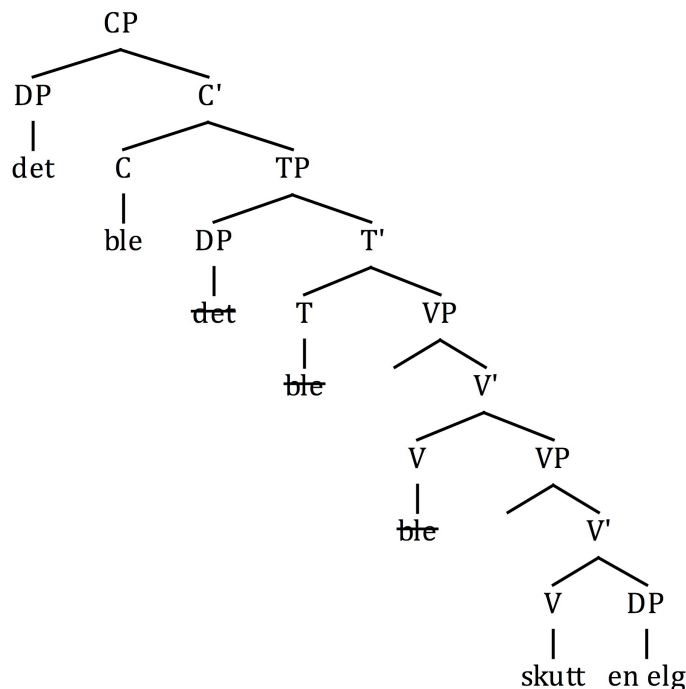
Det neste problemet med kasusanalysen var at den ifølge Åfarli og Eide åpner for generering av setninger som (4), gjentatt her som (7):

(7) * Det ble en elg skutt.

Ifølge Åfarli og Eide (2003:197) er (7) derivert fra den grammatikalske setningen (8) nedenfor, som har den syntaktiske strukturen som er vist i figur 8:⁶⁹

(8) Det ble skutt en elg.

Figur 8

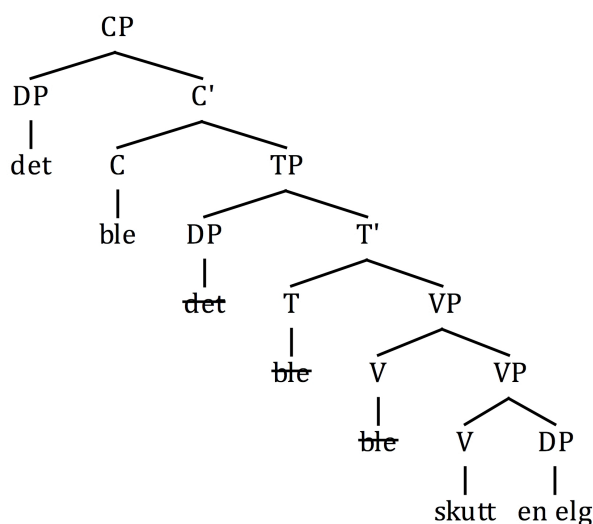
Her har vi to tomme Spes-VP-er som *en elg* ifølge Åfarli og Eide potensielt kan flytte til, og da får vi en ugrammatisk setning som (7).

Det finnes flere grunner til å mene at dette ikke er noe avgjørende argument mot kasusanalysen. For det første ser vi at Åfarli og Eide legger en annen setningsanalyse til grunn enn jeg gjør. Jeg vil anta at verken passivverbet *skutt* eller hjelpeverbet *ble* har noen spesifikatorposisjon, ettersom ingen av dem deler ut theta-rolle til noe eksternt argument (se 3.3 og note 40). Denne analysemåten er mer i tråd med *bare phrase structure*, en frasestrukturmodell som brukes innenfor minimalismen (se Chomsky (1995:241–249)), enn analysen hos Åfarli og Eide er. Når vi bruker samme analysemåte på (8) som på resten av

⁶⁹ Jeg har tilpasset notasjonen til den jeg bruker ellers i oppgaven, men den relevante strukturen er som hos Åfarli og Eide.

setningene i oppgaven, får setningen strukturen som vises i figur 9 nedenfor. Her finnes det ingen tomme spesifikatorposisjoner, og problemet hos Åfarli og Eide faller bort.

Figur 9

Det kan innvendes at frasestrukturen jeg opererer med, ikke er den eneste mulige. Men selv om vi skulle anta at de ledige spesifikatorposisjonene hos Åfarli og Eide fantes, blir setninger som den ugrammatikalske (7) utelukket når vi tar i betraktning hva det er som forårsaker flytting. Som jeg allerede har vært inne på, utløses flytting av at trekk må sjekkes, og det er bare sterke trekk som fører til flytting i synlig syntaks (Hornstein mfl., 2005:39). De to Spes-VP-posisjonene i figur 8 inneholder ingen slike trekk som kan tiltrekke seg objektet.⁷⁰ At Åfarli og Eide framstiller (7) som et problem, henger sammen med teorigrunnlaget i boka – som nevnt holder de seg ikke strengt til minimalistprogrammet, men bruker også analysemåter fra GB.

Det tredje problemet var at Åfarlis og Eides framstilling gjorde det teoretisk mulig at kasus kunne sjekkes ved styring, slik at subjektet ikke trenger å flytte til Spes-TP. På samme måte som i det forrige punktet vil jeg støtte meg til en nyere minimalistisk analysemåte for å svare på dette. Hornstein mfl. (2005:112–123) argumenterer nemlig for at mekanismen

⁷⁰ Åfarli og Eide (2003:204–205) antyder at en liknende løsning er mulig, men er ikke like eksplisitte.

styring er overflødig – det er ifølge dem mulig å gjøre rede for all kasussjekking gjennom Spes-K-kongruens.⁷¹ Jeg skal ikke gå inn på de tekniske sidene ved argumentasjonen, men hvis vi godtar ideen om at styring ikke er en del av grammatikken, har vi et svar på hvorfor flytting til Spes-TP er nødvendig for at subjektet skal sjekke nominativ.

Det fjerde problemet med kasusanalysen var at ikke bare DP-er, men også CP-er og visse adverb kan oppfylle subjeksdefinisjonen. Spørsmålet er hvordan disse kan sjekke nominativ når kasus vanligvis assosieres med DP-er. Et utgangspunkt når vi skal svare på dette, er at formuleringen av kasusfilteret hos Åfarli og Eide ikke automatisk utelukker at andre kategorier enn DP-er får kasus; det at DP-er må ha kasus for å være synlige, trenger ikke bety at det er umulig for CP-er eller adverb å sjekke trekkene. Vi må også ha det klart for oss at kasus i vår sammenheng er en abstrakt trekktype og ikke det samme som i tradisjonell grammatikk, hvor man gjerne bare regner med kasus når det finnes morfologisk kasusmarkering.

For CP-er vil jeg si at problemet ikke er alvorlig – det er ukontroversielt å si at mange CP-er, for eksempel infinitivsetninger, indirekte spørresetninger og *at*-setninger, på mange måter oppfører seg som DP-er. I tradisjonell grammatikk brukes begrepene *substantiviske* eller *nominale leddsetninger*, noe som gjenspeiler dette (se for eksempel Lie (2003:93–96)). CP-er kan ikke bare være subjekter, men også objekter (se Søfteland (2007) for utfyllende diskusjon), og de kan også opptre som komplement til preposisjoner, på samme måte som DP-er kan det (Lie, 2003:96). Både preposisjoner og transitive verb har et akkusativtrekk knyttet til seg (Åfarli og Eide, 2003:111), og det er vanskelig å se hvordan dette skal kunne sjekkes hvis ikke CP-ene gjør det. Videre kan de aktuelle CP-ene erstattes av DP-er, for eksempel pronomen, noe som tyder på ekvivalens. Disse ”nomen-aktige” syntaktiske egenskapene gjør at det virker rimelig at CP-er kan sjekke nominativ. Men at dette også skal gjelde for adverb, er mindre klart – bortsett fra at *her* og *der* kan stå i Spes-TP, har ikke adverb de nettopp nevnte egenskapene.

Jeg vil nærme meg problemet med utgangspunkt i en idé om at frasekategorier ikke er udiskutable størrelser, noe som blant annet påpekes av Svenonius (2010). Svenonius bruker kategorien P (altså preposisjonsfraser) i engelsk som eksempel og viser at disse er en

⁷¹ Objekter sjekker etter denne analysen akkusativ ved å flytte til spesifikatorposisjonen i AgrOP (*Agreement Object Phrase*), en frase over VP, i usynlig syntaks (Hornstein mfl., 2005:119). Jeg har tidligere argumentert for å ikke ha med frasen AgrSP (*Agreement Subject Phrase*), som kan sees som en parallell til AgrOP. Det er imidlertid ikke utenkelig at det kan finnes en frase som objektet kan flytte til i usynlig syntaks for kasussjekking selv om det ikke finnes noen egen Agrs-frase. Jeg skal komme tilbake til dette i 5.3.1.

heterogen gruppe hvor medlemmene har mange ulike syntaktiske egenskaper. Svenonius konkluderer blant annet med at det å kalle P en kategori, ser ut til å være "largely due to tradition, rather than science; a fine-grained theory of categories is motivated". Før jeg sier mer om dette, vil jeg imidlertid komme med noen korte presiseringer rundt frasekategoriene DP og adverb, eller AdvP.⁷²

At *det* som formelt subjekt er en DP, virker klart – det har form som et pronomen, det står på samme plass og gjør samme oppgaver. Når det gjelder *der* som formelt subjekt, er ikke dette like åpenbart, ettersom formen er lik som hos adverbet *der*. Men formelle subjekter er ekspletiver, og ekspletiver er per definisjon innholdstomme (se 2.4.3). Dermed forsvinner det semantiske grunnlaget for å kalle *der* som formelt subjekt for et adverb, og syntaktisk oppfører *der* seg på samme måte som *det* gjør i de norske dialektene som kun har én form av det formelle subjektet (se 4.4 for mer om distribusjonen av *det* og *der*). At det er homonymt med et adverb, skyldes språkhistoriske forhold som jeg kommer tilbake til i kapittel 6, men dette har ingen betydning for den synkrone analysen. Jeg vil altså regne *der* som formelt subjekt som en DP, og dermed er ikke frasekategorien her problematisk i forhold til subjektskravet. Spørsmålet gjelder altså kun de tilfellene hvor *her* og *der* på subjektsplassen er adverb med lokalt innhold.

I lys av påstanden hos Svenonius om at det er behov for en mer "fine-grained theory of categories", virker det ikke usannsynlig at det kan finnes fraser som vi verken betegner som DP-er eller CP-er, men som likevel har evnen til å sjekke kasustrekk. Jeg vil betrakte *her* og *der* som eksempler på dette: *Her* og *der* er AdvP-er som har en spesiell egenskap i at de kan sjekke nominativ. Dette har vært foreslått av Falk (1993b:294 og tidligere arbeid): "the adverbs *där/här* can receive Case, as opposed to other adverbs and PPs." Diakront kommer denne egenskapen av at adverbene har gjennomgått en reanalyse (Falk, 1993b:296). Det er verdt å merke seg at Falk ikke mener at adverbene har skiftet frasekategori selv om de har fått evnen til å sjekke kasus – dette er i tråd med synspunktet at medlemmer av samme frasekategori kan ha ulike syntaktiske egenskaper.

Det kan kanskje innvendes at det er dårlig empirisk belegg for å anta at adverb kan motta kasus, men vi blir nødt til å gå fram på en liknende måte også i de andre analysene jeg

⁷² Aller først må det presiseres at NRG ikke regner *her* og *der* som adverb i noe tilfelle – *her* og *der* betraktes som intransitive preposisjoner (NRG:414). Jeg skal ikke drøfte dette, og jeg holder meg for enkelthets skyld til begrepet *adverb*, ettersom dette brukes i den mer spesifikke faglitteraturen jeg forholder meg til. Diskusjonen er likevel interessant; den illustrerer poenget jeg nettopp var inne på, nemlig at inndelingen av frasekategorier ikke er selvsagt.

har lagt fram. Hos Platzack ble subjektskravet knyttet til sterke phi-trekk, og dermed blir vi nødt til å anta at CP-er og *her/der* i subjektsposisjonen kan sjekke disse. Hos Holmberg så vi at trekket [D] måtte sjekkes av en DP – igjen må vi anta at de aktuelle adverbene kan utføre oppgaven hvis vi skal bruke analysen på moderne norsk.

Vi skal nå gå videre til å se hvordan subjektskravet virker i ulike konstruksjonstyper.

4.2 Subjektskravet i setninger med eksternt argument

Vi så i 3.2 at norrøne setninger kan ha et referensielt *pro* på subjektets plass når *pros* betydning er generell, som *man* i norsk, eller kjent av konteksten. I moderne norsk finnes ikke de samme mulighetene. Vi kan se dette hvis vi oversetter noen av de norrøne eksempel-setningene til moderne norsk uten å sette inn noe synlig subjekt. Nedenfor har jeg gjentatt (3), (4) og (5) fra 3.2 som (9), (10) og (11). Setningene i (12), (13) og (14) er mine oversettelser til moderne norsk. Predikatene som mangler subjekt, er uthevet med kursiv.

- (9) Nú sá æsirnir hvar hann fór. Fara *pro* enn upp til forsins ok skipta liðinu í tvá staði [...]. (*Gylfaginning*, s. 77, l. 16–17)
- (10) þa skal *pro* þat barn til kirkíu föra. (*Den eldre gulatingsslova*, s. 44, l. 5)
- (11) En ef *pro* vatne ma eigi na. þa skal *pro* skíra i hverskonar væto er *pro* na ma. (*Den eldre gulatingsslova*, s. 44, l. 20–21)
- (12) * Nå så æsene hvor han dro. *Dro* igjen opp til fossen og delte flokken i to.
- (13) * Da skal *føre* barnet til kirke.
- (14) * Men hvis ikke kan *nå* vannet, da skal *døpe* i hvilken som helst væske som kan *nå*.

I (10) og (11) har *pro* i et generelt innhold tilsvarende *man*. De moderne norske versjonene i (13) og (14) er klart ugrammatikalske – det er liten tvil om at subjekter med denne typen referanse må ha synlig uttrykk i moderne norsk. I (9) får *pro* referanse fra konteksten, og også oversettelsen i (12) er etter min intuisjon også uakseptabel.

Likevel er det lett å finne setninger i moderne norsk hvor referensielle subjekter mangler, særlig i talespråket og i skiftspråk med muntlig preg. Disse setningene kan se ut til å være i strid med subjektskravet slik jeg har definert det. Jeg skal komme tilbake til dette, men først skal vi se nærmere på subjektskravet i setninger uten eksternt argument.

4.3 Subjektskravet i setninger uten eksternt argument – ulike setningstyper med formelt subjekt

I 3.3 så vi eksempler på subjektløse setninger uten eksternt argument i norrønt. Nedenfor har jeg gjentatt (8) og (16) i 3.3 som (15) og (16), i (17) og (18) har jeg oversatt setningene til moderne norsk uten å sette inn noe subjekt i Spes-TP. Vi ser at dette blir ugrammatisk. (Predikatene som mangler subjekt, er uthevet med kursiv.)

- (15) En at miðri nátt þá heyrir Þórr at Skrímir hrýtr ok sefr fast svá at *pro* dunar í skóginum. (*Gylfaginning*, s. 59, l. 1)
- (16) Þá var *pro* sent í Jötunheima eptir gýgi þeiri er Hyrrokkinn hét. (*Gylfaginning*, s. 73, l. 8–9)
- (17) * Og midt på natten, da hører Tor at Skryme snorker og sover tungt så *braker* i skogen.
- (18) * Da ble *sendt* bud til Jotunheimen etter ei trollkjerring som het Hyrokkinn.

Når predikatet ikke tar noe eksternt argument, finnes det to måter å skaffe et subjekt på: Enten kan det settes inn et formelt subjekt, eller det kan flyttes opp et internt argument fra lenger nede i strukturen (dersom et slikt argument finnes). Jeg skal ikke si mer om denne typen flytting, men konsentrere meg om å gi en oversikt over de ulike setningstypene med formelt subjekt som finnes i moderne norsk, noe som ikke er helt ukomplisert.

For det første kan det være uklart om et subjekt er formelt eller ikke. For det andre er det ikke åpenbart hva som er den beste måten å dele inn de ulike setningstypene på. Da jeg beskrev de subjektløse setningene uten eksternt argument i norrønt, tok jeg utgangspunkt i hvor mange interne argumenter predikatet tok. Hvis jeg skulle brukt samme kriterium for setninger med formelt subjekt i moderne norsk, hadde inndelingen blitt ganske grov, og egenskaper som framstår som karakteristiske på det moderne språkstadiet, hadde kommet i bakgrunnen.

Jeg har valgt å basere meg på en oversikt over ulike setningstyper hos Holmberg og Platzack (1995:100). Holmberg og Platzack nevner fire typer, mens for eksempel NRG har en noe finere inndeling (NRG:678–680). Jeg har forsøkt å tilpasse kategoriene hos Holmberg og Platzack slik at de kan inkludere også setningstyper som ikke nevnes eksplisitt hos dem. Kriteriene jeg bygger på, er syntaktiske, men også til dels semantiske. Rent prinsipielt er det grunn til å være skeptisk til semantiske kriterier når det er syntaks som skal analyseres (se

Chomsky, 2002:92–105). Men jeg har lagt vekt på å få en mest mulig enkel og oversiktlig inndeling, ettersom det er den diakrone utviklingen som er hovedtema for denne oppgaven og ikke formelle subjekter i norsk synkront. Da er visse semantiske aspekter nyttige.

4.3.1 Setninger med *det/der* som eksternt kvasiargument

I 3.3 skrev jeg at en viss type setninger i norrønt hadde *pro* som eksternt kvasiargument, og jeg argumenterte for at det er mest rimelig å kategorisere disse setningene sammen med setninger uten eksternt argument. Her skal jeg forklare nærmere hva som ligger i begrepet kvasiargument og gjøre rede for de tilsvarende setningene i moderne norsk. Aller først vil jeg gjenta de semantiske kjennetegnene hos de aktuelle setningene: Vi så at de norrøne predikatene ofte refererte til ”various kinds of abstract or concrete processes independent of anybody’s interference or intention, such as the lapse of time, change of seasons, the weather, natural events, etc. [...]” (Faarlund, 2004a:217). Vi så også et eksempel hvor *pro* kunne tillegges en vag referanse til situasjonen eller tilstanden. De tilsvarende setningene i moderne norsk har fått *det/der* istedenfor *pro*, og ifølge NRG viser predikatet ofte til ”ein tilstand eller ei hending som blir sansa” (NRG:679). Denne beskrivelsen av semantikken er mer generell, men fortsatt forenlig med beskrivelsen av de norrøne setningene i 3.3. Nedenfor ser vi noen eksempler fra moderne norsk, de formelle subjektene er uthevet med kursiv:

- (19) [...] at det regner mye i Bergen (vegaarshei_02uk)
- (20) for det ble mørkt i rommet da (evje_03gm)
- (21) det høstes (tinn_03gm)
- (22) og så når det ble stilt og # når jeg har kommet bortåt der [...] (nordreland_ma03)
- (23) ”ja hvordan går *det* nå?” sa jeg (eid_ma_02)
- (24) *det* ordner seg i Fredrikstad *det* nytter ikke i Særp (fredrikstad_04gk)

Statusen som kvasiargument innebærer at det formelle subjektet får en spesiell type theta-rolle fra predikatet, nærmere bestemt en såkalt kvasi-theta-rolle. Det er ikke innlysende hvordan dette er mulig; jeg har definert formelle subjekter som innholdstomme, og man skulle tro at en semantisk rolle forutsatte semantisk innhold. Begrepet kvasiargument har imidlertid fått stor utbredelse (det brukes for eksempel i viktige arbeider som Rizzi (1986), Falk (1993b, 1993a) og Holmberg og Platzack (1995)), og til tross for mangelen på innhold finnes det syntaktiske

grunner til å tilskrive *det* i setninger som (19)–(24) en form for argumentstatus. Jeg kan ikke diskutere alle grunnene her, men jeg vil trekke fram to punkter.

Det første gjelder PRO, altså det usynlige pronomenet som er ”subjekt” for verb i infinitiv. Rizzi (1986:529) skriver at kvasiargumenter kan kontrollere PRO, altså gi innhold til pronomenet. Dette er en egenskap som kjennetegner argumenter – PRO trenger en theta-rolle (Faarlund, 2005:122). Vi ser at (25) nedenfor, hvor *det* er kvasiargument, er grammatisk. (26), som er en upersonlig passivsetning hvor *det* ikke får noen kvasi-theta-rolle, er derimot ugrammatisk. ((25) er basert på Rizzis eksempel (1986:529), mens (26) er basert på mitt eksempel (42) nedenfor.)⁷³

(25) Det regnet i dagevis uten å PRO stoppe.

(26) * Det ble knust mange ruter uten å PRO bli betalt erstatning.

Det andre forholdet jeg vil nevne, berører ikke norsk direkte, men det viser likevel at det på en mer generell basis er grunn til å skille kvasiargumenter fra andre ekspletiver. Forskjellen opptrer i tysk, som er et språk vi skal komme tilbake til i 6.2. Tysk har som hovedregel ikke-referensielle nullsubjekter; i upersonlige passivkonstruksjoner og i eksistensialsetninger er det altså ikke noe synlig subjekt (Falk, 1993b:70).⁷⁴ Men predikater som i (19)–(24) skiller seg ut – her kreves det et synlig subjektspronomen, *es*, og det er en vanlig analyse at kravet om synlighet henger sammen med at pronomenet har argumentstatus (Falk, 1993b:71). De to eksemplene nedenfor illustrerer dette (i (27) har jeg uthevet det synlige subjektspronomenet, i (28) har jeg satt inn *pro*):

(27) Draußen schneit *es* große weiße Flocken. (*spiegel.de*, 26.01.2005)
'Ute snør det store, hvite flak.'

(28) So wurde *pro* in den ersten beiden Dritteln selten fünf gegen fünf gespielt. (*fr-aktuell.de*, 03.01.2005)
'Så ble det i begge de første omgangene sjelden spilt fem mot fem.'

(23) og (24) ovenfor krever spesiell omtale. Jeg gjentar dem her som (29) og (30):

(29) ”ja hvordan går *det* nå?” sa jeg (eid_ma_02)

⁷³ Falk (1993a:69–70) påpeker at denne testen ikke bestandig gir sikre resultater i moderne svensk, og det er mulig at det samme gjelder for norsk, men dette skal jeg ikke undersøke nærmere.

⁷⁴ På grunn av V2-kravet har tysk et *formelt topik* med formen *es* i Spes-CP dersom ikke noe annet ledd står her, men dette har ikke subjektstatus. Vi skal se nærmere på formelle topik i 6.2.

(30) *det* ordner seg i Fredrikstad *det* nytter ikke i Særp (fredrikstad_04gk)

Predikatene skiller seg noe fra predikatene i de foregående eksemplene – det er ikke helt opplagt at *går*, *ordner seg* og *nytter* viser til ”ein tilstand eller ei hending som blir sansa” (NRG:679). Eksemplene likner på (9) i 3.3 på den måten at det ikke er åpenbart at subjektet er innholdstomt – det mulig å tillegge *det/pro* en generell, vag referanse til situasjon eller tilstand (Falk, 1993b:80). (9) i 3.3 er gjentatt her som (31), jeg har satt inn *pro* på subjektsplassen:

(31) ”Ekki er þat mín ætlan,” segir hann, ”at *pro* svá sé.” (*Gunnlaugs saga orms-tungu*, s. 191, l. 29)

Når jeg likevel vil behandle *det* i setninger som (29) og (30) som formelle subjekter, er det av to grunner: For det første er referansen av en spesiell type – referensielle subjekter har gjerne et mer spesifikt innhold, uten at jeg skal diskutere dette nærmere her. Den andre og viktigere grunnen er at subjekter som i (29) og (30) vanligvis ikke har synlig uttrykk i islandsk (Falk, 1993b:82). Islandsk tillater ikke referensielle nullsubjekter (Bieberauer, 2010:158–159), så når subjekter som *det* i (29) og (30) kan uttrykkes med *pro* i dette språket, er det et argument for å klassifisere dem som ikke-referensielle. Eksempel (9) i 3.3 viser at også norrønt hadde *pro* som subjekt i setninger tilsvarende (29) og (30).

Selv om det virker rimelig å betrakte (29) og (30) som ikke-referensielle, er det ikke nødvendigvis klart at de er kvasiargumenter. Jeg vil nevne to grunner for at jeg, i likhet med Falk (1993b:78–90), velger å kategorisere dem slik: For det første virker det sannsynlig at det kan være en sammenheng mellom muligheten for en generell, vag referanse og argument-status. For det andre blir subjekter som i (29)–(30) uttrykt med *es* i tysk, i likhet med andre kvasiargumenter, noe eksempelet nedenfor viser (*es* har formen *s*):

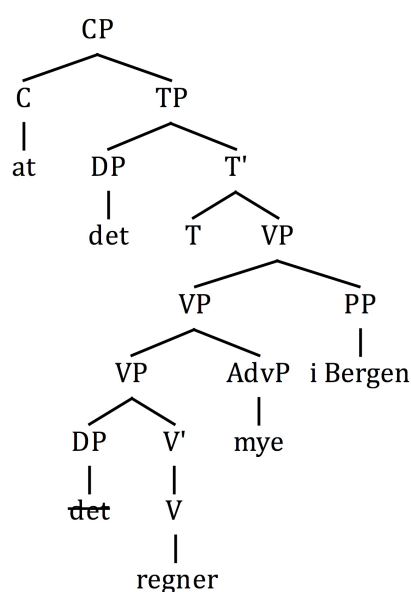
(32) ”Guten Tag, Anna, wie geht’s Dir heute?” (*gea.de*, 20.11.2005)
’God dag, Anna, hvordan går det med deg i dag?’

Jeg regner kvasiargumenter som formelle subjekter på linje med de andre typene nedenfor, til tross for at de altså har litt ulike egenskaper. Distinksjonen mellom kvasiargumenter og andre, ”rene” ekspletiver er likevel ikke uvesentlig – som jeg antydte i kapittel 3, regner jeg med at setninger med kvasiargumenter har en litt annen struktur enn setninger med ”rene” ekspletiver: Kvasiargumenter spleises inn i Spes-VP for å få sin kvasi-theta-rolle før de flyttes

opp til Spes-TP, i motsetning til ”rene” ekspletiver, som spleises rett inn i Spes-TP. (Dette er i tråd med analysen hos Vikner (1995:270).) Også diakront har forskjellen interesse – Falk (1993b:201–249) viser at synlige subjekter som er kvasiargument dukker opp før synlige subjekter som er ”rene” ekspletiver i gammelsvensk. I 6.3 skal vi se at noe liknende kan se ut til å gjelde for mellomnorsk.

Figuren nedenfor viser strukturen i (19).⁷⁵

Figur 10

4.3.2 Eksistensialsetninger

Med *eksistensialsetninger* mener jeg setningstypen som i norsk grammatisk tradisjon ofte kalles for *presenteringssetninger* (se for eksempel NRG:827ff).⁷⁶ Eksistensialsetninger består typisk av et formelt subjekt, et inakkusativt verb, et internt argument som er en DP og eventuelt adjungerte ledd (adverb). Hvis de inneholder adjungerte ledd, er det ofte snakk om stedsadverb (Lie, 2003:63). Her er noen eksempler:

⁷⁵ Jeg regner med at verbet flytter til T i usynlig syntaks i leddsetninger i moderne norsk. Ellers blir ordstillingen problematisk i de setningene hvor det finnes et setningsadverb (se note 62).

⁷⁶ Begrepet *presenteringssetning* kommer av at setningstypen gjerne innfører et nytt element i en tekst eller samtale (NRG:828), men jeg skal ikke gå nærmere inn på de informasjonsstrukturelle forholdene her.

- (33) nå kommer det stadig nye # ord (aal_02gk)
- (34) [...] at det forsvant en eske (kalvaag_03gm)
- (35) det sitter jo anlegg til e nokså mange tusen bak der (alvdal_02uk)

Inakkusative verb deler ikke ut noen theta-rolle til Spes-VP; i eksistensialsetninger finnes det altså vanligvis ingen agensrolle eller annen subjektsrolle.⁷⁷ Verbene tar dermed ikke noe eksternt argument, men de tar likevel et internt (Åfarli og Eide, 2003:229) – dette har de til felles med passivverbene, som jeg gjør rede for nedenfor. I eksistensialsetninger har det interne argumentet ikke blitt løftet opp til Spes-TP, i stedet er det satt inn formelt subjekt. I tradisjonell grammatikk er det vanlig å kalle det interne argumentet for *potensielt subjekt* (se for eksempel Lie, 2003:63), men det er viktig å være klar over at det ikke har noen subjektstatus etter vår definisjon.

Verbet kan ofte være uten leksikalsk innhold, som *være*, eller liknende verb som *finnes* (NRG:830), noe som gjenspeiles i begrepet eksistensialsetning.⁷⁸ Vi ser noen eksempler nedenfor:

- (36) ja *det* er krig (botnhamn_03)
- (37) for *det* fins faktisk en større verden enn det du # ser på Rømskauen (roemskog_02uk)
- (38) *der* er nu voldsom påvirkning nå i (trekker pusten) radio fjernsyn aviser [...] (nissedal_03gm)

Et spesielt trekk ved eksistensialsetninger er det vi kan kalle indefinitthetskravet, som innebærer at det interne argumentet, eller det potensielle subjektet, i de aller fleste tilfellene må stå i ubestemt form (NRG:835). Hvorfor det må være slik, er et svært interessant spørsmål som jeg ikke kan diskutere her.

⁷⁷ Det er relativt enkelt å finne tilsynelatende unntak fra dette, se eksempelet nedenfor:

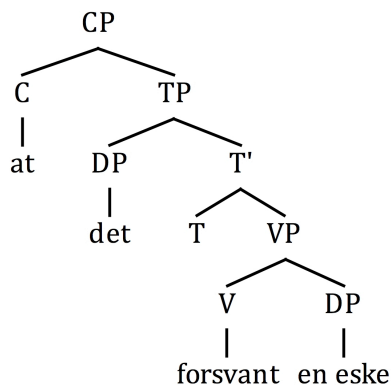
det jobber jo en god del på sånne steder au (lardal_04gk)

Umiddelbart virker det rimelig å si at *jobber* deler ut en agens-rolle, men likevel ser vi at det er mulig å danne en eksistensialsetning med *jobbe* som predikat. Faarlund skriver at det er vanskelig å skille mellom inakkusative verb og intransitive verb (Faarlund, 2005:77), og vi kan se setninger som den ovenfor som et utslag av dette. Eventuelt kan det hevdes at eksistensialsetninger bør beskrives på en annen måte, men dette skal jeg ikke gå nærmere inn på.

⁷⁸ Når verbet er uten leksikalsk innhold, er det misvisende å snakke om *internt argument* – verb uten innhold kan ikke dele ut theta-roller, og ifølge theta-kriteriet må alle argumenter ha en theta-rolle. Men jeg går i alle tilfeller ut fra at DP-en står som et komplement til verbet i Komp-VP, og det er det viktigste poenget her.

Nedenfor i figur 11 ser vi strukturen i (34). Det formelle subjektet får ingen theta-rolle og spleises derfor rett inn i Spes-TP (som det kommer fram av figuren, regner jeg ikke med at posisjonen Spes-VP eksisterer når det ikke finnes noen theta-rolle eller annet formelt trekk som motiverer den).

Figur 11

4.3.3 Upersonlig passiv

Som jeg nevnte i forrige kapittel, har passivverb ikke noe eksternt argument. Når det ikke blir flyttet opp noe internt argument til Spes-TP, settes det formelle subjektet inn i Spes-TP. Dette gjelder for begge passivkonstruksjonene i norsk, både såkalt *s*-passiv ((39) nedenfor) og *bli*-passiv ((40)–(42)).

(39) det sies så (darbu_04gk)

(40) ja det blir gjort slåttonn her ja? (trysil_03gm)

(41) det ble tatt mye lauv mange steder (aasnes_ma_02)

(42) jeg trur det ble knust en del e ruter og litt forskjellig sånt da (trondheim_03gm)

Argumentstrukturen hos passivverb har mye til felles med den hos inakkusative verb, som vi så på i forrige delkapittel om eksistensialsetninger. Et annet likhetstrekk mellom upersonlige passivsetninger og eksistensialsetninger er indefinitthetskravet. Som nevnt må det interne argumentet i eksistensialsetninger stå i ubestemt form, og det samme gjelder i upersonlige passivkonstruksjoner (NRG:846).

4.3.4 Setninger med formelt subjekt og en underordnet CP

I denne gruppa finner vi for det første setninger som inneholder et formelt subjekt, et predikat (ofte et adjektiv) og en CP (finit eller infinit) som står til sist i setningen i en adjungert posisjon, også kalt ekstraposisjon.⁷⁹ I tradisjonell grammatikk er det vanlig å kalle denne CP-en det potensielle subjektet (se for eksempel Lie, 2003:65). Her er noen eksempler (formelle subjekter står i kursiv):

- (43) hvis du har småunger så trur jeg # ikke *det* er dumt å bo på en sånn plass
(rollag_02uk)
- (44) og det blir mer og mer utvaska ## så *det* er fint at noen tar seg av det
(vang_03gm)
- (45) *det* var spennende m å vokse opp der da (trondheim_03gm)

Jeg vil kalle disse setningene *setningsantisiperende konstruksjoner* (begrepet er hentet fra Falk, 1993b:91ff). For oversiktens skyld omtaler jeg dem sammen med andre setninger med formelt subjekt, men strengt tatt er det galt å karakterisere dem som uten eksternt argument – predikatet her deler nemlig ut en theta-rolle til Spes-VP som det ser ut til at CP-en mottar (Søfteland, 2007:146). Det er mulig å lage ekvivalenter til eksemplene ovenfor hvor CP-en er topikalisert og det ikke finnes noe formelt subjekt. Nedenfor er en slik ekvivalent til (45); den topikalisererte CP-en er et referensielt subjekt (jeg har for enkelhets skyld utelatt nølelyden *m* og *da*):

- (46) å vokse opp der var spennende

Et spørsmål som melder seg her, er hvorfor det trengs et formelt subjekt i (43)–(45). I (46) sjekker CP-en kasus i Spes-TP før den flyttes videre til Spes-CP, og det skulle ikke være noe i veien for at CP-ene i (43)–(45) gjorde det samme på vei til den adjungerte posisjonen sist i

⁷⁹ Det kan naturligvis finnes underordnede CP-er også i andre typer setninger med formelt subjekt, for eksempel kan en eksistensialsetning inneholde en relativsetning. Nedenfor har jeg lagt til en relativsetning (kursivert) i eksempel (35):

det sitter jo anlegg til e nokså mange tusen bak der *som jeg ikke vil miste*

Slike underordnede CP-er kan imidlertid ikke kalles potensielt subjekt, og de har heller ikke samme status som de underordnede CP-ene i utbrytningskonstruksjoner, som vi straks skal komme tilbake til.

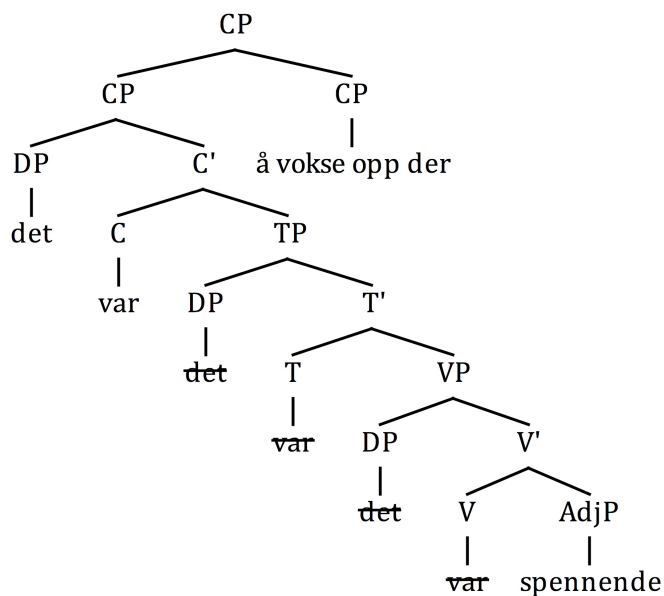
setningen.⁸⁰ En mulig analyse finnes hos Falk (1993b:97–98), som regner med at det formelle subjektet og CP-en *til sammen* utgjør et argument. Det formelle subjektet genereres i det Falk kaller argumentsposisjonen, som jeg regner med er Spes-VP, mens CP-en spleises rett inn i den adjungerte posisjonen. Det formelle subjektet tar imot theta-rollen, men er knyttet til CP-en gjennom såkalt *koindeksering*, slik at CP-en interpreteres som argument. Jeg går ut fra at det formelle subjektet flytter opp til Spes-TP og sjekker kasus etter at det har fått theta-rolle.

Det er en svakhet ved analysen at vi ikke får noen god begrunnelse for hvorfor ikke CP-en alene kan være argument. Et alternativ kunne være å analysere setningene ovenfor parallelt med en setningstype som var vanlig i norrønt, og som jeg gjør nærmere rede for i 5.1, nemlig setninger med *þat* som determinativ til en CP som har flyttet alene til en adjungert posisjon sist i setningen. Med denne analysen har CP-en vært en del av en DP som senere har blitt splittet, i motsetning til i Falks analyse. Jeg går ut fra at denne DP-en både tar imot theta-rolle og sjekker kasus før den deler seg. Vi slipper altså å gjøre rede for hvorfor argumentet er spleiset inn i to deler. Når vi ser på moderne norsk synkront, virker det imidlertid mer nærliggende å analysere *det* i setningene over som et formelt subjekt enn som et determinativ. Som andre formelle subjekter står det i Spes-TP og er innholdstomt. Dessuten pleier determinativer ellers ikke å skille lag med resten av DP-en i moderne norsk. Dette var det større muligheter for i norrønt (se for eksempel Faarlund (2004a:84)). Jeg vil derfor holde meg til Falks analyse, selv om den altså lar noen spørsmål stå ubesvarte.⁸¹ Figuren nedenfor viser strukturen i (45) (*da* og nølelyden *m* er utelatt):

⁸⁰ Jeg regner med at ekstraposisjonen er høyreadjungert til den overordnede CP-en. Det er et grunnleggende prinsipp at flytting bare kan skje oppover i trestrukturen (Åfarli og Eide, 2003:114), så CP-en må flytte forbi Spes-TP. Prinsippet om relativisert minimalitet sier at flytting alltid må skje til nærmeste relevante posisjon (Åfarli og Eide, 2003:114), og kasustrekket er sterkt, så det er vanskelig å tenke seg at CP-en flytter direkte forbi Spes-TP uten å være innom plassen.

⁸¹ Søfteland (2007:146–150) gjør rede for noen andre analyser som jeg ikke skal gå nærmere inn på her. Alle er problematiske – setninger som (43)–(45) er et vanskelig punkt.

Figur 12

En annen type setning som har formelt subjekt og en underordnet CP, er setninger hvor det har skjedd såkalt setningskløyving, også kalt utbrytning (NRG:680).⁸² I disse setningene har CP-en form av en relativsetning, den står ikke i en adjungert posisjon som i eksemplene over.⁸³

- (47) det første året var *det* bare jeg som var jente # e # på hele skolen (aaseral_02uk)
- (48) jeg ser *det* er dere som lønner meg (luster_03gm)
- (49) så du veit jeg sier *det* er mange av de gamle som forsvinner helt (aaseral_04gk)

Relativsetningene vi finner ved setningskløyving, skiller seg fra andre relativsetninger blant annet ved at de ikke kan flytte til Spes-CP sammen med korrelatet sitt (NRG:1089). Vi ser dette i (50) nedenfor, som er basert på (48).

- (50) * Dere som lønner meg, er det.

⁸² NRG (1088) skiller mellom to typer setningskløyving, hvor den ene har som funksjon å fokusere et ledd, mens den andre er en form for presenteringssetning. I NRG er begrepet *utbrytning* reservert til den første typen. Jeg vil imidlertid ikke skille mellom typene annet enn der det er spesielle grunner for det, og bruker i utgangspunktet begrepet *utbrytning* om begge.

⁸³ CP-en kan også være en *at*-setning dersom det utbrutte leddet er et såkalt *fritt adverbial* (NRG:1090).

Jeg skal ikke beskrive strukturen i setninger med setningskløyving nærmere, selv om det er mye som kan sies om temaet – i denne sammenhengen holder det å konstatere at subjektet er formelt.

4.4 Det formelle subjektets form

Jeg har nevnt at det formelle subjektet kan hete *det* eller *der* i norsk, men ikke sagt mer om fordelingen mellom formene, verken når det gjelder ulike dialekter eller ulike grammatiske konstruksjoner. Dette vil jeg gjøre kort rede for her, ettersom det har en viss betydning for analysen av datamaterialet i neste kapittel. Jeg vil ta utgangspunkt i Sandøy (1985), Lie (2003) og informanternes vurderinger i Nordic Syntactic Judgment Database. I 2.4.3 sa jeg at *her* ikke er et formelt subjekt, ettersom det ikke er innholdstomt, og at det samme i en del tilfeller kan gjelde for *der*. Distinksjonen mellom ekspletiver og adverb er ikke gjennomført i litteraturen og i databasen, og opplysningene jeg refererer til i det følgende gjelder derfor ikke bare formelle subjekter slik jeg har definert begrepet, men også *her* og *der* som refererende, ikke-nominale subjekter. Litteraturen og databasen bruker dessuten ikke helt den samme inndelingen av setningstyper med formelt subjekt som jeg har lagt til grunn. Dette problematiserer jeg ikke – hensikten med dette avsnittet er kun å gi en oversikt.

Sandøy (1985:101) skriver at *her* og *der* brukes i ”presenteringskonstruksjoner og i meteorologiske setningar” på Sørlandet, Vestlandet til og med Sunnmøre, Nord-Norge, Namdalen og Telemark. *Her* og *der* har ifølge Sandøy større utbredelse i presenteringskonstruksjonen enn i de ”meteorologiske” setningene. Østlandet og Trøndelag (altså unntatt Telemark og Namdalen) har ifølge ham *det* i alle typer konstruksjoner med formelt subjekt.

Ifølge Lie (2003:68–69) kan *der* brukes i stedet for *det* i visse konstruksjoner på Sørlandet, Vestlandet og i Nord-Norge, og dessuten i konservativt bokmål. Setningene som er aktuelle, er ”først og fremst typen *Det kom en mann på veien*, men mange steder også typen *Det snør*”, altså eksistensialsetninger og setninger med eksternt kvasiargument i min terminologi, i andre setninger brukes *det*. Lie skriver at *her* brukes på samme måte og i de samme områdene som *der*. I tillegg til *her* og *der* nevner han pronomenet *han*, som brukes

”mange steder langs kysten [...] som subjekt ved uttrykk som har med vær o.l. å gjøre” (Lie, 2003:69).⁸⁴

I Nordic Syntactic Judgment Database er to setningstyper med formelt subjekt vurdert, hver av dem med alternativene *her*, *der* og *det* som subjekt. Nedenfor står setningene på bokmål med *det* som formelt subjekt. (51) er i min terminologi en setning med *det* som kvasiargument, mens (52) er en eksistensialsetning.

(51) Det snør.

(52) Men da kom det inn en svær hund.

Informantenes vurderinger av setningene er i databasen gjengitt på en skala fra 1 til 5, hvor 1 er ugrammatisk og 5 grammatisk. Jeg kan ikke gi noen fullstendig framstilling av hvordan informantene bedømmer ulike versjoner av (51) og (52) her; det ville bli for omfattende, og dessuten er databasen enda ikke helt ferdig.⁸⁵ Jeg har likevel gjort noen enkle søk – siden dataene er helt nye, er det interessant å undersøke om det finnes åpenbare avvik i forhold til framstillingene hos Sandøy og Lie.

Jeg har valgt ut ti målepunkter (steder) spredt rundt i landet, hvert av dem representert med fire informanter. Fordelingen av *det*, *der* og *her* er framstilt i tabellene nedenfor. *x* betyr at to eller flere av de fire informantene gir setningen karakteren 4 eller 5. *o* betyr at én informant gir karakteren 4 eller 5.

Tabell 1

Subjekt i setninger med eksternt kvasiargument			
Sted	<i>det</i>	<i>der</i>	<i>her</i>
Kjøllefjord	x		
Bodø	x		
Sømna	x		
Namdalen	x		
Stryn	x		
Voss	x	o	
Vinje	x		o
Karmøy	x	o	
Lyngdal	x		

⁸⁴ Verken Lie eller Sandøy nevner spesielt setninger med upersonlig passiv, men ifølge NRG (681) kan *der/her* brukes også i denne konstruksjonen.

⁸⁵ Det er fortsatt en del data som ikke er lagt inn, og søkeverktøyet har noen svakheter. Men dette har ingen betydning for de dataene som er gjort tilgjengelige og som jeg har funnet fram til.

Jevnaker	x		

Tabell 2

Subjekt i eksistensialsetninger			
Sted	<i>det</i>	<i>der</i>	<i>her</i>
Kjøllefjord	x	x	
Bodø	x		
Sømna	x		x
Namdalen	x		
Stryn	x	x	x
Voss	x	x	
Vinje	x	o	o
Karmøy	x		
Lyngdal	x	x	
Jevnaker	x		

Vi ser at *det* godtas i begge konstruksjonene på alle målepunktene. Tabellene sier strengt tatt bare at to eller flere kan bruke *det*; mer presist er det slik at *det* får full score av alle informantene i begge konstruksjonene. I setninger med eksternt kvasiargument aksepteres *der* av én informant i Voss og én på Karmøy. *Her* godkjennes av én informant i Vinje. I presenteringssetninger er *der* godtatt av minst halvparten av informantene i Kjøllefjord (i Finnmark), Stryn, Voss og Lyngdal samt én informant i Vinje. *Her* er akseptert av minst halvparten i Sømna (i Nordland) og Stryn og av én i Vinje. Vi må naturligvis ta noen forbehold når vi leser resultatene: For det første er det få informanter på hvert målepunkt, og dessuten er det flere mulige feilkilder knyttet til grammatikalitetsvurderinger av denne typen, uten at jeg skal gå nærmere inn på dette. Dataene gir likevel inntrykk av *her* og *der* kan være subjekt i de samme områdene som nevnes i litteraturen, altså grovt sett sør, vest og nord i landet. At utbredelsen er størst i presenteringssetninger, er i tråd med hva Sandøy skriver. En interessant detalj er at ingen informanter i Namdalen godtar verken *her* eller *der*, selv om Namdalen ifølge Sandøy er et av områdene hvor *her* og *der* skulle være mulig. Vi kan også merke oss at *der* ser ut til å være mer utbredt enn *her*, noe som kanskje henger sammen med at *der* som subjekt kan være både med og uten innhold, mens *her* aldri er innholdstomt.

4.5 Er subjektskravet absolutt?

Jeg har allerede nevnt jeg ser bort fra enkelte setningstyper når jeg sier at finitte setninger i norsk må ha et synlig subjekt: imperativsetninger, relativsetninger og setninger hvor predikatet er koordinert med et annet predikat (se 4.1). Det finnes imidlertid også andre unntak som ikke er like systematiske og som krever en diskusjon. Her tenker jeg på setninger hvor subjektet utelates i talespråk og i skriftlige tekster med muntlig preg, såkalte *subjektsellipser*, noe som har vært undersøkt systematisk av Stjernholm (2008). Subjektsellipser forekommer både ved referensielle og ikke-referensielle subjekter. Her er to av Stjernholms eksempler (2008:38,58), subjektsellipser er markert med (...):

- (53) B: har du vært i Tyrkia før?
A: nei
B: da må du dra dit
A: ja (latter) ## (...) skal prøve på det
- (54) A: hva skal du i helgen da?
B: Beito # kjedelig
A: på hytta?
B: å ja # (latter) # (...) er ikke noe snø der nå?

Min oppgave bygger på en forutsetning om at norsk er et språk med subjektskrav, og dersom det viser seg at dette ikke er noen rimelig påstand, blir problemstillingen ikke meningsfull. Spørsmålet er så om eksempler som (53)–(54) gjør at grunnlaget for å regne med subjektskravet faller bort.

Platzack (1998:104–106) beskriver det tilsvarende fenomenet i svensk som *fundamentellipse*. *Fundamentet* betyr Spes-CP, og fundamentellipse innebærer at denne posisjonen står (tilsynelatende) tom. Fenomenet forekommer ifølge Platzack ”i dagböcker, brev och svar på frågor” (Platzack, 1998:98,104). Platzack mener at det i disse tilfellene er *pro* som står i Spes-CP, selv om *pro* ellers ikke finnes i svensk. Han argumenterer for dette blant annet ved å vise til spesielle egenskaper ved Spes-CP – vi kan altså forstå ellipsene som unntak betinget av en posisjon.⁸⁶

⁸⁶ Slik jeg forstår Platzack, har Spes-CP en spesiell informasjonsstrukturell stilling. Platzack ser ut til å mene at *pro* ikke kan identifiseres i andre posisjoner.

Stjernholm (2008:20) knytter i motsetning til Platzack ikke ellipsene utelukkende til Spes-CP. Ifølge henne kan subjekter utelates også i Spes-TP i norsk talespråk.⁸⁷ Stjernholm foreslår at subjektet i en del av tilfellene spleises inn i derivasjonen på vanlig vis, men strykes igjen rett før *spell-out* (Stjernholm, 2008:84).⁸⁸ Grunnene til slik strykning ligger i ytringens kontekst, subjektet strykes fordi det er ”overtydlig”. Denne analysen gjør at subjektsellipser blir forenlige med subjektskravet – vi kan regne med at subjektet sjekker kasus før det blir strøket. Det må imidlertid presiseres at Stjernholm ikke antar denne løsningen for alle subjektsellipser; i subjektsellipser hvor subjektets referanse er sensitiv (på den måten at språkbrukerne foretrekker å ikke nevne subjektet eksplisitt), mener hun det er mulig at vi har *pro* i norsk, og dette er ikke i tråd med min framstilling av subjektskravet. Jeg kan imidlertid ikke se at det skal være nødvendig å anta *pro* her – at subjektet ikke er synlig, begrunner Stjernholm pragmatisk, og strykning av subjektet før *spell-out* vil gi den samme pragmatiske effekten som *pro*.⁸⁹

Det ville blitt for omfattende å diskutere dette i detalj her, så jeg skal la problemet ligge. Dette betyr at setningene med subjektsellipse ovenfor kan skape en viss tvil om hvor absolutt subjektskravet er. Men jeg mener at vi ikke trenger å tillegge dette altfor stor betydning. Det er uansett en klar forskjell mellom språkstadiene norrønt og moderne norsk: Det finnes ingen setninger i norsk hvor det ikke *kan* være noe subjekt (Stjernholm, 2008:84) – i norrønt var det derimot ugrammatisk å sette inn et subjekt i setninger uten eksternt argument.

Vi har også sett at både Stjernholm og Platzack knytter ellipsene til pragmatiske forhold som sjanger og samtalsituasjon. Selv om begge åpner for at vi kan ha *pro* i i hvert fall noen av ellipsene, finner jeg det mest nærliggende å si at subjektsellipser i norsk er pragmatisk motiverte og ikke noe brudd med subjektskravet syntaktisk sett.⁹⁰ Hvis det likevel

⁸⁷ Men Stjernholm har bare funnet ett enkeltstående eksempel på subjektsellipse i Spes-TP i en deklarativ hovedsetning (Stjernholm, 2008:20). De andre eksemplene på ellipser i Spes-TP er fra setningstyper hvor Spes-CP ikke er tilgjengelig. Dermed kan det se ut som at det er noe spesielt med Spes-CP som fremmer ellipser, selv om posisjonen ikke er noen helt nødvendig betingelse. Jeg skal ikke diskutere dette videre.

⁸⁸ For meg virker det mer sannsynlig at strykningen skjer på veien fra *spell-out* til PF, men jeg skal ikke diskutere dette.

⁸⁹ Hvis vi aksepterer strykning av subjektet som en mulighet, reiser spørsmålet seg om ikke dette er en mulig analyse av de subjektløse setningene i norrønt også, istedenfor *pro*. Jeg mener at *pro* er mer nærliggende når vi ser på norrønt synkront – i norrønt er det sterkt grunnlag for å si at *pro* finnes, ettersom noen setninger bare er grammatikalske dersom de er subjektløse, og når *pro* er en del av grammatikken, virker det rimelig å si at det kan opptre i flere sammenhenger enn bare der hvor nullsubjekt er eneste alternativ.

⁹⁰ Når det gjelder setningene med referensielle nullsubjekter i norrønt, kan vi spørre om ikke disse kan være pragmatisk motiverte, slik som i norsk. I disse setningene er det jo mulig å sette inn et synlig subjekt istedenfor

skulle vise seg at det finnes noen unntak fra dette, tror jeg det vil være riktig å behandle dem som nettopp unntak, og det vil fortsatt være interessant å studere hovedregelen.⁹¹

pro. Det er vanskelig å utelukke muligheten helt, men hvis nullsubjektene her er pragmatisk betinget, er det andre pragmatiske forhold enn i moderne norsk som ligger til grunn. Mine norrøne eksempler er hentet fra lovtekster og sagalitteratur, altså redigert skriftspråk (selv om ikke alle tekstene er normaliserte). Vi må vente at stilnivået her er et annet enn i samtaler og skriftlige tekster med muntlig preg.

⁹¹ Noen germanske varieteter, for eksempel bayersk, frisisk og elvdalsk, har fått referensielle nullsubjekter som en syntaktisk innovasjon (se Rosenkvist, 2009). Rent prinsipielt er det mulig at dette kan skje også med norsk, men slik språket ser ut i dag, er det ikke grunnlag for å si at det er slik.

5 Formelle subjekter i mellomnorsk og tidlig moderne norsk

I dette kapittelet vil jeg legge fram og drøfte eksempler på formelle subjekter som jeg har funnet i datamaterialet. I 5.2 skal vi se på ulike konstruksjoner med formelt subjekt, og i 5.3 kommer jeg med noen nødvendige kommentarer til disse. I 5.4 vil jeg diskutere det første forskningsspørsmålet jeg formulerte i kapittel 1, altså hva dataene kan fortelle oss om når formelle subjekter oppstod. Men aller først, i 5.1, vil jeg kort gjøre rede for en type setninger som kan se ut til å ha formelt subjekt, men som jeg likevel ikke vil analysere slik.

5.1 *Det* som determinativ til ekstraponert CP

Konstruksjonen jeg skal gjøre rede for her, forekommer mange ganger i materialet, og det er derfor viktig at vi har det klart for oss hvordan den skal behandles. Setningene kan likne på setninger som (43)–(45) i forrige kapittel, altså setningsantisiperende konstruksjoner. Til tross for dette vil jeg kun unntaksvis (det vil si i 6.2.2) ta hensyn til dem når jeg drøfter forskningsspørsmålene senere i oppgaven. Her er to eksempler på den aktuelle setningstypen fra DN, determinativet og den relevante CP-en er uthevet med kursiv:

- (1) war *thet* waar fuller domer oc samtykt, *at Doofwer fyrnempder skulle luka j giold efter fyrnempdan Gunnar xxiiij marka gulds [...]* ([Seljord] 1452 DN 1, 821)⁹²
- (2) *Pet* se ollom godhom monnom kunnickt *ath ek Gudlæiker Siugursson kennes þes ath ek hafuer selt Gunnerre Gudbrandsyni alt Skikilstade [...]* (Brotstad (Vardal) 1472 DN 2, 884)

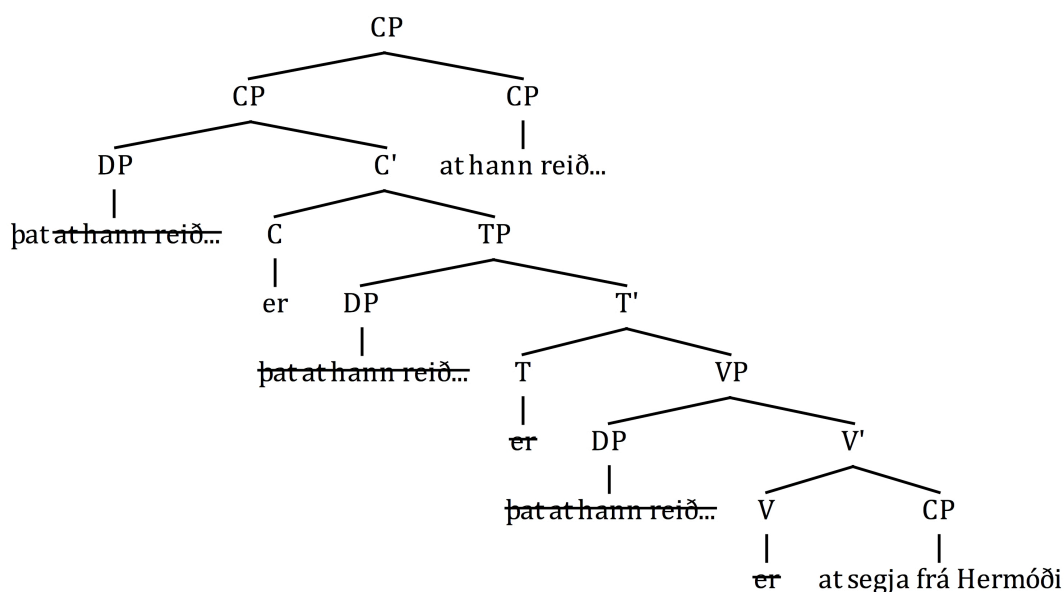
Setningene inneholder i likhet med setningsantisiperende konstruksjoner et *det* i en subjektsposisjon (Spes-TP i (1) og Spes-CP i (2)) og en CP i ekstraposisjon på slutten av setningen. Men jeg vil i utgangspunktet ikke regne *det* som et formelt subjekt. Grunnen til dette er at setningstypen er vanlig også i norrønt, som jo ikke har noe subjektskrav. Her er et eksempel fra norrønt:

⁹² Stedsnavnene i DN er ikke standardiserte. Jeg gjengir dem på samme måte som Ottoson (2003), hvor stavemåten er noe normalisert.

- (3) En þat er at segja frá Hermóði at hann reið níu nætr dökkva dala ok djúpa [...]
(*Gylfaginning*, s. 73 l. 29–30)

Her står *þat* i Spes-CP, CP-en *at han reið níu nætr dökkva dala ok djúpa* står i ekstraposisjon. Jeg vil analysere *þat* som et determinativ og CP-en som komplement – *þat* og CP-en utgjør altså til sammen en DP (Faarlund, 2004a:86). DP-en er spleiset inn i Spes-VP på samme måte som andre subjekter, men i løpet av derivasjonen har CP-en skilt lag fra determinativet. Jeg vil gå ut fra at DP-en som helhet har flyttet via Spes-TP til Spes-CP, men så har den underordnede CP-en flyttet videre til ekstraposisjonen til slutt i setningen. Figuren nedenfor viser strukturen i (3), jeg har for enkelhets skyld utelatt konjunksjonen *en*:

Figur 13

I 4.3.4 argumenterte jeg for at de tilsynelatende like setningene i moderne norsk ikke bør analyseres på denne måten, men som setninger med formelt subjekt. Når det gjelder mellomnorsk, er overflatestrukturen tvetydig. Ettersom det finnes andre typer setninger med formelt subjekt på det mellomnorske språkstadiet, er det ikke utenkelig at noen av de aktuelle setningene i diplommaterialiet har blitt reanalysert, altså at de faktisk har formelt subjekt og dermed burde være med i undersøkelsen. Men dette er det umulig å fastslå – vi har jo ikke

noe annet enn E-språket å forholde oss til når vi skal beskrive grammatikken, og ettersom datagrunnlaget er begrenset til skriftlige kilder, kan vi ikke støtte oss til prosodiske kriterier eller andre opplysninger fra levende informanter i tillegg til skriftbildet.⁹³ Vi møter ikke den samme tvetydigheten i forbindelse med de andre setningstypene med formelt subjekt. Riktignok kan det, som jeg har vært inne på, være vanskelig å avgjøre om *det* og *der* er referensielt, men her har vi i det minste semantiske kriterier å støtte oss til. Når vi ser bort fra dette, finnes det ikke norrøne konstruksjoner med samme overflatestruktur som de andre setningstypene med formelt subjekt, og dermed kan vi med større sikkerhet si at grammatikken har forandret seg. Vi skal nå se nærmere på setningene hvor jeg går ut fra at endringen har inntrådt.

5.2 Setninger med formelt subjekt

Jeg har funnet 29 setninger i datamaterialet hvor jeg vil analysere *det/der* som formelle subjekter.⁹⁴ I det følgende vil jeg kategorisere alle setningene som en av setningstypene jeg presenterte i 4.3. Jeg vil drøfte de tilfellene hvor det kan være tvil om en konstruksjon faktisk inneholder et formelt subjekt eller hvordan konstruksjonen bør kategoriseres.

5.2.1 Setninger med *det/der* som kvasiargument

I setningene nedenfor vil jeg analysere *det* som et kvasiargument. *Det* som kvasiargument er uthevet med kursiv:⁹⁵

⁹³ Det kan hevdes at *det* i disse konstruksjonene bør regnes som formelt subjekt i tekster som også har andre formelle subjekter. I disse tekstene kan vi gå ut fra at formelle subjekter er tilgjengelige i grammatikken som ligger til grunn, i motsetning til i norrøn grammatikk. Jeg har likevel valgt å holde meg til de mindre tvetydige eksemplene.

⁹⁴ Jeg har utelatt eksempler hvor det kan se ut til å finnes et formelt subjekt, men hvor jeg ikke kan gjøre rede for setningsstrukturen. Dette gjelder blant annet i følgende eksempel:

oc fannd hanss sag ingen mot them som ther behof war. (Bergen 1514 DN 2, 1046)

Senere vil jeg sette spørsmålsteget ved om alle ekspletivene er kommet som en følge av subjektskravet. Hvis de skyldes andre faktorer, er det misvisende å kalle dem formelle subjekter. Men foreløpig vil jeg bruke termen uten å problematisere den.

⁹⁵ I noen av setningene er *det* formelt objekt og ikke formelt subjekt. Dette kommer jeg tilbake til i 5.3.1. Vi har sett at både *det* og *der* kan være kvasiargument i moderne norsk (se 4.4), men i dette avsnittet vil jeg kun snakke om *det*, siden jeg bare har funnet denne formen.

- (4) baud oc Herleiker adernemdom Siugurde waare *thet* swa at honom tektis koma heim til honom a Skierffeim i Wardaale sitia ther i hwse nær honom tha wilde han hielpæ honom medher aaker oc eingh [...] (Alm (Vardal) 1457 DN 10, 217)
- (5) [...] ok er *tat* sua wordit sem gud fyrbiode at fyrnempder biscop Matteus hefwer gripit eder takit Holastad [...] ta skulin j tilhielpa [...] (Bergen 1459 DN 5, 821)
- (6) [...] ware *thet* swa at retthen gaffue *thet* swa at hon matte thet selie, tha wilde han giffua henne ther swa fult fore som nogor annar. (Bergen 1462 DN 2, 846)
- (7) Ok er *thet* soo thæ biodha hwssin faill soo skall forder Andres ellir hans erwingia haffua firsta koop fore legha peniga. (Bergen 1484 DN 4, 998)
- (8) haffwe wi funnith, *thet* swa for rætte, [...] at forde Hollendrene skwlu stondhe i iij goordhe effther gamal sidhwane [...] (Bergen 1490 DN 6, 610)
- (9) [...] at vare *thet* sa at nokot til kommæ a nogra side tha skullæ thei for dy sit kaup aldræ ryggie a nogra side vttan sta vbrigdelig til æverdelig tid. (Skikkelstad (Vardal) 1504 DN 2, 1021)
- (10) er *thett* saa att forne wor kieriste naadigste herres folck icke komer hidt innd saa heimelighe eller oss wuittenndis, tha wille wy fare wdj modtt thennom (Bergen 1522 DN 2, 1071)
- (11) Goffue jeg edir nadir tiill kenne [...] hwro *thet* ær gaaet met myn domkirche oc gaardt hwro thet tiill inthit endiit ær (Bergen 1531 DN 10, 633)
- (12) Hopandis trøstelige [...] at mig oc miidt capitel maathe ythermeir stadfestelse oc eienhet worde [...] om *thet* siig saa belempe oc lage motthe [...] (Bergen 1531 DN 10, 633)
- (13) ær *thet* oc xxxj aar sidhen ath kōupeth war giorth (Vossevangen 1534 DN 6, 723)
- (14) *Det* lackat ad Qveldum (*Anfind han gienghir*, s. 44, 1647)

(14) er en prototypisk setning hvor predikatet (*lackat*) betegner ”the lapse of time” (Faarlund, 2004a:217, se 4.3.1 ovenfor). (11) og (12) er av typen hvor *det* kan tillegges en vag referanse til situasjonen, på samme måte som i eksempel (23) og (24) i 4.3.1.

Vi skal se at (4), (5), (6), (7), (8), (9) og (10) er beslektet med (11) og (12), men analysen av *det* som kvasiargument kan diskuteres, og siden eksemplene er parallelle og såpass mange, vil jeg gi en nærmere begrunnelse. Nedenfor er den relevante leddsetningen i (9) gjentatt som (15):

- (15) [...] at vare *thet* sa at nokot til kommæ a nogra side [...]

Setningene har til felles at de inneholder et *det*, adjektivet (eller pro-adjektivet) *så* ('slik') og en underordnet CP (*at*-setning med eller uten subjunksjon). Strukturen kan likne på setninger med *þat* som determinativ til ekstraponert CP i norrønt (se 5.1) eller setningsantisiperende konstruksjoner i moderne norsk (se 4.3.4). Men jeg vil regne med at den ekstraponerte CP-en ikke hører sammen med *det*, men er adjungert til adjektivet *så* (*sa* i eksempelet, i betydningen 'slik'). Adjungering til *så* (norrønt *svá*) er kjent også fra det norrøne språkstadiet (Faarlund, 2004a:156), men her finner vi ikke noe *þat* i tillegg til adjektivet.⁹⁶

Adjektivet *så* har ikke i seg selv noe innhold, men må referere til noe i konteksten. I den språklige konteksten rundt (15) er det så vidt jeg kan se ikke noe annet som kan gi *så* innhold enn den ekstraponerte CP-en, og jeg vil gå ut fra at ordet heller ikke refererer til noe i den ikke-språklige konteksten.⁹⁷ Riktignok er det grunn til å være forsiktig med å uttale seg om akseptabilitet på eldre språkstadier, men jeg vil likevel gå ut fra at setningen blir uakseptabel dersom vi forsøker å flytte CP-en til en posisjon hvor den bare kan høre til *det* og ikke være adjungert til *så*. Nedenfor har jeg flyttet CP-en til Spes-TP slik at den sammen med *det* (*thet* i teksten) utgjør DP-en *thet at nokot til kommæ a nogra side*.

(16) * [...] at vare thet at nokot til kommæ a nogra side sa [...]

Resultatet blir uakseptabelt fordi det nå ikke finnes noe som *så* (*sa* i eksempelet) kan referere til. (Som sagt forutsetter jeg at *så* ikke refererer til noe utenfor setningen.)

Det kan innvendes at det kanskje er informasjonsstrukturen som er hovedproblemet i (16) og ikke *sås* status. I norrønt hadde tunge eller komplekse subjekter (som CP-er med determinativ) en tendens til å bli plassert i til slutt i setningen i ekstraposisjon (Faarlund,

⁹⁶ *Svá* betraktes som et adverb hos Faarlund (2004a:156). Ordets syntaktiske distribusjon er imidlertid et argument for å heller analysere det som et adjektiv, eller mer presist et pro-adjektiv, slik jeg har gjort: *svá/så* står i en posisjon hvor det erstatter adjektiver heller enn adverb. I norrønt er det mulig å betrakte *svá* i den aktuelle posisjonen som et determinativ og ikke et adjektiv (se Søfteland (2007:69)). Men uansett hvordan vi analyserer *svá*, har ikke norrønt noe *þat* i tillegg, i motsetning til i eksemplene jeg presenterer her. Jeg har funnet konstruksjoner uten *þat/det* også i det mellomnorske datamaterialet, for eksempel her:

werder ok swa at iek forda. iorder ok fiske selie, [...] (Bergen 1462 DN 1, 861)

Disse vil jeg i likhet med Falk (1993a:211–212) analysere som subjektløse. Det er ikke uventet at noen språkbrukere hadde et I-språk uten subjektskrav i den mellomnorske perioden, mer komplisert er det om vi finner subjektløse setninger i de samme kildene som har formelle subjekter. Dette omtaler jeg i 5.3.3.

⁹⁷ Også Falk (1993b:211) regner med at *så* får innhold fra CP-en i denne typen setninger.

2004a:196), ikke i Spes-TP som i (16), og det er sannsynlig at det samme gjelder for mellomnorsk.

Dersom vi konstruerer en moderne norsk ekvivalent til (15), er det mindre problematisk å bedømme akseptabiliteten ved ulike versjoner av setningen, og vi kan dessuten teste den på andre måter. Et spørsmål som melder seg når vi bruker denne framgangsmåten, er om den konstruerte setningen virkelig tilsvarer det mellomnorske eksempelet. Jeg vil legge til grunn at den gjør det – det er referanseforholdene hos *så* som skal testes, og det virker rimelig å anta at disse er uendret. (17) er en moderne norsk ekvivalent til (15):⁹⁸

(17) ... at var det slik at noe kom til på en av sidene, ...

I konstruksjoner hvor det formelle subjektet og den ekstraponerte CP-en sammen utgjør subjektet i moderne norsk, altså setningsantisiperende konstruksjoner, er det mulig å utelate det formelle subjektet og la CP-en være subjekt alene dersom den flyttes til Spes-CP i oversetningen (se 4.3.4). Vi må gjøre om oversetningen i (17) fra en leddsetning til en hovedsetning hvis vi skal gjøre denne testen, ettersom Spes-CP vanligvis ikke finnes i leddsetninger, men dette har ingen betydning for de strukturelle forholdene som skal prøves. Nedenfor i (18) er oversetningen i (17) gjort om til en hovedsetning. I (19) er den underordnede CP-en flyttet til Spes-CP, og vi ser at resultatet er uakseptabelt.

(18) Det var slik at noe kom til på en av sidene.

(19) * At noe kom til på en av sidene, var slik.

Det virker etter dette klart at konstruksjonen vi har diskutert ikke har *det* som determinativ til ekstraponert CP eller er en setningsantisiperende konstruksjon. Når jeg velger å plassere setningstypen i gruppa hvor *det* er et kvasiargument, har det med både syntaktiske og semantiske forhold å gjøre.

Både (9), som vi så nærmere på som (15), og mange av de andre omtalte setningene har et innholdstomt *være* som verb, noe de har til felles med enkelte eksistensialsetninger. Men komplementet til verbet i (9) er en AdjP (hvor *sa* er kjerne), og ikke en DP som i eksistensialsetningene. Når det gjelder semantikk, er det mulig å tillegge det formelle

⁹⁸ Jeg har for entydighetens skyld oversatt *så* (*sa* i eksempelet) til *slik*, og jeg minner igjen om at dette ikke kan referere til noe utenfor setningen.

subjektet en generell referanse til situasjon eller tilstand, på samme måte som i eksemplene (11) og (12) ovenfor.

Statusen som kvasiargument innebærer at *det* må få en kvasi-theta-rolle fra et predikat. Verbet i (9) er som nevnt innholdstomt, så det kan ikke være dette som deler ut theta-rollen. Jeg vil si at predikatet i setningen *at vare thet sa at nokot til kømmæ a nogra side* er adjektivet *sa* med den adjungerte CP-en. At *så* (*sa* i teksten) deler ut en ekstern kvasi-theta-rolle, er parallelt med at adjektiver som for eksempel *kaldt* og *mørkt* gjør det (se 4.3.1). På samme måte som disse adjektivene kan *så* (med innholdet som spesifiseres i den påfølgende CP-en) sies å betegne ”ein tilstand eller ei hending som blir sansa” (NRG:679).⁹⁹

Når strukturen i (4)–(10) nå er drøftet, vil jeg gå videre til eksempel (13), gjentatt nedenfor som (20).

- (20) ær *thet* oc xxxj aar sidhen ath kœupeth war giorth (Vossevangen 1534 DN 6, 723)

Her vil jeg regne med at det er AdvP-en *xxxj aar sidhen* som deler ut en kvasi-theta-rolle til *det*. På samme måte som eksemplene med *så* og en adjungert CP er setningen til forveksling lik setninger med *det* som determinativ til en ekstraponert CP eller setningsantisiperende konstruksjoner. Men hvis vi tester setningen på samme måte som ovenfor, ser vi *det* ikke kan høre sammen med *at*-setningen. *Thet ath kœupeth war giorth* kan ikke stå samlet som en DP i Spes-TP:

- (21) * ær *thet* at kœupeth war giorth oc xxxj aar sidhen

At dette ikke skyldes informasjonsstrukturelle forhold, ser vi hvis vi bytter ut *thet ath kœupeth war giorth* med bare *kœupeth*, som er en enkel DP:

- (22) * ær kœupeth oc xxxj aar sidhen

⁹⁹ Det kan virke noe påfallende at eksemplene med *det*, *så* og en adjungert CP utgjør en så stor del av setningene med kvasiargument. Jeg vil likevel holde fast ved analysen jeg har gitt her. Det kan være mange grunner til at setningene med *det*, *så* og en adjungert CP er så sterkt representert i datamaterialet.

Hvis vi lager en moderne norsk ekvivalent, ser vi at den underordnede CP-en ikke kan gjøres til subjekt alene og topikaliseres som i setningsantisiperende konstruksjoner (jeg har for enkelhets skyld utelatt adverbet *oc*):¹⁰⁰

- (23) * At kjøpet ble gjort, er 31 år siden

Verbet i setningen har en AdvP som komplement og ikke en DP. Dette skiller den fra eksistensialsetninger. Semantisk skiller setningen seg noe fra setningene med *så* og adjungert CP som vi så på ovenfor; det er ikke like lett å tenke seg en generell referanse til tilstand eller situasjon. Men innholdet i predikatet *31 år siden* passer godt til beskrivelsen ”various kinds of abstract or concrete processes independent of anybody’s interference or intention, such as the lapse of time [...]” (Faarlund, 2004a:217). NRG (679) bruker ikke begrepet kvasiargument i sin oversikt over setninger med formelt subjekt, men plasserer predikatet *like før*, som jeg leser som ekvivalent med *31 år siden*, i samme gruppe som *kaldt* og *mørkt*, som altså kan ha *det* eller *der* som kvasiargument.

5.2.2 Eksistensialsetninger

Følgende eksempler vil jeg klassifisere som eksistensialsetninger:

- (24) fyns *ther* noghot loglika kals ther vti tha swara han jj deyldhan ok hoon
tridhyungh (Byrter/Børte (Mo) 1481 DN 7, 488)
- (25) samstvndis stodh han och tiil ath *thet* var helmings del mellum hans fadher och
Torgvnde. (Finne 1490 DN 8, 427)
- (26) Oc segss at *ther* skal ware ethers nadhis samthyckæ oc fullæ burdh (Bergen,
1491 DN 6, 611)
- (27) soghom vy oc hørdom ther vppo ath *ther* kom fram en man som saa heth
Villiam Olaffson (Tvilde (Voss) 1493 DN 6, 618)

¹⁰⁰ Jeg regner med at *at*-setningen i (13)/(20) står i predikatets komplementsposisjon som et internt argument og ikke i en adjungert posisjon, som i eksemplene med *så* og *at*-setning. At flyttingen i (23) er umulig, kan ikke begrunnes med at predikatet mister sin betydning, som i eksemplene med *så* og *at*-setning. Derimot kan det kanskje begrunnes med at den eksterne kvasi-theta-rollen hindrer at interne argumenter kan flytte opp til subjektplassen (se Falk, 1993a:73–75). Det finnes imidlertid innvendinger mot dette argumentet, og jeg skal ikke diskutere det videre – vi kan uansett slå fast at *det* er et formelt subjekt og at (13)/(20) ikke er setnings-antisiperende konstruksjoner.

- (28) [...] om *thet* bliffuer feide eller orloff emellum høgborne første her Christiann mett gudtzs naade Dannemarckis, Suergis Norgis oc Gottis koning etc. wor kieriste naadigste herre oc the Tyske hennsse steder (Bergen 1522 DN 2, 1071)
- (29) [...] at *det* maatthe komme tiil reidelighet (Bergen 1527 DN 9, 596)
- (30) [...] aff hulket hopendis er gud *thet* i alle maatthe til en god frid oc eindrectigheit komme later (Bergen 1531 DN 8, 645)
- (31) thi att *ther* stander wtj triddie a(r)ff wtj logen at broder werder broder arfuj oc ero their samfedra oc skilgitnir (Seljord 1562 DN 11, 708)
- (32) *Dar* va baa Soup og Syra i Skogien. (*Lante oster i Kraakelund*, s. 39, 1647)
- (33) *Dar* vart møkie Glira (*Lante oster i Kraakelund*, s. 40, 1647)
- (34) *Dar* giorist som ei Slupsing i Skogien. (*Lante oster i Kraakelund*, s. 41, 1647)
- (35) *Dar* reast qvar ein Mand (*Lante oster i Kraakelund*, s. 41, 1647)
- (36) *Dar* vart møckin Elskogien (*Lante oster i Kraakelund*, s. 42, 1647)

Verbet *giorist* i (34) kan likne på et passivverb, men jeg vil, i likhet med Venås (1990:407), lese formen som ekvivalent med norrønt *gerast*, 'bli'. Også *reast* i (35) kan minne om passiv, men jeg antar at verbet er aktivt og betyr 'bli redd' (Venås, 1990:407).

I en del av setningene ((24), (26), (27), (31), (32), (33), (34), (35) og (36)) har det formelle subjektet formen *der*. Dette er ikke så uventet ut fra tekstkildenes opphavssted – de kommer alle fra Vestlandet eller Telemark (diplomene kommer fra Bergen, Telemark og Voss, mens målformen i viseteksten er fra Nordhordland (Venås, 1990:406)). Både i moderne norsk og på eldre språkstadier kan det være vanskelig å avgjøre om *der* har adverbial betydning eller ikke, men et kriterium å gå ut fra, er om ordet har anaforisk referanse til, altså viser tilbake til, et annet adverbial. Det ser ikke ut til å være slik i noen av setningene. I (27), gjentatt nedenfor som (37), finnes det riktignok et annet *der* i oversetningen før det formelle subjektet (jeg har uthevet begge forekomstene av *der*):

- (37) soghom vy oc hørdom *ther* vppo ath *ther* kom fram en man som saa heth Villiam Olaffson (Tvilde (Voss) 1493 DN 6, 618)

Men det virker ikke nærliggende at *der* som adverb skal gjentas så nært i konteksten.

I (24), (31), (32), (34) og (36) er det en viss mulighet for at *der* viser framover til, eller har en såkalt "apposisjonell forbindelse" med, et senere adverbial (Mørck, 2004:434). Det

senere adverbialet i (24) er AdvP-en *ther vti*, og i (31) er det PP-en *wtj triddie a(r)ff wtj logen*. I (32) og (34) er det PP-en *i Skogien* i samme vers, i (36) er det en PP *Uti Rabna Buur* i det neste verset. Vi kan ikke vite helt sikkert hvilken funksjon *der* har hatt i skriverens grammatikk, men ettersom ingen av setningene er særlig tidlige eksempler (de er fra 1481, 1562 og 1647), virker det ikke urimelig å lese dem som formelle subjekter.

I (31) kan det i tillegg diskuteres om klassifiseringen som eksistensialsetning er riktig. (31) er gjentatt nedenfor som (38):

- (38) thi att *ther* stander wtj triddie a(r)ff wtj logen at broder werder broder arfuj oc
ero their samfedra oc skilgitnir (Seljord 1562 DN 11, 708)

Da jeg beskrev eksistensialsetninger i 4.3.2, sa jeg at disse har en DP i Komp-VP, men i (38) finnes det ingen DP i denne posisjonen. Derimot har vi en CP som står etter verbet (og også etter PP-en *wtj triddie a(r)ff*), og konstruksjonen kan derfor likne en setningsantisiperende konstruksjon, hvor vi har sett at det såkalt potensielle subjektet er en CP (se 4.3.4). Når jeg likevel vil kalle (38) en eksistensialsetning, er det av flere grunner. Viktigst er det kanskje at vi har et inakkusativt verb som predikat, *stander*. Inakkusative verb deler som nevnt ikke ut theta-rolle til noe eksternt argument, kun til et internt – det er altså grunn til å tro at CP-en *at broder werder broder arfuj* står i Komp-VP og ikke i ekstraposisjon. Dette er en strukturell forskjell mellom eksistensialsetninger og setningsantisiperende konstruksjoner som bør veie tyngre enn det potensielle subjektets form. Et ytterligere argument for at det ikke er avgjørende at det interne argumentet er en CP og ikke en DP, er at CP-en er en nominal leddsetning, og vi har sett at slike CP-er også i andre sammenhenger kan stå i samme posisjon som DP-er (se 4.1.4). Den andre grunnen til at jeg vil klassifisere (38) som en eksistensialsetning, er at det formelle subjektets form er *der*. Vi så i 4.4 at *der* brukes i eksistensialsetninger i noen dialekter i moderne norsk, men ikke i setningsantisiperende konstruksjoner. Det kan selvfølgelig hende at *der* har vært i bruk i setningsantisiperende konstruksjoner en periode på et tidligere stadium, men likevel vil jeg la formen *der* tale for at eksempelet er en eksistensialsetning.

Også i eksempel (29), gjentatt nedenfor som (39) kan det innvendes at det potensielle subjektet har en annen form enn en DP:

- (39) [...] at *det* maatthe komme tiil reidelighet (Bergen 1527 DN 9, 596)

Her er det en PP som står i komplementsposisjonen til verbet. Jeg vil på samme måte som ovenfor la det inakkusative verbet *kommes* argumentstruktur veie tyngre enn det interne argumentets form og fortsette å kalle setningen en eksistensialsetning.

Et interessant trekk ved eksemplene (35) og (36) er at de ikke oppfyller det såkalte indefinitthetskravet, som jeg omtalte i 4.3.2. I eksistensialsetninger i moderne norsk må det interne argumentet (det potensielle subjektet) være indefinit, men slik er det verken i (35), hvor *Mand* er styrt av allkvantoren *qvar*, eller i (36), hvor *Elskogien* er i bestemt form. Indefinitthetskravet ser altså ikke ut til å ha trådt inntrådt på det språkstadiet kilden representerer, men jeg vil like fullt kalle (35) og (36) for eksistensialsetninger.

5.2.3 Setninger med upersonlig passiv

Disse setningene har upersonlig passiv:

- (40) ok wedh jek thet fore gudi sath ware at *ther* wor eygen annar jord vider geden j thet brvlopp vthen Katestade. (Koll (Vardal) 1457 DN 2, 820)
- (41) tha var *ther* betalet vti i sylskol saa god som iiii kørlag (Tvilde (Voss) 1493 DN 6, 618)
- (42) tha var *thet* saa giorth ther i mellom ath the ii fornempde mamata boll skulde stadeligæ blyffvæ vnder fornempde Torffyn. (Gjukastein (Voss) 1499 DN 10, 286)
- (43) [...] gudt oc sancte Oluff giiffue *det* saa skickas at iek oc myn kirke waare der aff skiildt oc vthan kraff eftir denne daagh (Bergen 1527 DN 9, 596)

I (42) og (43) er analysen avhengig av at de underordnede *at*-setningene er adjungert til *så* og ikke henger sammen med *det*. Dette mener jeg kan begrunnes på samme måte som i setningene med *det* som kvasiargument og CP-er adjungert til *så* ovenfor, og jeg skal ikke gjenta argumentasjonen.¹⁰¹

¹⁰¹ Et mulig motargument mot at *så* hører sammen med *at*-setningen, er følgende passivsetning fra Tvilde (Voss) 1493 DN 6, 618:

tha var thetta sa giorth ther i mellem ath atternepe Villiam solde thetta iorda gotz [...]

Her har vi ikke *det*, men *dette*, og *dette* må i motsetning til *det* være referensielt. Spørsmålet er så hvor *dette* henter sin referanse. På samme måte som i eksemplene med *det* er det ingenting spesifikt i den foregående konteksten som utpeker seg, og dermed kan man spørre om ikke *dette* er nødt til å vise til *at*-setningen. Dersom vi legger en slik lesning til grunn for eksempelsetningene med *det*, er ikke *det* et formelt subjekt. Jeg vil imidlertid ikke legge mye vekt på argumentet. For det første har jeg ikke inntrykk av at det finnes mange eksempler med *dette* som ovenfor, og det er ikke sikkert at det er velformet. Dessuten er det fortsatt uklart hva *så*

I (40) og (41) er formen på det formelle subjektet *der*. I (41) er dette ikke så uventet, siden diplommet stammer fra Voss. (40) stammer derimot fra Toten-området, og vi så i 4.4 at *der* ikke er vanlig som formelt subjekt i dialektene på Østlandet i dag. Men det er ikke umulig at ordet har vært i bruk som formelt subjekt en periode for så å bli erstattet med *det*. Det kan også hende at personen som har skrevet brevet, kommer fra et annet sted i Norge enn Østlandet. Ovenfor i 5.2.2 brukte jeg det formelle subjektets form som et argument for at (31) er en eksistensialsetning og ikke en setningsantisiperende konstruksjon. Når jeg tillegger formen *der* mindre vekt her, er det fordi *der* i upersonlige passivkonstruksjoner tross alt er mulig i mange dialekter. Det er ikke helt ukjent, slik det er i setningsantisiperende konstruksjoner.

En annen mulighet er at *der* i (40) ikke bør betraktes som et formelt subjekt, men som et adverb som står i apposisjonell forbindelse med et annet stedsadverbial senere i setningen (Mørck, 2004:434). Nedenfor er den relevante delen av (40) gjentatt som (44) med *der* og det andre adverbialet, PP-en *j thet brvlopp*, uthevet:

- (44) [...] at *ther* wor eygen annar jord vider geden *j thet brvlopp* vthen Katestade.
(Koll (Vardal) 1457 DN 2, 820)

Jeg nevnte denne analysen av *der* i forbindelse med noen av eksistensialsetningene ovenfor, men konkluderte med at formelt subjekt likevel var en rimelig lesning, blant annet fordi kildetekstene var fra sent i perioden jeg har undersøkt. Dette kan ikke sies om (44) – setningen er fra 1457 og dermed et av de tidligste eksemplene. Men jeg vil likevel ikke avskrive (44) av denne grunnen, for det finnes andre like tidlige eksempler på formelle subjekter i materialet. Videre kan det tenkes at *der* som apposisjon til et annet adverbial kan være satt inn i setningen på grunn av subjektskravet, selv om det ikke er et formelt subjekt i etter den definisjonen jeg har gitt. Vi har sett at adverbet *der* kan sjekke kasus i moderne norsk, og det er mulig at dette har vært slik også tidligere. Vi kan ikke vite om dette er tilfellet i (44). Jeg mener at det er relevant å ha med eksempelet selv om vi ikke bør trekke konklusjoner på grunnlag av dette alene.

(sa) skal referere til dersom *dette* viser til *at*-setningen. Det er mulig at *dette* har en uklar referanse til den foregående teksten, men betyr ikke at det må finnes en slik referanse i de tilsvarende setningene med *det*.

5.2.4 Setninger med formelt subjekt og en underordnet CP

Setningen nedenfor vil jeg regne til gruppa med formelt subjekt og en underordnet CP, mer presist til konstruksjonstypen utbrytning.¹⁰²

- (45) [...] *ther* vore ij aff os som tha var wpperste som voro suorne radmen i vor kereste herre konongs radh her i Berghwin (Bergen 1528, 2, 1087)

Analysen kan diskuteres. For det første kan det, som i en del av de andre eksemplene med *der*, innvendes at vi ikke har formelt subjekt, men adverb. *Der* ser ikke ut til å vise tilbake til noe annet i konteksten, men det er vanskelig å utelukke helt at det står i en apposisjonell forbindelse til et av adverbialleddene senere i setningen. Jeg finner imidlertid ikke dette særlig nærliggende, særlig fordi adverbialene i min analyse av setningen ikke står i oversetningen hvor *der* står, men i en relativsetning på et lavere nivå, noe jeg skal komme tilbake til. Jeg vil derfor ikke avskrive (45).

For det andre kan det argumenteres for at konstruksjonen er en eksistensialsetning og ikke en utbrytningssetning. Et moment som ved første øyekast kan tale for dette, er det formelle subjektets form. Vi har sett at *der* kan brukes i eksistensialsetninger, men litteraturen jeg har referert til ovenfor i 4.4, nevner ikke *der* som noen mulighet i utbrytningssetninger. Imidlertid gjelder ikke dette for alle typer setningskløyving – NRG skiller mellom to ulike grupper, hvorav den ene er ”ein slags presenteringssetningar” (NRG:1088). I slike konstruksjoner er *der* mulig (NRG:1094), og jeg regner med at (45) er av denne typen, blant annet fordi det utbrutte leddet (*ij aff os*) ikke ser ut til å ha emfase (være ”fokusert”, (NRG:1088)).

Konstruksjonen inneholder to relativsetninger, *som tha war wpperste* og *som voro suorne radmen i vor kereste herre konongs radh her i Berghwin*. Den første leser jeg som en ikke-restriktiv relativsetning som hører sammen med *ij aff oss*, mens den andre gir grunnlaget for å klassifisere konstruksjonen som en utbrytningssetning – *ij aff os* er ”brutt ut” herfra. Analysen er avhengig av at PP-en *i vor kereste herre konongs radh* og AdvP-en *her i Berghwin* faktisk er en del av relativsetningen og ikke er adjungert til verbet *vore* i

¹⁰²Falk (1993a:232–234) har utelatt utbrytningssetninger fra sin undersøkelse fordi enkelte, blant annet Lundeby (1976:288–289) har ment at det formelle subjektet i denne konstruksjonen har et annet historisk opphav enn i andre konstruksjoner med formelt subjekt: I utbrytningskonstruksjonen har det på tidligere språkstadier vært et referensielt pronomen *det*, ikke et nullsubjekt. Falk har derfor gått ut fra at det er mulig at *det* i utbrytningssetningene i hennes materiale har referanse. Jeg har ikke tatt hensyn til dette, og ettersom den eneste utbrytningssetningen jeg har funnet, har *der* som formelt subjekt, virker ikke problemet direkte relevant for meg.

oversetningen – i så fall bør konstruksjonen heller klassifiseres som en eksistensialsetning. Men semantisk virker det mest rimelig at *i vor kereste herre konongs radh* hører sammen med *suorne radmen* og at *her i Bergwin* viser til *radh*. Ettersom jeg uansett vil si at *ther* er et formelt subjekt, skal jeg ikke drøfte klassifiseringen av (45) videre.

5.3 Kommentarer til setningene med formelt subjekt

5.3.1 Setninger hvor *det* er formelt objekt

Eksemplene (6), (8) og (30) ovenfor har jeg klassifisert som henholdsvis setninger med *det* som kvasiargument ((6) og (8)) og eksistensialsetning (30). Men det må presiseres at betegnelsen *formelt subjekt* er misvisende her – *det* står i en stilling hvor det i tradisjonell grammatikk betegnes som *formelt objekt* (Lie, 2003:82), og det faller også utenfor subjektsdefinisjonen jeg opererer med, ettersom det aldri står i noen Spes-TP-posisjon (se figuren nedenfor). *Det* er likevel satt inn av delvis de samme grunnene som formelle subjekter er det, noe jeg straks kommer tilbake til, og tilsvarende konstruksjoner fantes ikke i norrønt. Eksemplene er derfor relevante selv om de ikke er subjekter.

Nedenfor er de relevante delene av (6) og (8) og (30) gjentatt som (46), (47) og (48). ((6) inneholder to forekomster av innholdstomt *det* som kvasiargument, det er den andre forekomsten som er interessant og som er gjengitt her):

(46) [...] at retthen gaffue *thet* swa at hon matte *thet* selie

(47) haffwe wi funnith, *thet* swa for rætte [...]

(48) [...] at gud *thet* [...] til en god frid oc eindrectigheit komme later

Jeg vil analysere *thet swa at hon matte thet selie, thet swa for rætte* og *thet [...] til en god frid oc eindrectigheit komme* som småsetninger (se for eksempel Faarlund (2005:124–126) for mer om denne konstruksjonstypen). Småsetningene er generert som komplementer, eller objekter, til henholdsvis *gaffue*, *funnith* og *later*.¹⁰³ Innenfor småsetningene finnes det ingen T-projeksjon, og dermed heller ikke noe nominativtrekk som må sjekkes eller en Spes-TP-

¹⁰³ I (48) har objektet flyttet forbi predikatet på en måte som ikke er mulig i moderne norsk, og rekkefølgen mellom hovedverb og hjelpeverb er også spesiell, men dette spiller ingen rolle i denne sammenhengen.

posisjon som *det* kan stå i.¹⁰⁴ *Det* kan heller ikke flytte opp til noen høyere Spes-TP-posisjon – verbene i oversetningene, altså *gaffue*, *funnith* og *later*, har allerede subjektene *retthen*, *wi* og *gud*. Dermed kan ikke ekspletivene i (46)–(48) være satt inn for å sjekke nominativ, men vi kan likevel gjøre rede for dem med utgangspunkt i den kasusbaserte analysen av subjektskravet som jeg presenterte i kapittel 4.

Mens subjekter har nominativ kasus, har objekter i moderne norsk akkusativ.¹⁰⁵ For å gjøre rede for formelle objekter må vi altså vite hvordan akkusativ kasus sjekkes.¹⁰⁶ I GB var det vanlig å regne med at akkusativ ble tilordnet til objekter av transitive verb via styring (se for eksempel Åfarli og Eide, 2003:103–115). Jeg har imidlertid lag til grunn at alle kasustrekk sjekkes ved kongruens mellom en kjerne og en spesifikator (se 4.1.4), og dette innebærer at akkusativtrekket ikke kan sjekkes i synlig syntaks – objektet står jo ikke i noen spesifikatorposisjon, men i komplementsposisjonen til VP. Jeg vil støtte meg til analysen hos Hornstein mfl. (2005:119–120) i spørsmålet om hvordan akkusativ sjekkes: Hornstein mfl. regner med frasen AgrOP over VP. Hvis vi regner med at akkusativtrekket er svakt og befinner seg i AgrO, kan det sjekkes ved at objektet flytter fra Komp-VP til Spes-AgrOP i usynlig syntaks, og dermed skjer sjekking av akkusativ ved Spes-K-kongruens, på samme måte som sjekking av nominativ.¹⁰⁷ ¹⁰⁸ For enkelhets skyld har jeg ikke tatt med AgrOP i beskrivelsene ellers i

¹⁰⁴ I (46) og (47) er det klart at det ikke finnes noen T-projeksjon, ettersom det er et adjektiv og ikke et verb som er predikat. I småsetninger som har verb som predikat, som i (48), er dette ikke like åpenbart – vi kunne tenke oss at T fantes, men ikke hadde noen finitthetstrekk, og dermed heller ikke noe nominativstrekk. Jeg vil likevel gå ut fra at T mangler også i disse småsetningene (se for eksempel Platzack (1998:156–157)).

¹⁰⁵ For å være mer nøyaktig – de objektene som har strukturell kasus, har akkusativ. Jeg har definert objekter som ledd som er spleiset inn i Komp-VP, men her kan jo også for eksempel predikative adjektiver og adverb stå.

¹⁰⁶ At formelle objekter må ha akkusativ, kommer tydeligere fram når det er et personlig pronomen som står i den tilsvarende posisjonen, som *meg* i eksempelet nedenfor.

nei hun ba meg velge noen så var fra # drevsjøområdet (drevsjoe_01um)

Konstruksjoner som dette kalles ofte akkusativ med infinitiv.

¹⁰⁷ I framstillingen hos Hornstein mfl. er AgrOP en frase hvor kongruens mellom verb og objekt sjekkes, altså en parallell til AgrSP, som jeg omtalte i 4.1.4. I 4.1.4 argumenterte jeg mot å ha med AgrSP, og parallellt med dette vil jeg ikke regne med at det nødvendigvis skjer noen kongruenssjekking mellom objekt og verb i frasen hvor akkusativtrekket befinner seg. Ut fra disse forutsetningene kunne frasen kanskje vært kalt noe annet enn AgrOP i denne oppgaven, men jeg skal ikke si mer om dette.

¹⁰⁸ Jeg sa i 4.1.4 at nominativtrekket i T sjekkes i synlig syntaks, og en mulig innvending mot resonnementet om akkusativ er at det trengs en nærmere begrunnelse av hvorfor nominativtrekket er sterkt, mens akkusativtrekket er svakt. Begge er jo kasustrekk, og ut fra dette virker det rimelig å anta at de har like egenskaper. Imidlertid har de to trekkene også klare forskjeller. Det viktigste er kanskje at nominativ er tett knyttet til finitthet – nominativtrekket finnes i samme kjerne som finitthetstrekket, og det er til stede kun når finitthetstrekket også er der. Akkusativtrekket har ingen tilsvarende restriksjoner, vi finner akkusativ også i infinitivssetninger. Når vi tar dette i betraktning, er det mindre uventet at nominativ-trekket er sterkt, mens akkusativ er svakt.

oppgaven, og jeg skal heller ikke gjøre det i det følgende – det holder å vite at det finnes en spesifikatorposisjon som objektet flytter til i usynlig syntaks.

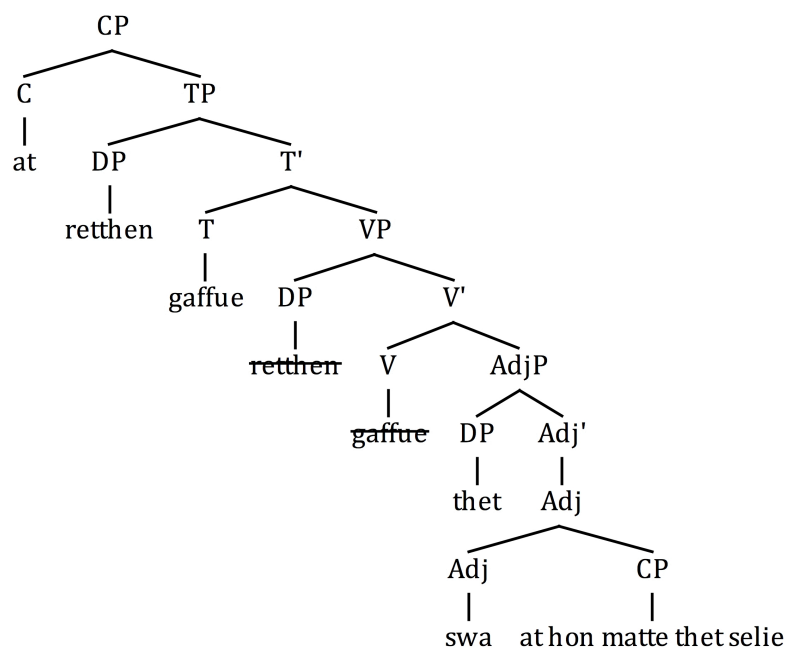
Det sentrale spørsmålet i vår sammenheng er hvorfor småsetningene i objektposisjonen ikke kan sjekke akkusativ uten å inneholde et ekspletiv. Jeg vil anta at dette har med frasekategori å gjøre. Siden akkusativtrekket er et kasustrekk, må det på samme måte som nominativ i utgangspunktet sjekkes av en DP, eventuelt en CP. I (46) og (47) er småsetningen en AdjP (jeg regner *swa* som kjerne i begge), og AdjP-er er ikke i stand til å sjekke kasus.^{109 110} I eksempel (48) er småsetningen en VP, og VP-er kan heller ikke utføre denne oppgaven. Det må altså spleises inn en innholdstom DP for at akkusativtrekket skal kunne sjekkes, og at DP-en må være et synlig pronomen, skyldes, som jeg sa i 4.1.4, at *pro* ikke lenger finnes i grammatikken.

Figur 14 nedenfor viser strukturen i (46) ved *spell-out*:

¹⁰⁹ (47) skiller seg noe fra (46) og (48) ved at den i tillegg til *swa* og den adjungerte at-setningen (som jeg har utelatt i denne sammenhengen) inneholder PP-en *for rætte*. Jeg skal ikke diskutere konstruksjonen videre, men legger til grunn at det er et apposisjonelt forhold mellom *swa* og *for rætte*.

¹¹⁰ Når det gjelder påstanden om at AdjP-er ikke kan sjekke kasus, kan det nevnes at vi ofte finner adjektiver med synlig kasusmarkering i norrønt, men dette skyldes kongruens med en DP (eventuelt en CP), ikke at adjektivene selv sjekker kasustrekk som er knyttet til posisjoner. *Swa* tilhører en bøyingsklasse hvor kongruensmarkeringen ikke er synlig, men jeg vil gå ut fra at ordet formelt sett kongruerer med DP-en *thet*, som har formen akkusativ intetkjønn entall.

Figur 14

5.3.2 Diplomer med mange danske trekk

Som jeg sa i 2.5, kan en tekst godt være skrevet med en norsk grammatikk selv om den inneholder danske språktrekk – det er ikke uventet at vi finner noe variasjon i skriftspråket. I to av diplomene jeg har brukt, er imidlertid de danske språktrekkene, for eksempel monof-tonger og stemte plosiver i innlyd og utlyd, såpass mange at jeg vil begrunne hvorfor jeg likevel går ut fra at skriveren har hatt norsk som morsmål (se Skautrup (1944) for en utførlig framstilling av dansk språkhistorie). Kildene det er snakk om, er Bergen 1491 DN 6, 611 og Bergen 1522 DN 2, 1071. Det første diplommet er kilde til eksempel (26), i det andre finner vi (10) og (28).

I diplommet fra 1491 finnes det flere ustemte plosiver i posisjoner hvor dansk har stemte varianter, for eksempel i *kiopmennæne*, *gripæ* og *ropæ*. Svekkelsen av plosivene begynte ifølge Skautrup (1944:229) rundt år 1100 i talespråket og var alminnelig i skrift rundt 1300. Det virker derfor sannsynlig at en dansk skriver i 1491 ville hatt en mer gjennomført bruk av stemte plosiver enn det vi finner i kilden. Teksten inneholder dessuten den refleksive pronomenformen *synæ* i 3. pl.. Moderne dansk har formen *deres* (Allan mfl., 1995:171), og i middelalderdansk var også *deres* den normale formen – *sine* (altså *synæ* i teksten) forekom sjeldent, unntatt i skånsk (Brøndum-Nielsen, 1965:91).

I kilden fra 1522 finner vi også ustemte plosiver i ordet *kiøpmennnd*, og diplommet har dessuten flere eksempler på determinativet *ein*, som inneholder diftongen *ei*. I dansk er denne diftongen blitt monoftongert (Skautrup, 1944:128), og jeg vil derfor gå ut fra at skriveren har hatt norsk som morsmål.¹¹¹

5.3.3 Tekster med både formelle subjekter og nullsubjekter

I kapittel 1 nevnte jeg at Indrebø (2001:366–377) har observert subjektløse setninger så sent som på 1600- og 1700-tallet. At vi kan finne nullsubjekter i tekster fra 1400- og 1500-tallet er derfor ikke i seg selv overraskende. Ut fra de teoretiske forutsetningene jeg legger til grunn, er det imidlertid uventet om nullsubjektene opptrer i de samme tekstene hvor det også finnes formelle subjekter: Jeg har sagt at formelle subjekter skyldes subjektskravet og at subjektskravet ikke kan være valgfritt innenfor en grammatikk, og dermed skal en grammatikk hvor det finnes formelle subjekter, ikke kunne generere subjektløse setninger (se 2.2.2). I data-materialet finner vi likevel setninger som ikke oppfyller subjektskravet innenfor enkelte av de samme tekstene som har innholdstomt *det/der*. Jeg skal nevne noen eksempler.

I eksempel (4) ovenfor inneholder setningen med formelt subjekt en underordnet CP som ser ut til å være subjektløs. Den relevante delen av (4) er gjentatt nedenfor som (49), jeg har satt inn *pro* på subjektsplassen:

- (49) [...] at honom tektis *pro* koma heim til honom [...] (Alm (Vardal) 1457 DN 10, 217)

Tektis ser ikke ut til å ha noe subjekt her. *Honom* er en dativform, så den kan ikke ha sjekket nominativ i Spes-TP. CP-en *koma heim til honom [...]* står i en posisjon hvor den kan være i stand til å sjekke nominativ i Spes-TP i usynlig syntaks, men den kan ikke ha flyttet til Spes-TP i synlig syntaks, ettersom den er plassert etter verbet. Som jeg skrev i 4.1.4, antar jeg at nominativtrekket i T er sterkt, og dermed er usynlig flytting utelukket etter at subjektskravet er inntrådt.

¹¹¹ Det bør nevnes at diplommet et par steder har *ei* i posisjoner hvor vi også i norsk kunne vente monoftong, for eksempel i preposisjonen *ved*, som har fått formene *weid* eller *weidtt*. Det finnes også et par tilfeller av uventede ustemte plosiver, som i formen *mett* for *med*. Jeg vil ikke regne med at disse formene har hatt støtte i talespråket, og dermed kan det argumenteres for at former som *ein* og *kiøpmennnd* heller ikke har hatt det. Jeg vil likevel gå ut fra at skriveren har vært norsk – ortografien i brevet er preget av bokstavrikdom og inkonsekvens, og de uventede diftongene og ustemte plosivene kan være resultat av dette.

I diplommet Bergen 1491 DN 6, 611 finner vi flere subjektløse setninger. Eksempel (26) ovenfor inneholder i tillegg til et formelt subjekt en upersonlig passivkonstruksjon med nullsubjekt. Den relevante delen av (26) er gjentatt nedenfor som (50) (jeg har satt inn *pro* på subjektsplassen):

(50) *Occ pro segss at ther skal ware [...]*

Tekstene med formelle subjekter ser dessuten ut til å inneholde enkelte referensielle nullsubjekter, for eksempel i Bergen 1462 DN 2, 846 (også her har jeg satt inn *pro*):¹¹²

(51) *Pro hørdom aa at velboren man her Alff Knwtzon riddere bød hustru Gertrude Jepsdotter tesse bod. (Bergen 1462 DN 2, 846)*

Her refererer *pro* til pronomenet *wij* i den foregående setningen.

Riktignok har jeg ikke lett grundig etter nullsubjekter i hele datamaterialet, men jeg har inntrykk av at det ikke finnes særlig mange i kildene med formelt subjekt. De eksemplene som finnes, må likevel tas på alvor, ettersom de i ytterste konsekvens gir grunnlag for å reise spørsmål ved forutsetningene for hele dette prosjektet. Det er flere måter å gripe an dette tilsynelatende alvorlige problemet på. Jeg vil si mer om spørsmålet i 6.3, men likevel vil jeg skissere noen mulige tilnærmingmåter her, slik at det er klart at det ikke i utgangspunktet er meningsløst å diskutere forskningsspørsmålene i de neste delkapitlene på de premissene jeg har lagt til grunn.

En enkel løsning er å si at de subjektløse setningene er et E-språksfenomen, at de altså ikke tilhører skriverens grammatikk, men kan sees på som en type feil. Men dette er lite tilfredsstillende – vi har tross alt flere enn ett enkeltstående eksempel, og jeg vil si at vi lar teoretiske betraktninger få veie for tungt i forhold til empirien om vi velger denne framgangsmåten. Et alternativ som tar empirien på alvor, er å forkaste forutsetningen om at det ikke finnes valgfrihet i grammatikken. Men dette kan ha store teoretiske implikasjoner – hvis vi skal følge denne tanken helt ut, er det mulig vi blir nødt til å se ganske annerledes på hvordan grammatikken er oppbygd.

Lightfoot (1999:92–94) nevner en tilnærming som i en viss forstand forener hensynene til teori og empiri, nemlig ideen om *konkurrerende grammatikker*. I begrepet

¹¹² Mørck (1990) behandler denne typen setninger i mellomnorsk. Jeg skal ikke diskutere temaet videre.

konkurrerende grammatikker ligger det at språkbrukerne kan ha flere I-språk, altså en ”internalisert diglossi” (Lightfoot, 1999:92). De ulike grammatikkene oppstår under språktilegnelsen når språkbrukerne finner flere, inkompatible måter å analysere de språklige dataene de hører. Grammatisk variasjon innenfor samme tekst kan etter denne tankegangen forklares med at språkbrukeren har vekslet mellom forskjellige grammatikker. Rent intuitivt virker det kanskje ikke særlig tiltalende at to fullstendige og separate I-språk skal ligge bak de tilsynelatende små forskjellene hos samme språkbruker. Lightfoot har flere motargumenter mot denne typen kritikk, men jeg skal ikke drøfte spørsmålet videre her.

Den siste muligheten jeg vil nevne, ligger i at det ikke kun er grammatikken som bestemmer hvordan E-språket ser ut, men også andre faktorer, for eksempel pragmatikk og informasjonsstruktur, for å nevne noe. Dette påpekes av både Lightfoot (1999:80) og Falk (1993b:41). Subjektsellipser i moderne norsk, som jeg omtalte i 4.5, kan sees i dette perspektivet, og kanskje kan også noen av de tilsynelatende subjektløse setningene i datamaterialet forklares på en liknende måte. Samtidig er det en mulighet for at en del av ekspletivene jeg har funnet i datamaterialet ikke er forårsaket av subjektskravet, men av andre språklige hensyn. Jeg skal komme tilbake til dette temaet i 6.3.1. Men først vil jeg drøfte forskningsspørsmålene jeg presenterte innledningsvis, i lys av setningene i 5.2.

5.4 Når oppstod formelle subjekter?

Det er ukontroversielt å si at formelle subjekter ikke fantes i norrønt, men finnes i moderne norsk. Det er derimot ikke etablert konsensus om noe mer nøyaktig tidspunkt for når formelle subjekter og subjektskravet mer generelt ble en del av norsk grammatikk. Det samme kan sies om de andre skandinaviske språkene. ”Forskerne synes ikke å være helt enige om når parameteren skifter verdi fra minus til pluss, altså når subjektet blir obligatorisk i skandinavisk”, oppsummerer Christoffersen (2004:307). Som jeg sa i kapittel 1, er det ikke skrevet særlig mye om akkurat dette spørsmålet innenfor norsk språkhistorie, men Mørck (2004:433–434) ser ut til å mene at formelle subjekter ikke finnes i mellomnorsk (i sitatet har jeg utelatt Mørcks henvisninger til egne eksempler):¹¹³

¹¹³ Et spørsmål som melder seg her, er hva Mørck legger i begrepet *mellomnorsk*. Han nevner ulike måter å avgrense perioden på i forhold til moderne norsk (”nynorsk” i hans terminologi), men overgangen blir ikke i noe tilfelle tidfestet til tidligere enn 1500 (Mørck, 2004:407).

En annen type subjektlause setninger som vi fortsatt finner i mellomnorsk, er de som ikke har noe nominalt ledd og heller ikke inneholder noe formelt subjekt [...]. Formelt subjekt nyttes heller ikke der vi i moderne norsk har presenteringskonstruksjoner [...] eller en ekstraponert leddsetning [...]. Det nærmeste vi kommer til bruk av formelt subjekt, ser ut til å være subjektlause setninger med et stedsadverb *þar* 'der' i en apposisjonell forbindelse til et etterfølgende adverbial [...] (Mørck, 2004:434).

Jeg har ingen ambisjon om å gi noe endelig svar på når vi først fikk formelle subjekter, men det er likevel interessant å se hvor tidlig de opptrer i mitt materiale. Dette kan gi en pekepinn på hva slags data som burde velges hvis vi skulle gå grundigere inn i problemstillingen.

De første eksemplene jeg har funnet på formelle subjekter, er fra 1457. Setningene er gjentatt som (52) og (53) nedenfor:

- (52) ok wedh jek thet fore gudi sath vare at *ther* wor eygen annar jord vider geden j thet brvlopp vthen Katestade. (Koll (Vardal) 1457 DN 2, 820)
- (53) baud oc Herleiker adernemdom Siugurde waare *thet* swa at honom tektis koma heim til honom a Skierffeim i Wardaale sitia ther i hwse nær honom tha wilde han hiehpæ honom medher aaker oc eingh [...] (Alm (Vardal) 1457 DN 10, 217)

Som vi har sett, leser jeg (52) som en upersonlig passivsetning, mens *thet* i (53) har status som kvasiargument (se 5.2.1 for begrunnelse for analysen). Når det gjelder (52), kan det, som jeg har vært inne på, innvendes at *der* (*ther* i teksten) muligens ikke er et formelt subjekt, men et adverb som står i en apposisjonell forbindelse med PP-en *j thet brvlopp* (se Mørck, 2004:434). Det er vanskelig å utelukke dette helt, og jeg vil derfor være forsiktig med å trekke konklusjoner ut fra (52) alene. Men likevel er det ikke grunnlag for å avskrive setningen. At det finnes andre eksempler på formelle subjekter fra omtrent samme tidspunkt, tyder på at formelle subjekter var kommet inn i grammatikken.

De to neste eksemplene jeg har funnet, er fra 1459 og 1462 og av samme type som (53):

- (54) [...] ok er *tat* sua wordit sem gud fyrbiode at fyrnempder biscop Matteus hefwer gripit eder takit Holastad [...] (Bergen 1459 DN 5, 821)
- (55) [...] ware *thet* swa at retthen gaffue *thet* swa at hon matte thet selie, tha wilde han giffua henne ther swa fult fore som nogor annar. (Bergen 1462 DN 2, 846)

Jeg skal ikke si mer om disse setningene foreløpig, men de viser at (52) og (53) ikke er enkeltstående tilfeller.¹¹⁴ Ut fra mitt materiale virker det altså sannsynlig at språkendringen som har ført til formelle subjekter i norsk, har skjedd mot slutten av 1450-tallet eller før, i hvert fall hos en del språkbrukere. Dette er litt tidligere enn man kan få inntrykk av ut fra Mørcks framstilling.

Jeg har ikke systematisk undersøkt data som er eldre enn 1450 i dette prosjektet. Som jeg skrev i kapittel 2, bygger avgrensningen på resultatene fra en forundersøkelse av et mindre diplommateriale (Kinn, 2009), hvor diplomer fra 1400 og framover var med, men hvor jeg ikke fant noenlunde sikre eksempler på formelle subjekter fra før 1457. Dette kan muligens tyde på at subjektskravet ikke er så mye eldre enn eksemplene jeg har presentert ovenfor, men på den annen side var materialet i forundersøkelsen nokså lite, så vi bør ikke trekke vidtgående slutninger her.

Selv om ingen, meg bekjent, systematisk har prøvd å finne tidligste belegg for formelle subjekter i norsk, kan vi finne interessante observasjoner i omtaler av enkeltkonstruksjoner. Torp og Vikør (2003:95) sier at ”både presentering og utbryting dukkar opp i alle dei skandinaviske språka frå 1300-1400-talet”. Denne uttalelsen er imidlertid ganske generell, og det kommer ikke fram hva slags norske data den bygger på. Dersom det finnes klare eksempler på presentering (altså setningstypen jeg har kalt *eksistensialsetninger*) i norsk så tidlig som på 1300-tallet, er dette i strid med framstillingen hos Mørck, som vi så ovenfor. Jeg skal ikke diskutere dette videre – ulikhetene i framstillingene illustrerer at det ikke er konsensus om når formelle subjekter oppstod. Når det gjelder utbrytning, finnes det mer detaljerte framstillinger. Lundeby (1976) har forsøkt å kartlegge konstruksjonens opphav, og det eldste (og eneste) eksempelet han har funnet i det norske diplommateriale, er fra 1402. Setningen er gjengitt nedenfor:

- (56) tok þa Griotgarder at bannæ ok lata illæ ok spurdi huat vondæ bikkia barn þat vere sæm þær setti mark steinæ nidær (Skien 1402 DN 11, 107)

”Andre eksempler har det ikke vært mulig å finne i DN, enda en stor mengde diplomer er gjennomgått, særlig fra 1300-tallet”, skriver Lundeby (1976:286). Eksempelet kan tyde på at formelle subjekter har vært i grammatikken, i hvert fall hos enkelte språkbrukere, fra begynnelsen av 1400-tallet, men ikke før, men vi må ta noen forbehold her: For det første har

¹¹⁴ I (55) finner vi ikke bare et formelt subjekt, men også et formelt objekt. I 5.3.1 argumenterte jeg for at formelle objekter er et resultat av samme språkendring som formelle subjekter.

vi kun et enkeltstående eksempel. For det andre er det bare utbrytningskonstruksjonen som er undersøkt, Lundeby sier ingenting om andre setningstyper. Og selv om jeg synkront i moderne norsk analyserer utbrytning som en konstruksjon med formelt subjekt, er det ikke helt åpenbart at *pat* i (56) bør betraktes på samme måte. Lundeby (1976:289) mener at *pat/det* i utbrytningskonstruksjoner har bakgrunn i et anaforisk pronomen, at det altså ikke har vært noe nullsubjekt her på et tidligere stadium.¹¹⁵ Hvis dette stemmer, kan vi vente oss at utbrytningskonstruksjonen har utviklet seg uavhengig av subjektskravet og av andre konstruksjoner med formelt subjekt, og eksempelet fra 1402 har i så fall liten verdi.

Jeg skal ikke ta stilling til om Lundeby's analyse av utbrytningssetninger er den riktige. Grønvik (1991) har et annet synspunkt, uten at jeg skal gå nærmere inn på dette. I alle fall virker det klart at det trengs flere undersøkelser for å fastslå nærmere når vi fikk subjektskrav og formelle subjekter, og ut fra mitt materiale ser det ut til at det vil være fornuftig å ta for seg større mengder datamateriale fra rundt 1450 og bakover. Dette virker også rimelig ut fra Falks undersøkelser av svenske data. Falks arbeider (1993b, 1993a) legger riktignok hovedvekt på perioden hun kaller tidlig moderne svensk, som hun regner fra 1526, men hun sier også at utviklingen av formelle subjekter startet i den gammelsvenske perioden, som hun regner fra 1225 til 1526 (Falk, 1993a:143–144).

I lys av de teoretiske grunnantakelsene om hvordan språket forandrer seg, er det ikke overraskende om endringen har skjedd relativt brått, slik at vi ikke finner formelle subjekter før 1450-tallet, hvor vi har sett at det dukker opp flere eksempler. Dette er i så fall overensstemmende med min forundersøkelse. Men vi har også vært inne på at selv om språkendringer på individnivå skjer brått, kan det ta noe tid før endringer sprer seg til språksamfunnet generelt (se 2.2.2), og ut fra dette kan det tenkes at det finnes tidligere eksempler. Det trengs mer omfattende empiriske granskninger før vi eventuelt kan slå fast dette.¹¹⁶

¹¹⁵ Også den synkrone analysen hos Lundeby skiller seg fra min: Lundeby (1976:288–289) ser ut til å mene at *det* fortsatt er et referensielt pronomen.

¹¹⁶ Som jeg har nevnt, viser Indrebø (2001:366–367) at det finnes subjektløse setninger i kilder fra 1600- og 1700-tallet. Dette har jeg ikke tatt i betraktning i drøftningen her fordi mitt formål er å vise når subjektskravet først kom inn i grammatikken, ikke hvor fort det fikk allmenn utbredelse i skriftspråket. Det er flere mulige årsaker til at subjektløse setninger opptrer i sene kilder: Ettersom det kan ta noe tid før språkendringer sprer seg til hele språksamfunnet, kan skriverne ha vært enkeltindivider som fortsatt representerte generasjonen med grammatikk uten subjektskrav. Indrebø (2001:367) påpeker dessuten at noen subjektløse setninger kan ha vært rene skriftspråkfenomener, altså ikke en del av I-språket. Et tredje alternativ gjelder setninger av typen *meg tykkjer*: Her antyder Indrebø (2001:367) at pronomenet til tross for den tilsynelatende objektformen kan ha hatt subjektstatus. En slik endring har skjedd med pronomenformen *oss* i flere moderne dialekter, og det er ikke utenkelig at *meg* har vært brukt på samme måte i en viss periode, men at endringen ikke har fått gjennomslag på samme måte (Indrebø, 2001:367).

6 Hypoteser om oppkomsten av formelle subjekter

I forrige kapittel diskuterte jeg eksempelsetninger fra datamaterialet og spørsmålet om når formelle subjekter oppstod. I dette kapittelet skal vi gå inn i spørsmålet om *hvorfor* norsk har fått formelle subjekter. I 6.1 og 6.2 nedenfor vil jeg ta for meg de to hypotesene jeg nevnte i kapittel 1 og drøfte hvorvidt de lar seg forene med mine data. Den første hypotesen går ut på at formelle subjekter skyldes bortfall av kongruens mellom subjekt og verb, den andre sier at formelle subjekter har oppstått gjennom reanalyse av formelt topik. Jeg vil vise at ingen av hypotesene stemmer godt overens med mine data, og i 6.3 vil jeg derfor skissere noen alternative innfallsvinkler.

6.1 Sammenheng mellom nullsubjekter og subjekt-verb-kongruens

6.1.1 Formelle subjekter som et resultat av bortfall av Agr

Hypotesen jeg skal gjøre rede for her, har vært presentert av Holmberg og Platzack (1995 og andre arbeider, se note 120). Den bygger på en idé som uformelt kan formuleres slik: I språk som markerer kongruens mellom subjekt og finitt verb, er synlige subjekter ikke nødvendig. I språk som ikke har slik kongruens, er synlige subjekter derimot påkrevd, og i disse språkene må det derfor stå et formelt subjekt på subjekt-plassen dersom ikke noe annet ledd har flyttet dit. I språk med kongruens er det ingen grunn til at det skal finnes formelle subjekter, ettersom synlige subjekter ikke behøves.¹¹⁷

Holmberg og Platzack har lagt fram flere versjoner av sin hypotese, og den må sees i sammenheng med en mer allmenn teori om syntaktiske forskjeller mellom fastlandsskandinavisk og øyskandinavisk.¹¹⁸ I tillegg til å forklare forskjeller mellom de nordiske språkene er

¹¹⁷ At kongruens mellom subjekt og verb og nullsubjekter (i hvert fall referensielle nullsubjekter) henger sammen, er en observasjon som er kjent også fra tradisjonell grammatikk (Roberts og Holmberg, 2010:3). Vi ser dette for eksempel hos Falk og Torp (1900:2): ”De personlige pronomener laa egentlig i verbets personalendelser og kunde derfor i ældre germansk ofte udelades som subjekt”. Vi ser at innfallsvinkelen her er mer funksjonalistisk enn i rammeverket jeg har lagt til grunn, men også innenfor eldre generativ grammatikk har sammenhengen vært omtalt, for eksempel hos Taraldsen (1980:5).

¹¹⁸ Med fastlandsskandinavisk menes i utgangspunktet norsk, svensk og dansk, med øyskandinavisk islandsk og færøysk, men det er en del komplikasjoner ved inndelingen, blant annet i forbindelse med færøysk (Holmberg og

hypotesen ment å gjelde egenskaper ved universalgrammatikken (UG) og dermed språk generelt (Holmberg og Platzack, 1995:3) – korrelasjonen mellom nullsubjekter og subjekt-verb-kongruens framstilles som en effekt av en parameter. Parameteren Holmberg og Platzack postulerer, har med bøyingsmorfologi å gjøre og kan formuleres som tilstedeværelse eller fravær av Agr – dette kommer jeg straks tilbake til.¹¹⁹

Jeg vil basere meg på framstillingen i Holmberg og Platzack (1995).¹²⁰ Denne boka inneholder ikke den aller nyeste utgaven av hypotesen, men den gir en utførlig beskrivelse av ideene, og den har dessuten dannet utgangspunkt for mye debatt.¹²¹ Diskusjonen rundt boka er fortsatt aktuell – i en helt ny artikkel argumenterer Holmberg for at grunntankene fremdeles må ansees som riktige, til tross for både empiriske funn og den teoretiske utviklingen som har skjedd innenfor generativ grammatikk de siste årene (se Holmberg (2010a)).

Boka fra 1995 tar hovedsakelig for seg forskjellene mellom de moderne nordiske språkene synkront, men det skulle ikke være noe i veien for å overføre hypotesen til en diakron undersøkelse. Jeg vil legge til grunn at norrønt har samme egenskaper som øyskandinavisk når det gjelder bøyingsmorfologi – dette er i tråd med hypotesens universelle pretensjoner, og Holmberg og Platzack bruker dessuten selv de diakrone forskjellene mellom eldre og moderne fastlandsskandinavisk som argument for sitt resonnement (Holmberg og Platzack, 1995:121–123). Når jeg nå skal gjøre rede for hypotesen mer i detalj, vil jeg ta utgangspunkt i norrønt og moderne norsk.

Holmberg og Platzack (1995:102) beskriver sammenhengen mellom subjekt-verb-kongruens og nullsubjekter på følgende måte: Alle finitte setninger må inneholde trekket [+F], og [+F] er bare tillatt dersom det har en vertsnode som styrer nominativ.¹²² I V2-språk er det C som er vertsnode for [+F], og for at C skal styre nominativ, må det stå et nominativ-element i enten Spes-TP eller T.¹²³ Den avgjørende forskjellen mellom norrønt og moderne

Platzack, 1995:5,12). Siden mitt prosjekt ikke primært handler om synkrone forskjeller mellom de skandinaviske språkene, skal jeg ikke si mer om dette.

¹¹⁹ Jeg skal ikke si mer om de andre syntaktiske forskjellene som skal følge av samme parameter.

¹²⁰ Andre arbeider er Platzack (1987), Platzack og Holmberg (1989), Holmberg og Platzack (1991) og Holmberg (2010a).

¹²¹ Det er illustrerende at det i 2008 ble arrangert en konferanse i Lund med tittelen *Revisiting Parametrers: Holmberg and Platzack (1995) reloaded*.

¹²² Jeg skal ikke gå nærmere inn på hvordan Holmberg og Platzack definerer styring. Som nevnt i 4.1.4 er det vanlig innenfor minimalismen å ikke postulere denne sjekkemekanismen.

¹²³ Holmberg og Platzack snakker om IP og ikke TP, men IP har samme posisjon som TP i mine setningsanalyser. Jeg holder meg for klarhetens skyld til den samme terminologien som jeg har brukt ellers i oppgaven.

norsk er at norrønt i tillegg til tempustrekk har trekkbunten Agr i T, som er reflektert i morfologisk markert kongruens mellom subjekt og verb (Holmberg og Platzack, 1995:14).¹²⁴ Agr består av trekk for person og tall, også kalt phi-trekk, og er ”inherent nominativ” (Holmberg og Platzack, 1995:19,31). At Agr finnes i T, er tilstrekkelig for å oppfylle betingelsen om at C må styre nominativ. Derfor trengs det ikke noe annet element i nominativ i Spes-TP i norrønt, plassen kan godt være tom, det vil si fylt av et *pro* uten kasus (Holmberg og Platzack, 1995:102). At moderne norsk må ha et subjekt i Spes-TP, skyldes altså at Agr har forsvunnet.

De teoretiske forutsetningene i Holmbergs og Platzacks framstilling skiller seg fra forutsetningene i den synkrone analysen jeg ga av subjektskravet i 4.1.4 på noen punkter, og jeg vil spesielt nevne to. For det første har Holmberg og Platzack en annerledes tilnærming til sjekking av nominativ: Styringsforholdet mellom [+F]s vertsnode og et nominativelement innebærer ikke bare at [+F] blir tillatt, som jeg skrev ovenfor, men også at nominativtrekket på nominativelementet sjekkes. Nominativ sjekkes altså ved styring fra C, ikke ved spesifikator-kjerne-kongruens mellom T og Spes-TP som i analysen jeg har lagt til grunn. For det andre forutsetter Holmberg og Platzack, som vi så, at *pro* ikke bestandig har kasus (se Holmberg og Platzack, 1995:104–107 for nærmere redegjørelse). Jeg har derimot lagt til grunn at *pro* som flyttes til Spes-TP i subjektløse setninger, alltid har et nominativtrekk. Disse to forskjellene mellom Holmbergs og Platzacks rammeverk og mitt er verdt å legge merke til, men de er likevel ikke så fundamentale at det blir meningsløst å diskutere grunntankene hos Holmberg og Platzack.

Det finnes sterke empiriske motargumenter mot at sammenhengen mellom subjekt-verb-kongruens og nullsubjekter er så direkte og ukomplisert i alle språk som formuleringen ovenfor gir inntrykk av – for eksempel påpeker Huang (1984:537) at kinesisk, japansk og koreansk er uten kongruens, men likevel har nullsubjekter. Holmberg (2010a:5) møter denne typen kritikk med å vise til at vi bare kan vente oss perfekte korrelasjoner når språkene ellers har like forutsetninger (”all else being equal”), og det er lett å tenke seg at forutsetningene kan være ulike i de nevnte østasiatiske språkene og de nordiske. Også hos Roberts og Holmberg (2010:19) poengteres det at parametereffekter i praksis ofte bare vil være synlige i nært beslektede språk – det er ellers store sjanser for at uavhengige faktorer spiller inn og skjuler

¹²⁴ Bøyingsmorfologien må altså sees som et produkt av trekkbunten Agr – Holmberg og Platzack mener, så vidt jeg kan forstå, ikke at det er selve morfologien som styrer syntaksen. Om morfologi kan styre syntaks, er et interessant teoretisk spørsmål, se for eksempel Rohrbacher (1999) og Bobaljik (2002) med videre referanser.

effekten av parameteren.¹²⁵ Det kan reises flere innvendinger mot denne argumentasjonen, og Newmeyer (2004, 2008) har kritisert hele parameterideen blant annet på grunn av at postulerte parametre ikke ser ut til å ha allmenn gyldighet. Dette er en svært interessant diskusjon, men jeg skal ikke gå inn i den her. Selv om det i utgangspunktet kan settes spørsmålstegn ved hvor universell Holmbergs og Platzacks hypotese er, er det interessant å teste den på mellomnorsk.

Hypotesen predikerer altså at vi kun skal finne formelle subjekter i tekster som er skrevet med en grammatikk uten Agr i T – dersom grammatikken har Agr, er det ingen grunn til å sette inn noe formelt subjekt, ettersom kravet om at C må styre nominativ allerede er oppfylt. I neste underkapittel skal vi undersøke subjekt-verb-kongruens i datamaterialet for å se om prediksjonen stemmer.

6.1.2 Subjekt-verb-kongruens i tekstene med formelt subjekt

Før jeg går inn på de konkrete kongruensforholdene i tekstildene med formelt subjekt, vil jeg ta opp tre teoretiske og metodiske spørsmål som har betydning for hvordan vi skal lese dataene. Det første gjelder ulike typer kongruens, det andre gjelder intern variasjon i tekstene, det tredje gjelder forholdet mellom grammatikk og skriftnorm i diplommaterialet.

Det er kjent at kongruensbøyingen hos verb ble redusert fra å gjelde både person og tall til stort sett bare tall i den mellomnorske perioden (Mørck, 2004:427), og det er i høy grad denne typen kongruens som finnes i mitt datamateriale. Dermed melder spørsmålet seg om kongruens i bare tall er et resultat av Agr i T på samme måte som kongruens i både person og tall – hvis det ikke er slik, er det ikke relevant å teste Holmbergs og Platzacks hypotese på materialet slik jeg gjør.

Holmberg og Platzack sier ikke noe eksplisitt om spørsmålet, men de regner ikke med mer enn to stadier i utviklingen av de skandinaviske språkene, et med Agr og et uten Agr (Holmberg og Platzack, 1995:121–123).¹²⁶ Jeg vil si at det virker mest rimelig å anta at stadiet

¹²⁵ Problemet kan i noen tilfeller gjelde også for språk med slektskap, ifølge Roberts og Holmberg (2010:19).

¹²⁶ I et tilsvarende svar til kritikk mot artikkelen fra 2010 begrunner Holmberg den noe uklare definisjonen av Agr med at flere forsøk fra andre på en mer eksplisitt formulering har blitt falsifisert (Holmberg, 2010b:88). Dette kan sees som en svakhet ved hypotesen. Holmberg kommenterer dette slik: "Either the relation between agreement inflection morphology and syntactic properties is less direct than we would like it to be, or we are not operating with the right Φ -feature theory" (Holmberg, 2010b:88).

Når vi legger 1995-bokas rammeverk til grunn, finnes det et teoretisk alternativ som representerer en slags mellomstilling mellom grammatikker med og uten Agr, nemlig at det har skjedd en utvikling fra såkalt nominal Agr til ikke-nominal Agr før Agr har forsvunnet helt. Ikke-nominal Agr finner vi ifølge Holmberg og Platzack i

med Agr i T varer fram til det er slutt på begge typer kongruens. Vi kan tenke oss at den reduserte formen for kongruensbøying kommer av at Agr har mistet trekket for person, men beholdt trekket for tall. Hvis det ikke er slik, må det være en annen mekanisme som sørger for kongruens i bare tall, og det er uklart hva dette skulle være.¹²⁷ Tanken om at kongruens som er redusert til bare tall, spiller samme syntaktiske rolle som kongruens i både person og tall, er dessuten i tråd med framstillingen hos Falk (1993a). Falk tar for seg nullsubjekter og formelle subjekter i tidlig moderne svensk, som har et bøyingsystem som er redusert på samme måte som det mellomnorske. Hun konstaterer at "[...] this weak agreement is however strong enough to identify I as a governor, that is I that may license *pro* [...]" (Falk, 1993a:156). Jeg skal ikke gå nærmere inn på de tekniske sidene ved Falks arbeid, men at I (det vil si T i min terminologi) kan lisensiere *pro*, betyr at setninger kan være subjektløse, og dermed skal det ikke være nødvendig med formelle subjekter.

Jeg vil altså legge til grunn at det ikke spiller noen rolle om vi finner kongruens mellom subjekt og verb i både person og tall eller kun i tall – begge deler kommer av Agr, og en grammatikk med Agr skal etter Holmbergs og Platzacks resonnement ikke generere formelle subjekter. For enkelhets skyld og av plasshensyn vil jeg fokusere mest på kongruens i tall når jeg gjør rede for datamaterialet, mer presist vil jeg legge vekt på synlig og entydig markering av flertall, ettersom det er entallsformene som har blitt stående i moderne norsk. Jeg vil ikke ta hensyn til hva slags tempus det finitte verbet har. Ut fra forutsetningene jeg nettopp har gjort rede for, er dette en forsvarlig framgangsmåte.

blant annet fransk, som har morfologisk markert kongruens mellom subjekt og verb, men likevel krever et ekspletiv i setninger hvor predikatet ikke deler ut theta-rolle til noe subjekt (Holmberg og Platzack, 1995:49–53). Men så vidt jeg kan se, knytter ikke Holmberg og Platzack ikke-nominal Agr til de skandinaviske språkene, og heller ikke Falk (1993b), som gjør utførlig rede for utviklingen av ikke-referensielle subjekter i svensk, ser ut til å ta opp denne muligheten.

At det er nødvendig å postulere ikke-nominal Agr, kan sees som et tegn på at grunnlaget for generaliseringene hos Holmberg og Platzack ikke er så sterkt, men jeg skal ikke diskutere dette videre. Når jeg bruker begrepet Agr i resten av oppgaven, mener jeg nominal Agr.

¹²⁷ Rohrbacher (1999) argumenterer også for sammenheng mellom nullsubjekter og subjekt-verb-kongruens, men opererer i motsetning til Holmberg og Platzack med et eksplisitt krav til hvor mye kongruens som er nødvendig for at nullsubjekter skal være mulig: Minimum er at 1. person og 2. person i enten entall eller flertall i minst ett tempus har distinktiv markering (Rohrbacher, 1999:130, 242ff). Dersom vi modifierer hypotesen hos Holmberg og Platzack på denne måten, er det større sannsynlighet for at den vil stemme overens med empirien, men jeg vil likevel ikke følge opp denne tilnærmingen. Den lar seg svært vanskelig teste på mitt datamateriale fordi den krever kildetekster med verb i både 1., 2. og 3. person, og disse er det få av. Jeg har ikke funnet formelle subjekter i tekster hvor vi entydig kan slå fast at det finnes kongruens etter Rohrbachers definisjon, men jeg har funnet et eksempel som kan se ut til å ha kongruens i 1. og 3. pl. indikativ og 2. pl. imperativ (Bergen 1528 DN 2, 1087). Dette avkrefter ikke i seg selv Rohrbachers hypotese, men jeg mener likevel at det virker mer fruktbart å utforske andre innfallsvinkler til spørsmålet om formelle subjekters oppkomst. Dette kommer jeg tilbake til i 6.3.

Det andre problemet var intern variasjon i tekstene. Vi skal se at mange av kildene har klare eksempler på subjekt-verb-kongruens, men at bøyingen ikke er gjennomført i hele teksten. Spørsmålet er så hva vi kan si om Agr i grammatikken som ligger bak slike tekster. Dette er avhengig av hva slags egenskaper vi forutsetter at I-språket har, nærmere bestemt om grammatikken på individnivå er et system hvor det kan variere internt om trekk som Agr er til stede eller ikke. Holmberg og Platzack tar så vidt jeg kan se ikke eksplisitt opp dette, men ser ut til å forutsette det ikke er noe gradsspørsmål om Agr er en del av grammatikken. De snakker om "presence or absence of Agr" som en parameter (Holmberg og Platzack, 1995:14), og som jeg skrev i 2.1.1, har parametre kun to verdier.¹²⁸ At Agr enten må være til stede eller ikke, stemmer dessuten overens med de teoretiske grunnantakelsene jeg gjorde rede for i 2.2.2, nemlig at det ikke finnes valgfrihet i I-språket, og at grammatikken diakront endrer seg plutselig.

Dette betyr imidlertid ikke at det er oppsiktsvekkende at vi kan finne inkonsekvenser og uventede former i tekstene, for E-språket er ikke en direkte speiling av I-språket. Det sentrale spørsmålet blir dermed om vi finner tilstrekkelig med synlig subjekt-verb-kongruens til at det er rimelig å anta at Agr er til stede. Dette må vurderes i hvert enkelt tilfelle, og som vi skal se, er ikke spørsmålet rent kvantitativt.

Det tredje problemet gjaldt forholdet mellom grammatikk og skriftnorm i diplomaterialet. Seip har hevdet at det vi finner av kongruensmarkering på verb i mellomnorsk, kun er et skriftspråksfenomen: "Sammenfallet av personendelser i entall og flertall må i stor utstrekning ha vært fullført før 1300; i skrift blir personbøyingen i pl. enda relativt godt opprettholdt [...]" (Seip, 1955:321). Hvis dette stemmer, kommer kongruensbøyingen i tekstene ikke av Agr i grammatikken, men må heller forstås som et resultat av pragmatikk eller stilistikk, og det er ikke relevant å teste Holmbergs og Platzacks hypotese. Det at kongruensmarkeringen i tekstene ikke er helt gjennomført, kan sees som et argument for dette synet. Jeg vil likevel ikke betrakte kongruensmarkeringen i mellomnorsk som en skriftspråksnorm, men heller støtte meg til Ottosson (2003), som mener at det som finnes av kongruens i mellomnorske kilder, har grunnlag i talemålet (og dermed i I-språket, går jeg ut fra). Ottosson har to argumenter for dette: For det første er kongruensen i de kildene han har undersøkt (som

¹²⁸ I 5.3.3 nevnte jeg konkurrerende grammatikker som et mulig svar på hvorfor det tilsynelatende kan variere om en grammatikk har subjektskrav. I prinsippet er det mulig at det er konkurrerende grammatikker som ligger bak variasjon i kongruensmarkering også. Men hvis vi skal ta hensyn til dette, blir det svært vanskelig å teste hypotesen fordi vi ikke har uavhengige kriterier for å avgjøre hvilken av de to konkurrerende grammatikkene som har generert de formelle subjektene.

inkluderer en del av mitt diplommateriale, se 2.5), godt gjennomført, selv om den ikke er helt konsekvent. For det andre skjer det store endringer i nominalbøyingen i diplomene fra rundt 1400 og framover, og det virker lite sannsynlig at skriverne skal ha valgt å opprettholde akkurat verbbøyingen av stilistiske hensyn (Ottosson, 2003:174).¹²⁹

Diplomsjangeren er preget av en del faste formler, særlig i innledningen av brev, den såkalte *protokollen* (Jørgensen, 2004:74–75). Vi kunne tenke oss en mindre radikal versjon av synet hos Seip som tok spesielt hensyn til dette, og sa at kongruensmarkering i faste formler er relikvier, mens kongruensmarkering ellers har støtte i grammatikken. Dette kan umiddelbart virke rimelig, men av empiriske grunner vil jeg likevel ikke legge dette til grunn. Det kommer nemlig fram hos Indrebø (1924) at tendenser til bortfall av kongruensmarkering viser seg til dels svært tidlig nettopp i noen av de vanligste formuleringene i diplomsjangeren, for eksempel i formuleringene som før kongruensbortfall lyder *með qllum þeim lutum ok lunnendum som til liggja ok legit hafa* og *senda x + y kveðju Guðs ok sína* (Indrebø, 1924:107,110). Indrebø knytter kongruensbortfallet i de aktuelle tilfellene til spesielle syntaktiske og semantiske betingelser, noe jeg skal komme tilbake til når jeg drøfter konkrete tilfeller av umarkert kongruens nedenfor. Uansett viser Indrebøs funn at faste formuleringer ikke er ”beskyttet” mot kongruensbortfall. Jeg vil derfor ha som utgangspunkt at kongruensmarkering i faste formuleringer ikke nødvendigvis er noen dårligere indikasjon på om Agr er til stede enn kongruensmarkering i andre deler av et diplom.

Når jeg nå har diskutert spørsmålene om kongruens i tall, intern variasjon og forholdet mellom skriftspråksnorm og grammatikk, vil jeg gå videre til å drøfte hvorvidt tekstene som inneholder formelle subjekter, er skrevet på grunnlag av en grammatikk med Agr. Målet er ikke å gi noen fullstendig beskrivelse av bøyingsverket i hver tekst, men kun å svare på om Agr har vært til stede.

Jeg vil dele kildene i tre grupper: tekster som sannsynligvis er skrevet på grunnlag av en grammatikk med Agr, tekster som er skrevet ut fra en grammatikk uten Agr og tekster hvor det er svært vanskelig å avgjøre om Agr har vært til stede. Nedenfor vil jeg plassere hver

¹²⁹ En mulig innvending mot det siste argumentet er at dansk opprettholdt kongruens i tall mellom subjekt og verb i skrift lenge etter at den var borte i talespråket (Hansen, 1967:64), mens kasusbøyning forsvant. Jeg vil likevel forutsette at konklusjonen, altså at kongruensbøyning har grunnlag i talemålet, er riktig.

kildetekst med formelt subjekt innenfor en av gruppene, vise eksempler med og uten kongruensmarkering og drøfte tvilstilfeller.¹³⁰

Tekster hvor grammatikken har Agr

I denne gruppa vil jeg plassere 15 av de 21 kildetekstene som inneholder formelle subjekter. I diplommet Alm (Vardal) 1457 DN 10, 217 finner vi markert kongruens i 1. pl. (*meer [...] warom [...] oc hørdom, heinghiom meer*) og 3. pl. (*æwingiæ [...] ware*). Kilden har ingen klare eksempler på at flertall ikke er markert. Det samme gjelder Bergen 1459 DN 5, 821: *Wy [...] helsom [...] kungørom, wiliom wi, raadom wi [...] ok biodom, allom prelatom prestom [...] sem byggia ok boo, skulo te* og flere andre eksempler. Denne kilden har i tillegg et eksempel på kongruens i 2. pl., *skulin j*. Endelsen *-in* er kanskje lånt fra svensk (se Noreen, 1904:470), og det er rimelig å spørre om den kun er et skriftspråksfenomen. Men dette alene gir ikke grunnlag for å si at Agr har falt bort når subjekt-verb-kongruensen ellers er gjennomført med endinger som er kjent fra norsk.

I Bergen 1531 DN 8, 645 finner vi kun flertallssubjekter i 3. person, og alle har ført til kongruensmarkering på verbet: *tiende wancke, the ere, hertuger [...] som ere*. Det samme gjelder diplommet Seljord 1562 DN 11, 708, som er en relativt sen kilde: *Ollom mannom them som [...] see eller høre, wore iij samborne søskenne, ero their*.

I Bergen 1491 DN 6, 611 har personendelsene i 1. og 3. pl. falt sammen: *wi [...] forstodhe, wi [...] finghe, wi [...] formoghe, haffue kiopmennæne, the [...] gripæ eller thaghe*. Men så vidt jeg kan se, er flertall alltid markert.

Delvis sammenfall av personendelsene i flertall finner vi i Bergen 1462 DN 2, 846, som har både *wij warom [...] hørdom, bodom wy* og *hengie wy [...]*.¹³¹ I 3. pl. har vi *Ollom monnom them som [...] se eder høre og the waro*. Kilden har imidlertid også et eksempel på at flertall ikke er markert på verbet: *sender Per Akason a vapn ok Arne Anundson [...] q. guds ok sina*. Men dette vil jeg legge liten vekt på, ettersom eksempelet faller inn innenfor en kategori hvor Indrebø (1924:109–111) har dokumentert at markering av kongruens forsvant spesielt

¹³⁰ Når jeg viser eksempler med og uten kongruens, gjengir jeg både subjekt og verb. Imidlertid finnes det, som jeg nevnte i 5.3.3, enkelte eksempler på referensielle nullsubjekter i datamaterialet. I slike tilfeller gjengir jeg bare verbformen.

¹³¹ At vi finner ulike endelser i samme person, kunne leses som et tegn på at skriverens intuisjon for kongruens er ustø. Jeg vil likevel ikke tillegge dette noen betydning. Prinsipielt er det ikke mer problematisk at verb kan ha ulike personendelse enn at de har ulike tempusendelse.

tidlig, nemlig setninger hvor subjektet står etter verbet. Det aktuelle eksempelet tilhører en undergruppe hvor ”two eller flere fleire subjekt i 3. person eintal stod etter verbet”, og Indrebø nevner spesielt formuleringen som med kongruensmarkering lyder *senda x + y kveðju Guðs ok sína* – her finnes det ”tidt dømme med eintal alt i gamalnorsk” (Indrebø, 1924:110).¹³² På et så tidlig tidspunkt virker det ikke sannsynlig at mangel på kongruensmarkering skyldes at Agr har falt bort – kongruens mellom subjekt og verb er fortsatt hovedregelen. Jeg vil heller gå ut fra at det har skjedd en mer begrenset reanalyse hos en del språkbrukere som har ført til at kongruensmarkeringen mangler i bestemte syntaktiske omgivelser. Jeg forutsetter altså at Agr kan være til stede selv om kongruens ikke er markert i eksempler som *sender Per Akason a vapn ok Arne Anundson [...]*, og når det ikke finnes andre moteksempler, er det rimelig å si at skriveren har hatt Agr i sitt I-språk.

I Vossevangen 1534 DN 6, 723 er situasjonen omtrent den samme som i det sist nevnte diplom. Vi har kongruens i 1. pl. med to ulike endinger: *wore wy [...]* *hårdhom, saaghom, haffwe wy, wilghie wy, wy wiliom* og flere eksempler. I 3. pl. finner vi *Allom mannom them som [...]* *see eller høre, ther ware, og forscrifne men [...]* *tale*. Et eksempel uten kongruens er *helsser Jørwndher Ormsson Magnus (oc) Jwar Gwdlugh søner*. Jeg vil betrakte dette på samme måte som *sender* i teksten ovenfor og ikke tillegge det noen særlig betydning.

Diplomet Byrter/Børte (Mo) 1481 DN 7, 488 har eksempler på kongruens i 1. pl. (*myt varom [...]* *saghom ok hårdhom, hengiom meer*) og 3. pl. (*Ollom monnom them som [...]* *höyra, syskonom [...]* *som [...]* *heytt*), men også noen moteksempler. Det ene, *sender Haluard Reyddersson ok Olafuer Hergywlsson*, svarer til eksemplene med *sender* og *helsser* ovenfor, og isolert sett betyr det lite. Et annet moteksempel er formen *seer*, som er koordinert med *höyra*, hvor vi så at kongruens er markert, det står altså *Ollom monnom them som [...]* *seer eller höyra*. Verbene står her i en relativsetning hvor det er subjektet som er relativisert, og dette er en annen konstruksjonstype hvor Indrebø har vist at bortfall av kongruensmarkering skjedde tidlig (Indrebø, 1924:106–109).¹³³ Jeg vil derfor gå ut fra at mangel på kongruens her ikke trenger å bety at Agr mangler. En tredje verbform som bør nevnes, er *swara* i setningen *tha swara han jj deylghan ok hoon tridhyungh*. Her kan det se ut som at

¹³² Her kan det nevnes at Indrebø regner den ”gamalnorske” perioden fram til 1360, altså litt lenger enn jeg har gjort. Men dette spiller liten rolle – uansett er eksemplene uten kongruens i disse omgivelsene tidligere enn det allmenne bortfallet av kongruens.

¹³³ Indrebø snakker om relativsetninger uten å presisere at det er subjektet som er relativisert, men ut fra eksemplene hans virker det som om det er dette han mener.

verbet har fått flertallsform selv om det er rimelig å regne *han* som subjekt. Dette er ikke den ”vanlige” formen for kongruensbortfall, men det er mulig å lese *swara* som en hyperkorrekt form som har oppstått fordi skriveren har hatt ustø intuisjon om kongruens, noe som kan komme av at Agr ikke lenger er i grammatikken. Men på den annen side kan det hende at skriveren har forstått både *han* og *hoon* senere i setningen som subjekt, og i så fall er flertallsformen ikke uventet. Dette er det selvfølgelig vanskelig å vite sikkert, men vi skal se et tilsvarende eksempel i kilden fra Bergen 1484 DN 4, 998. På grunn av disse forholdene vil jeg ikke tillegge formen *swara* noen avgjørende vekt.

Diplomet fra Byrter/Børte (Mo) viser altså ikke et av de klareste tilfellene av en grammatikk med Agr. Når jeg likevel har valgt å plassere diplommet i denne gruppa, er det fordi det finnes flere eksempler med kongruens enn uten, at kongruens finnes i alle deler av brevet, og at unntakene for en stor del står i omgivelser hvor det er kjent at kongruens kunne mangle før det generelle bortfallet av kongruensmarkering.

Gjukastein (Voss) 1499 DN 10, 286 har kongruens i 1. pl. med to ulike endelser (*vare mer, sogom vy oc hærdom, hengæ vy*) og 3. pl. (*Ollom mannom them som [...] see edæ hære, allom them luttum oc lvndom som til liggia [...]*). Men vi finner også to eksempler uten kongruens. For det første har vi *leygith haffuer* som er koordinert med det nevnte *liggia*, altså *allom them luttum oc lvndom som til liggia oc leygith haffuer*. I likhet med i eksempelet med *seer eller høyra* i diplommet ovenfor står verbet her i en relativsetning, altså i omgivelser hvor kongruensmarkeringen tidlig viste tendenser til bortfall, og Indrebø viser at koordinerte verb med ulik kongruensmarkering forekommer tidlig i setninger som er parallelle med vårt eksempel. Han har funnet formuleringen til *liggia edr leghet hefuer* i en kilde fra 1335 (Indrebø, 1924:107). Indrebø mener at entallsform i forbindelse med *qllum lutum ok lunnendum* har en semantisk forklaring, nemlig at *lutum ok lunnendum* etter hvert har blitt forstått som et samlebegrep (Indrebø, 1924:107). Jeg skal ikke ta stilling til dette, men jeg vil uansett legge liten vekt på formen *haffuer*. Det andre moteksempelet er formen *kom* i *aller ther som i kovp vare kom*. Jeg forutsetter at *aller ther* er flertall, og hvis kongruensmarkeringen i brevet hadde vært helt gjennomført, skulle vi vente oss en endelse på verbet. Vi ser imidlertid at verbet også her står i en relativsetning, og videre har vi adjektivet *aller* foran det relativiserte leddet. Ifølge Indrebø er entallsform på verbet særlig vanlig i forbindelse med *allr*, ifølge ham fordi determinativet ”kan gjera umgripet i hovudsetningi i ein viss mun til eit samlingsumgrip” (Indrebø, 1924:108). De semantiske forholdene her skal jeg ikke diskutere, men Indrebø viser et eksempel fra 1376 med *allr* som determinativ til et subjekt i flertall med

entallsform på verbet (Indrebø, 1924:108). Dette tyder i alle fall på at mangel på kongruens i denne posisjonen ikke er noe avgjørende argument for at Agr har falt bort.

Diplomet Skikkelstad (Vardal) 1504 DN 2, 1021 har kongruens i 1. pl. (*giordom mit, fengiom mit, vi attom, mit skulum* samt flere eksempler) og 3. pl. (*Ollom monnom thøm som [...] se eller høyræ, vare ervinger ther [...] fylgiæ*). Som moteksempel finner vi *ollom lutum oc lunindom som [...] ligger oc leiget haffver*, hvor vi ser at ingen av de koordinerte verbene i relativsetningen har flertallsmarkering. Dette vil jeg imidlertid ikke tillegge stor vekt, se drøfting av den tilsvarende konstruksjonen ovenfor.

I diplommet fra Tvilde (Voss) 1493 DN 6, 618 er kongruens markert i 1. pl. med to ulike endelser: *Vy villæ, vare vy, soghom vy oc hørdom, hengæ vy*. I 3. pl. finnes kongruensmarkering i *Ollom mannom them som [...] see edæ høre* og *allom them luttum oc lvndom som til ligiæ*. Den sistnevnte setningen fortsetter med en koordinert verbform uten kongruensmarkering, *leget haffuer*. Vi finner også formuleringen *sender Isaac Anfyndsson Bryniol Gardæson [...]*, hvor det altså er flere personnavn som er subjekt, men verbet har entallsform. Et videre unntak er *aller der i mellem som i kaup vare kom*. Men siden alle unntakene finnes i enten relativsetninger eller setninger hvor subjektet står etter verbet, altså konstruksjoner hvor vi har sett at kongruens tidlig forsvant, vil jeg ikke tillegge dem noen særlig vekt – jeg regner med at Agr er til stede.

Bergen 1528 DN 2, 1087 har kongruensmarkering i 1. pl. med to ulike endelser (*wij haffwom, bidie wij*), og 3. pl. (*Alle men som [...] see eller høre, ij aff os [...] som voro, vmildhe men haffue*). Det ser også ut til å være et eksempel på kongruens i 2. pl. imperativ: *ok saa gode herrer betenckter ok tracterer*. Eksempler uten flertallsendelse er alle *articule som os pa rørir, ij aff os som tha var* og *wij fattigge men [...] haffuer*. I tillegg inneholder teksten muligens et verb med flertallsform, men entallssubjekt: *setthe ein parth aff os*. De to entallsformene som står i relativsetninger, vil jeg ikke legge mye vekt på. Dersom formen *setthe* er presens, kan den leses som et tegn på at skriverens intuisjon for kongruens er ustø, men det er likevel ikke den typiske formen for kongruensbortfall vi finner. Det er dessuten ikke umulig at *setthe* er en preteritumsform og ikke en presensform, og i så fall er det ingen grunn til å tro at endelsen *-e* markerer flertall. Formen *haffuer* er det vanskeligere å gjøre rede for dersom grammatikken inneholder Agr – den står verken i en relativsetning eller i en konstruksjon med subjektet etter verbet. Men ettersom eksemplene på kongruensmarkering er såpass mange og finnes i alle personer i flertall, vil jeg likevel konkludere med at Agr er til stede.

I diplommet Bergen 1522 DN 2, 1071 har endelsene i 1. pl. og 3. pl. falt helt sammen (1. pl. *Wii [...] giøre, wore wy, haffue wij, wy [...] giiffue* samt flere eksempler, 3. pl. *haffue forne kjøpmendtt*). Et eksempel uten kongruensmarkering er *puncter oc artickler som her effter følger*, hvor vi kunne vente en flertallsendelse på verbet. Men vi har sett at kongruensbortfall har skjedd tidlig ved verb i relativsetninger, som her, og i denne kilden står *følger* som et enkeltstående eksempel mot en rekke former som har markert kongruens. Derfor virker det mest rimelig at grammatikken har Agr.

Også i Bergen 1490 DN 6, 610 har 1. pl. og 3. pl. fått like endelser: I 1. pl. har vi *haffwe wi, henghe wi*, i 3. pl. *Alle men [...] see eller høre og the finghe*. Formen *skwlu* (til *forde Hollendrene*, 3. pl.) kan også betraktes som kongruens; her har det preteritopresentiske verbet fått flertallsendelsen *-u*. To moteksempler er *helser Cristiern Pædersson [...]*, *Otte Mattisson [...]* og *kom Oldermannen aff Bryggghen ok nogre aff kjøpmennen*, hvor det er entallsendelser på verbet selv om subjektet er i flertall. Men i begge tilfellene står verbet før subjektet, og som jeg sa ovenfor, forsvant kongruensmarkeringen tidlig i denne posisjonen. Jeg vil derfor gå ut fra at Agr finnes.

I Finne 1490 DN 8, 427 har vi kongruens i 1. pl. (endelsene er like som i 3. pl.): *sendhe vy, vy vare, saghæ och hørdhe vy, henghe vy*. I 3. pl. er det eksempler på både markert og umarkert kongruens: I formuleringen *Alle men som seer ell[er h]øre* har det ene verbet fått kongruens, men det andre ikke, og i *alle the [...] som y køp there kom* er kongruensen umarkert. Et mulig tredje eksempel på umarkert kongruens er at gårdsnavnet som er stavet *Ffinnene* er subjekt for verbet *ligghe*. Alle unntakene i 3. pl. gjør at det er rimelig å spørre om teksten kan være skrevet på grunnlag av en grammatikk med kongruens bare i 1. pl. og videre om en slik grammatikk har Agr. Imidlertid faller alle unntakene inn i kategorier hvor det er kjent at kongruensmarkering tidlig forsvant. Formene *seer* og *kom* står i omgivelser jeg allerede har gjort rede for, nemlig relativsetninger hvor subjektet er relativisert, og *kom* har dessuten et subjekt som er kvantifisert med *alle*. Også når det gjelder gårdsnavn med flertallsform, har Indrebø vist at kongruensmarkeringen falt bort tidligere enn i andre omgivelser – han viser at verbet kunne ha entallsform allerede i sent norrønt (Indrebø, 1924:108).¹³⁴ Siden det ikke finnes andre moteksempler enn disse, verken i 1. eller 3. pl., vil jeg gå ut fra at Agr er til stede.

¹³⁴ Jeg skal ikke gå inn i spørsmålet om formen *Ffinnene* faktisk er en flertallsform – det er godt mulig at endelsen *-e* er rent ortografisk, eventuelt kan den muligens gjenspeile en dativform i entall. Dette spiller ingen rolle her, siden gårdsnavn i flertall som sagt uansett kunne ha verb i entallsform tidlig.

Tekster hvor det er uklart om Agr har vært til stede

I tre diplomer har jeg funnet det svært vanskelig å komme til noen konklusjon om Agr. Dette skyldes at kildene har få flertallssubjekter, samtidig som det varierer hvorvidt kongruens er markert. I Koll (Vardal) 1457 DN 2, 820 er det kongruens i 3. pl. i *Ollom monnom thøm som [...] see eller høra*, men ikke i *henger Jngemar Jønsøn [...] Amvnd Amvndsøn Hokon Olaffsøn*. Ut fra hva jeg har sagt ovenfor, kan det forsvares å legge liten vekt på den manglende kongruensmarkeringen på verbet i det siste tilfellet fordi subjektet er etterstilt. Jeg vil likevel si at ett tilfelle av markert kongruens ikke gir et solid nok grunnlag til å si at grammatikken har Agr når det finnes et mulig moteksempel.

Bergen 1484 DN 4, 998 har kongruensmarkering i 3. pl. i *thæ biodha*. Men det kan også se ut til at vi har et verb med flertallsform, men entallssubjekt i dette eksempelet: *bakaren egha hwssin en forder Andres grwndina ok toptina*. Det virker rimelig å regne med at vi her har to koordinerte setninger hvor verbet er identisk og ikke fonologisk uttrykt i den andre (*en forder Andres grwndina ok toptina*), slik at *bakaren* er subjekt for den første og synlige forekomsten av *egha*. Muligens kan flertallsformen ha bakgrunn i at skriveren har hatt en annen oppfatning av hva som er subjektet – kanskje har vedkommende regnet med både *bakaren* og *forder Andres*, og i så fall er flertallsmarkeringen ikke uventet. Vi så et liknende tilfelle av flertallsform på et verb som tilsynelatende hadde entallssubjekt ovenfor i Byrter/Børte (Mo) 1481, DN 7, 488. Jeg vil likevel ikke gå så langt som å konkludere med at dette er grunnen, og det forblir åpent om grammatikken har Agr.

Bergen 1531 DN 10, 633 har flertallsmarkering i 3. pl. i *tiidende ære*, ellers finnes det ingen flertallssubjekter. Det finnes derimot et verb som kan se ut til å ha flertallsform til tross for at subjektet er entall: *Goffue jeg edier nadir tiill kenne [...]*. *Goffue* har endelsen *-e*, som kan være en flertallsmarkering, men dette skulle det ikke være noen grunn til når subjektet er *jeg*. *-e* kunne eventuelt være en entallsendelse for konjunktiv, men jeg ser ingen grunn til at det skulle være konjunktiv i den aktuelle setningen. Muligens er *goffue* en hyperkorrekt form.

I tillegg til diplomtekstene ovenfor vil jeg også plassere begge visetekstene fra 1647 i gruppa med kilder hvor det er uklart om Agr er til stede. Dette kommer til dels av sjangeren: Visetekster er lyrikk, og som jeg var inne på i 2.5, gir ikke lyrikk alltid samme bilde av I-språket som prosatekster. Når det gjelder kongruens mellom subjekt og verb, er problemet særlig aktuelt – flertallsmarkering på sterke verb i innebærer ofte en ekstra stavelse, noe som kan være viktig for metrikken.

Begge tekstene er sene og kan betegnes som tidlig moderne norsk, og ut fra dette kunne vi vente at kongruens skulle være falt bort. Likevel har tekstene mange eksempler på kongruens, selv om bøyingen ikke er helt gjennomført. I *Lante oster i Kraakelund* finner vi kongruens i 3. pl. (*dei toko, dei finge*) og 2. pl. (*ere de*). Vi finner dessuten en flertallsending i 2. pl. i imperativ, *Sitje no adle* og *Vilja de*.¹³⁵ Men teksten inneholder også verb med flertallssubjekter som er uten kongruensmarkering, *Adle de Dyr i Væra er* og *dei fær*. I *Anfind han gienghir* har vi et tilfelle av kongruens i 3. pl., *Deim [...]vuru*. Teksten inneholder videre flere eksempler på kongruens i 2. sing (*Du est, Vilt du, mot du og du logst*),¹³⁶ men har også verb med flertallssubjekt hvor kongruens ikke er markert (*dej filtlar, dej diltlar*). Det finnes dessuten et tilfelle hvor verbet tilsynelatende har flertallsform, men subjektet er entall, nemlig *det voru* i konteksten *Deim dantza tilsamu/Det voru stor Gamu*.

Ut fra hva jeg sa ovenfor om lyrikk som sjanger, kan det forsvares å legge liten vekt på eksemplene på kongruens. Men jeg vil altså likevel avstå fra å gi noen helt klar konklusjon om Agr i visetekstene.

Tekster uten Agr

Kun i én tekst finner jeg det mest nærliggende å si at grammatikken er uten Agr, nemlig i et diplom fra Bergen 1527 DN 9, 596. Her er det to verb med flertallssubjekter, og ingen av dem viser synlig kongruens: *hauer Bergene capitel oc iegh* og *ieg oc myn kirke staar*.

Riktignok er subjektet etterstilt i det første eksempelet, og vi har sett at kongruensmarkering tidlig ble borte i slike setninger. Men det andre tilfellet er ikke parallelt med noen av de tidligere omtalte setningstypene hvor det er kjent at kongruens forsvant tidlig. Faarlund (2004a:201) viser at kongruens enkelte ganger kunne mangle i norrønt i eksempler som er parallelle *ieg oc myn kirke staar*, hvor det altså er to koordinerte ledd som er subjekt, men disse ikke står etter verbet, som i *hauer Bergene capitel oc iegh*. Dette kan være et argument for at Agr kan være til stede til tross for formen *staar*. Men når det ikke finnes noen

¹³⁵ -e er ifølge Mørck (2004:429) en ny ending for imperativ flertall som kom inn i mellomnorsk. Jeg skal ikke gjøre nærmere rede for endingen -a, men vil gå ut fra at også den markerer imperativ. Venås skriver at formene *Sitje* og *Vilja* "er verbalformer som gjev ord for oppmodingar" (Venås, 1990:408).

¹³⁶ Jeg har tidligere sagt at kongruensbøyingen på verb i mellomnorsk hovedsakelig skilte mellom entall og flertall, altså ikke mellom ulike personer i entall, men endelsen -t i 2. sing. finnes i modalverb så sent som tidlig på 1500-tallet (Mørck, 2004:428). Jeg skal ikke gå nærmere inn på endelsen -st, Venås omtaler formen *est* som "ei gammal bøyingsform i dansk" og *logst* som "ei gammal form for 2. person" (Venås, 1990:408-409).

eksempler på synlig kongruens, vil jeg likevel si at det virker mest nærliggende å konkludere med at Agr har falt bort.

6.1.3 Konklusjon

Vi har sett at 15 av de 21 kildetekstene med formelt subjekt ser ut til å ha Agr i grammatikken. Av de resterende seks kildene er det kun én hvor det virker noenlunde tydelig at Agr har falt bort, de andre er uklare. At de fleste tekstene har Agr, stemmer overens med konklusjonen hos Ottosson (2003), som delvis har undersøkt det samme diplomaterialet som jeg (se 2.5). Ottosson (2003:173) skriver: ”Noko allment bortfall av numerusbøyinga ser det ikkje ut til vera [sic] tale om, ikkje heller i visse dialektar, før 1500-talet [...]”. Ottossons artikkel er riktignok skrevet ut fra andre teoretiske premisser enn Holmberg og Platzack (1995), og det er ikke snakk om Agr, men jeg vil gå ut fra at ”allment bortfall” vil si at Agr er forsvunnet.¹³⁷

Dermed er det forsvarlig å si at Agr og formelle subjekter finnes i samme grammatikk, i motsetning til hva Holmbergs og Platzacks hypotese predikerer. Det kan ikke være noen direkte årsakssammenheng mellom bortfall av subjekt-verb-kongruens og oppkomst av formelle subjekter når kongruensen forsvant etter at de formelle subjektene oppstod. Dette er et argument mot ideen om at subjekt-verb-kongruens og nullsubjekter er resultater av samme parameter – i og med at mellomnorsk og moderne norsk har nært slektskap, er det grunn til å tro at betingelsen om ellers like forutsetninger som jeg nevnte ovenfor, er oppfylt. I ytterste konsekvens – dersom vi skal følge tankegangen hos Newmeyer (2004) – kan resultatene støtte opp om en mer grunnleggende kritikk av parametre som idé. Men jeg skal ikke ta noen lengre diskusjon av de teoretiske implikasjonene her.

Det er i alle tilfeller grunn til å prøve ut andre innfallsvinkler til spørsmålet om hvorfor vi fikk subjektskrav og formelle subjekter. Hypotesen om at formelle subjekter har oppstått gjennom reanalyse av formelt topik, er én slik mulighet, og dette skal vi se nærmere på nå.

¹³⁷ Ottosson (2003) har stort sett bare tatt for seg materiale som er eldre enn 1500, og derfor er det ikke noen motsetning i hans utsagn om at kongruensmarkering fantes fram til 1500-tallet og at jeg har funnet kongruens i en god del yngre kilder. Det bør også nevnes at Ottosson har unntatt noen konstruksjoner fra sin undersøkelse, nærmere bestemt relativsetninger og setninger med komplekse subjekter med *ok* som står etter verbet (Ottosson, 2003:145-146). Jeg har ikke systematisk utelatt disse, men jeg har drøftet de konkrete tilfellene i mitt materiale.

6.2 Skyldes formelle subjekter reanalyse av formelt topik?

6.2.1 Formelt topik som forløper til formelt subjekt

Formelle subjekter er ekspletiver som skal oppfylle subjektskravet i moderne norsk. Tysk og islandsk er språk som ikke har subjektskrav, men som har et ekspletiv med en annen oppgave, nemlig å oppfylle V2-kravet. V2-kravet innebærer at det må stå et (og kun ett) synlig ledd på plassen foran det finitte verbet i deklarativer hovedsetninger. Plassen foran det finitte verbet er Spes-CP, som også kalles topikposisjonen, og ekspletivet kan derfor kalles et *formelt topik*.¹³⁸ Det formelle topiket, *es* i tysk og *það* i islandsk, settes inn i Spes-CP dersom ikke noe annet ledd fyller plassen, og det kan kun stå i denne posisjonen. Setningene nedenfor viser hvordan *es* som formelt topik fungerer i tysk.¹³⁹

- (1) Es herrscht kleinstädtische Stille mitten im Moloch. (*spiegel.de*, 1.1.2005)
'Det hersker småbyaktig stillhet midt i Moloch.'
- (2) * Herrscht kleinstädtische Stille mitten im Moloch.
- (3) * Mitten im Moloch herrscht es kleinstädtische Stille.
- (4) Mitten im Moloch herrscht kleinstädtische Stille.

Vi ser at *es* står i topikposisjonen i (1), mens (2) er ugrammatisk fordi topikposisjonen er tom. (3) er ugrammatisk selv om topikposisjonen er fylt av en AdvP (*mitten im Moloch*) – dette skyldes at *es* står på en plass etter verbet, altså ikke i Spes-CP. I (4) står fortsatt AdvP-en i topikposisjonen, men *es* er fjernet, og dermed er setningen grammatisk. En setning tilsvarende (3) ville vært grammatisk i norsk fordi det formelle subjektet, i motsetning til det formelle topiket i tysk, kan stå etter verbet i Spes-TP, noe vi ser i (5) nedenfor:

- (5) Midt i Moloch hersker det småbyaktig stillhet.

¹³⁸ Som kjent er også norsk et V2-språk, men her finnes det ikke noe eget formelt topik – det formelle subjektet kan oppfylle V2-kravet samtidig med at det oppfyller subjektskravet i setninger hvor dette er nødvendig (Faarlund, 1990:63).

¹³⁹ Jeg minner om at det bare er rent ekspletivt *es* som er formelt topik. Som jeg sa i 4.3.1, kan *es* også være kvasiargument, og her gjelder ikke de samme restriksjonene på plassering.

Faarlund (1990:191–193) har foreslått at det formelle subjektet i norsk (og visse andre germanske språk) har opphav i formelt topik: "[...] the genesis of the expletive subject may have taken place through a reanalysis of the expletive topic as an expletive subject, which has led us to the stage of modern English, Scandinavian and French" (Faarlund, 1990:192).¹⁴⁰ ¹⁴¹ Etter dette resonnementet har altså norsk vært gjennom en fase med samme tilstand som moderne tysk og islandsk, men på et tidspunkt har barn under innlæringen av morsmålet begynt å oppfatte formelt topik i E-språket som formelt subjekt. De har dermed konstruert en grammatikk med subjektskrav i tillegg til V2-krav, og i den nye generasjonens I-språk har formelle subjekter erstattet formelle topik.

Ifølge Faarlund (1990:191) ser det ut til at formelt topik har vært tidligere i bruk enn formelt subjekt – dette er forutsetning for at resonnementet ovenfor skal virke rimelig. Men det kommer ikke klart fram hvilke data utsagnet bygger på, og siden Faarlund dessuten omtaler alle de skandinaviske språkene, engelsk og fransk under ett, er det interessant å se nærmere på det mellomnorske og tidlig moderne norske datamaterialet.

Ut fra hypotesen om at formelt subjekt har oppstått gjennom reanalyse av formelt topik, er det å vente at de tidligste forekomstene av ikke-referensielt *det/der* kan analyseres som formelle topik. Siden formelt topik bare kan stå i topikposisjonen Spes-CP, bør vi altså finne innholdstomme *det/der* tidligere her enn i den andre mulige subjektsposisjonen, Spes-TP. I 6.2.2 skal vi undersøke dette.

6.2.2 Plassering av ekspletiver i kildetekstene

Vi har sett at de tre eldste eksemplene på innholdstomt *det/der* var fra 1457 og 1459. Imidlertid står ikke ekspletivet i topikposisjonen i noen av disse setningene. Nedenfor er eksemplene gjentatt med *det/der* i kursiv:

¹⁴⁰ Det kan presiseres at Faarlund snakker om formelt subjekt ("expletive subject") i det han kaller "existential sentences", som er definert som en type setninger hvor den semantiske funksjonen er å introdusere et nytt element i diskursen og hvor dette nye elementet er predikatets eneste argument (Faarlund, 1990:189). Det blir ikke sagt noe eksplisitt om andre typer formelle subjekter, for eksempel formelle subjekter i passivsetninger eller formelle subjekter som har status som kvasiargument. Imidlertid vil jeg regne med at resonnementet kan generaliseres til å gjelde formelle subjekter generelt. Dette er rimelig ut fra måten Faarlund definerer begrepet "expletive subject": "[...] expletive subjects [...] are used to fill an otherwise empty subject position in languages with an obligatory subject" (Faarlund, 1990:63). Når et språk har "obligatory subject" vil jeg regne med at dette gjelder allment og ikke bare i en viss type setninger. Eventuelt kunne vi tenke oss et stadium med subjektskrav kun i "existential sentences" og at dette senere har blitt reanalysert til å gjelde generelt. I alle tilfeller er det interessant å undersøke om det har vært et stadium med formelt topik før det har oppstått noen form for subjektskrav.

¹⁴¹ Haiman (1974) er inne på de samme idéene, men jeg skal ikke gjøre nærmere rede for hans arbeid.

- (6) ok wedh jek thet fore gudi sath vare at *ther* wor eygen annar jord vider geden i thet brvlopp vten Katestade (Koll (Vardal) 1457 DN 2, 820)
- (7) baud oc Herleiker adernemdom Siugurde waare *thet* swa at honom tektis koma heim til honom a Skierffeim i Wardaale sitia ther i hwse nær honom tha wilde han hielpæ honom medher aaker oc eingh [...] (Alm (Vardal) 1457 DN 10, 217)
- (8) [...] ok er *tat* sua wordit sem gud fyrbiode at fyrnepder biscop Matteus hefwer gripit eder takit Holastad [...] (Bergen 1459 DN 5, 821)

I alle de tre setningene står *det* og *der* på plassen rett etter det finitte verbet, altså i Spes-TP, ikke i Spes-CP. (6) er en leddsetning innledet av subjunksjonen *at*, og i leddsetninger finnes ikke posisjonen Spes-CP fordi ingenting kan spleises inn høyere opp i strukturen enn C, som er subjunksjonens plass.¹⁴² (8) er en vilkårssetning hvor Spes-CP er tom. Den aktuelle delen av (7) kan kanskje leses som en leddsetning hvor subjunksjonen ikke er fonologisk uttrykt (altså (*at*) *waare thet swa* [...]), men den kan også være en vilkårssetning hvor Spes-CP er tom. Hva som er den riktige analysen, spiller ingen rolle her – uansett er formelt topik utelukket.

De tre eldste eksemplene er representative for plasseringen av *det/der* i resten av eksemplene fra 1400- og 1500-tallet. De fleste setningene er leddsetninger eller vilkårssetninger som ovenfor, men vi finner også en hovedsetning hvor et adverb står i topikposisjonen (adverbet og ekspletivet er uthevet med kursiv):

¹⁴²Antakelsen om at Spes-CP ikke finnes i leddsetninger innebærer at jeg utelukker en konstruksjonstype som finnes i islandsk, nemlig leddsetninger med V2-krav. Islandsk har V2 både i hovedsetninger i leddsetninger (Thránsson, 1994:184), og formelt topik kan derfor finnes i begge setningstyper (Vikner, 1995:70). V2-krav i leddsetninger innebærer at posisjonen Spes-CP må finnes etter subjunksjonen, og Vikner (1995:67) antar at dette skyldes såkalt CP-rekursjon, som innebærer en ekstra CP under subjunksjonen. Det er teoretisk mulig at norsk har vært gjennom et liknende stadium, altså uten subjektskrav, men med V2-krav i både hovedsetninger og leddsetninger. I en slik grammatikk bør innholdstomt *det/der* på plassen etter subjunksjonen i leddsetninger analyseres som formelt topik. Mine data indikerer imidlertid ikke at det har vært noe slikt stadium i norsk. Dersom grammatikken i en tidlig periode hadde V2-krav både i hoved- og leddsetninger, er det å vente at alle de tidligste ekspletivene står i Spes-CP enten i hovedsetninger eller leddsetninger, og slik er det ikke. I eksempel (5) fra 1459 står ekspletivet i Spes-TP i en hovedsetning, nærmere bestemt en vilkårssetning med tom Spes-CP. I eksemplene (4) og (6) fra 1457 og 1462 er det uklart om ekspletivene står i slike vilkårssetninger eller om de står i leddsetninger, men (24) fra 1481 og (7) fra 1484 er entydige vilkårssetninger med ekspletivet i Spes-TP. Et annet mulig argument mot at språket har hatt V2 i både leddsetninger og hovedsetninger, er at det finnes i hvert fall ett tidlig eksempel på at en kilde med innholdstomt *det/der* i Spes-TP i leddsetning inneholder en hovedsetning hvor Spes-CP står tom (kilden er diplomtet Koll (Vardal) 1457 DN 2, 820). Dette tyder på at det ikke har vært noe absolutt V2-krav i hovedsetninger, og det ville være uventet om det fantes V2-krav i leddsetninger, men ikke hovedsetninger. Jeg kommer kort tilbake til hovedsetninger med tom Spes-CP i note 143 nedenfor.

- (9) tha var *ther* betalet vti i sylskol saa god som iiii kørslag (Tvilde (Voss) 1493 DN 6, 618)

Dessuten inneholder materialet et eksempel som ser ut til å være en vanlig hovedsetning, men hvor Spes-CP er tom, noe som ikke er mulig i moderne norsk:¹⁴³

- (10) ær *thet* oc xxxj aar sidhen ath kœupeth war giorth (Vossevangen 1534 DN 6, 723)

Faktisk må vi helt fram til visetekstene fra 1647 før vi finner innholdstomt *det* eller *der* i Spes-CP. I 1647-tekstene er det 5 eksempler på ekspletiver, og alle er i denne posisjonen. To av setningene er gjentatt her:

- (11) *Dar* va baa Soup og Syra i Skogien. (*Lante oster i Kraakelund*, s. 39, 1647)

- (12) *Dar* vart møkie Glira (*Lante oster i Kraakelund*, s. 40, 1647)

Det er riktignok påfallende at alle de fem eksemplene står i Spes-CP, men dette i seg selv trenger ikke nødvendigvis å bety at ekspletivene er formelle topik. Spes-CP er jo også en mulig subjektsposisjon, og når ekspletivt *det/der* i Spes-CP først viser seg i kilder som er nærmere 200 år yngre enn de første tekstene med ekspletivt *det/der* i Spes-TP, virker det umiddelbart usannsynlig at formelle subjekter har oppstått gjennom reanalyse av formelt topik. Men jeg vil ta opp to mulige problemer ved dette synet.

For det første kan det hende at visetekstene fra 1647 ikke gjenspeiler I-språket hos språkbrukere på samme tidspunkt som kilden er fra, men et eldre språkstadium. Venås refererer til flere forskere som har ment at *Lante oster i Kraakelund* er skrevet av en navngitt prest, Anfinn Breder, men at Breder kan ha bygget på en eldre vise (Venås, 1990:406). Det finnes dessuten en tilsvarende svensk vise i en kilde fra 1633 (Venås, 1990:406). Anfinn Breder knyttes også til den andre visa jeg har undersøkt, *Andfind han gienghir*, men det har ifølge Venås (1990:408) vært diskutert om Breder har diktet visa selv eller om han kun har

¹⁴³ At vi finner denne typen setninger i materialet, kan tyde på at det ikke har vært noe absolutt krav om et synlig element før det finitte verbet i den mellomnorske perioden. I så fall skulle det heller ikke være behov for formelt topik – ordstillingen i (10) kan altså være et uavhengig argument mot hypotesen om at formelt subjekt er reanalysert formelt topik. Det finnes også enkelte andre setninger med samme fenomen – vi så et eksempel i 5.3.3 ovenfor (eksempel (51)). Jeg har imidlertid ikke kartlagt fenomenet systematisk, og jeg skal ikke diskutere det videre. Det er mulig at hovedsetninger med tom Spes-CP er pragmatisk betinget – i moderne islandsk finnes slike setninger i skriftspråket, særlig i narrative tekster (Thráinsson, 1994:181).

”jamna noko på målet” i en vise fra Østlandet. Jeg skal ikke gå dypere inn i visenes tilblivelseshistorie, men det virker i hvert fall ikke usannsynlig at tekstene har levd i muntlig tradisjon før de har blitt skrevet ned. Ettersom vi finner ekspletiver kun i Spes-CP, er det mulig å hevde at grammatikken bak tekstene har formelt topik og ikke formelt subjekt. Hvis vi forutsetter at visene har oppstått tidligere enn de andre kildene, altså før midten av 1400-tallet, kan det hende at de representerer det språkstadiet som er forutsetningen for hypotesen om reanalyse av formelt topik, altså stadiet med V2-krav, men ikke subjektskrav. Et argument for en slik analyse er at det finnes enkelte subjektløse setninger i visene, for eksempel denne:

(13) Nu tock paa oc qveldast uti Skogien. (*Lante oster i Kraakelund*, s. 40, 1647)

Jeg vil imidlertid ikke regne dette for avgjørende. For det første kan det manglende formelle subjektet i (13) skyldes metriske hensyn. Videre har vi sett at det finnes enkelte subjektløse setninger også i diplomtekstene, så eksempler som (13) er ikke særegent for visetekstene. Og selv om det ikke er helt umulig at visetekstene har formelt topik, er det empiriske grunnlaget for påstanden svært tynt så lenge vi ikke har eldre skriftlige versjoner å støtte oss til. Det virker dessuten ikke trolig at ekspletiver i Spes-CP skal ha gått fra å være det eneste alternativet til å være såpass lite framtreddende at de er helt fraværende i mitt mellomnorske datamateriale.

Den andre mulige grunnen til at hypotesen om reanalyse av formelt topik ikke bør forkastes umiddelbart, er at jeg, som jeg beskrev i 5.1, har utelatt konstruksjoner med *det* og en ekstraponert CP når jeg har lett etter setninger med formelt subjekt i datamaterialet. Det kan tenkes at det finnes tidlige eksempler med *det* i Spes-CP i denne gruppa hvor *det* har hatt funksjon som formelt topik. Riktignok virker det kanskje ikke så sannsynlig at det formelle topiket bare har eksistert i disse spesielle syntaktiske omgivelsene og at det så skal ha blitt reanalysert til formelt subjekt, men jeg har likevel gjort noen stikkprøver av *dets* plassering i de tidligste eksemplene med *det* og en ekstraponert CP. Jeg har ikke inntrykk av at *det* i Spes-CP er i noen særstilling; det finnes riktignok noen relativt tidlige eksempler, men det ser ikke ut til at plassering i Spes-TP har kommet senere. I (14) nedenfor står *det* i Spes-TP, i (15), som er en gjentakelse av (2) ovenfor i 5.1, står *det* i Spes-CP:

(14) war *þet* wnder þeira handerbande at Griotgarder fyrnempder selde Steinulfwe fyrnempdom vij laupa land j Giordhe [...] (Berg (Kviteseid) 1451 DN 2, 792)

- (15) *Det se ollom godhom monnom kunnickt ath ek Gudlæiker Siugursson kennes þes ath ek hafuer selt Gunnerre Gudbranssyni alt Skikilstade [...]* (Brotstad (Vardal) 1472 DN 2, 884)

Setningene med *det* og en ekstraponert CP rokker derfor ikke ved hovedinntrykket fra de andre eksemplene som jeg gjorde rede for ovenfor.

6.2.3 Konklusjon

Det ser altså ikke ut som om ekspletiver i Spes-CP er noe eldre fenomen enn ekspletiver i Spes-TP, til tross for innvendingene om at enkelte kildetekster kanskje gjenspeiler eldre grammatikk, og at setninger med *det* og en ekstraponert CP er utelatt. Dette resultatet taler mot at det formelle subjektet har oppstått gjennom reanalyse av formelt topik – selv om det er mulig at reanalyse av formelt topik har skjedd i noen av de andre språkene som nevnes hos Faarlund (1990), vil jeg ikke si at dette virker sannsynlig i norsk.

Dermed er spørsmålet om hvorfor vi fikk formelle subjekter, fortsatt åpent. I neste delkapittel vil jeg skissere noen alternative innfallsvinkler til problemet.

6.3 Alternative tilnærminger

I det følgende vil jeg behandle to alternative tilnærminger til den diakrone utviklingen av formelle subjekter i norsk. Den første tar utgangspunkt i at de tidligste ekspletivene snarere hadde pragmatisk enn rent grammatisk funksjon, den andre går ut på at *pro* har forsvunnet og forårsaket reanalyse av *det* og *der* fra pronomen og adverb til formelle subjekter. Jeg vil vise at deler av resonnementet i den første tilnærmingen er relevant for mine data, men at den andre innfallsvinkelen likevel er mer interessant.

6.3.1 Ekspletiver med pragmatisk/stilistisk funksjon

Vi har sett at formelle subjekter kom inn i språket før kongruens mellom subjekt og verb forsvant, noe som ikke lar seg forene med en direkte årsakssammenheng mellom kongruensbortfall og subjektskrav. Falk (1993b, 1993a), som har undersøkt oppkomsten av formelle subjekter i svensk, gjør samme observasjon i sitt datamateriale, men holder likevel fast på ideen om sammenheng mellom subjekt-verb-kongruens og nullsubjekter. Hennes løsning på problemet går ut på at innholdstomt *det* til å begynne med ikke var et subjekt, men kun hadde

pragmatisk eller stilistisk funksjon. Subjektskravet kom ikke før etter bortfallet av kongruens, og først da fikk innholdstomt *det* status som formelt subjekt (Falk, 1993a:165–166). Det skjedde med andre ord en reanalyse av det pragmatisk betingede ekspletivet.

Falk (1993b, 1993a) skiller (på samme måte som jeg gjør det) mellom ikke-referensielle subjekter som er ”rene” ekspletiver og ikke-referensielle subjekter som er kvasi-argumenter. Hun viser at innholdstomt *det* opptrer tidligst som kvasiargument, noe hun mener kommer av at kvasiargumenter har en slags ”dobbel status” (”dual status”): De har ingen spesifikk referanse, men de kan likevel regnes som syntaktiske argumenter (Falk, 1993a:163). Før svensk fikk subjektskrav, kunne kvasiargumentene uttrykkes på to måter: Dersom språkbrukeren oppfattet mangelen på referanse som mest sentral, ble resultatet et nullsubjekt, men dersom språkbrukeren la mest vekt på argumentstatusen, ble resultatet et innholdstomt *det* (Falk, 1993b:236–237).¹⁴⁴ Hvilken interpretasjon som ble valgt, kom ifølge Falk an på ”factors outside grammar, such as pragmatic or stylistic factors”, uten at dette spesifiseres nærmere (Falk, 1993a:162). ”Rene” ekspletiver som opptrer mens grammatikken fortsatt har subjekt-verb-kongruens, analyserer Falk som konstruksjonsmarkører, nærmere bestemt som markører for en setningstype hun kaller ”existential construction” (Falk, 1993a:164–165) (jeg oversetter begrepet med *eksistensialkonstruksjon*).¹⁴⁵ *Det* i denne konstruksjonen er ifølge henne mulig, men ikke obligatorisk før kongruensbortfallet. Til grunn for påstanden om at *det* er en konstruksjonsmarkør, ligger to empiriske funn: For det første at ekspletivt *det* nesten utelukkende står i eksistensialkonstruksjoner før 1600, for det andre at det kun forekommer i visse posisjoner: Som regel står først i hovedsetninger (altså i Spes-CP), i enkelte tilfeller på subjektsplassen i leddsetninger (altså Spes-TP), men aldri i Spes-TP i hovedsetninger (Falk, 1993a:164).¹⁴⁶

En teoretisk fordel med å betrakte de tidlige formelle subjektene som pragmatisk motivert, er at problemet med nullsubjekter og ekspletiver i samme tekst forsvinner (se 5.3.3), i hvert fall i de tilfellene hvor det faktisk finnes pragmatisk motivasjon for ekspletivene. Dersom innholdstomt *det/der* kommer av faktorer utenfor grammatikken, er de fullt forenlige

¹⁴⁴ I svensk har formelle subjekter alltid formen *det* (Holmberg og Platzack, 1995:103). Falk omtaler derfor ikke formen *der*.

¹⁴⁵ Falk (1993a) gir ingen klar definisjon av hva som menes med *eksistensialkonstruksjon*, men det virker rimelig å anta at kategorien overlapper noenlunde med setningstypen jeg har kalt eksistensialsetning og ikke inkluderer for eksempel setnings antispiierende konstruksjoner eller upersonlige passiver.

¹⁴⁶ Jeg skal ikke utdype resonnementet om hvorfor restriksjonene på plassering er et argument for at ekspletivt *det* er en konstruksjonsmarkør.

med en grammatikk uten subjektskrav, og dermed er det ingenting uventet ved at de opptrer i tekster hvor det også finnes subjektløse setninger.

Falks framstillinger inneholder dessuten en empirisk observasjon som stemmer godt overens med mine data, nemlig at innholdstomt *det* viser seg tidlig som kvasiargument. Riktignok så vi i 5.4 at et av de to tidligste eksemplene på formelt subjekt var i en upersonlig passivkonstruksjon, men det andre eksempelet fra samme år var en setning med kvasiargument.¹⁴⁷ Setningen med kvasiargument er gjentatt nedenfor som (16) (det formelle subjektet står i kursiv):

- (16) baud oc Herleiker adernemdom Siugurde waare *thet* swa at honom tektis koma heim til honom a Skierffeim i Wardaale sitia ther i hwse nær honom tha wilde han hielpæ honom medher aaker oc eingh [...] (Alm (Vardal) 1457 10, 217)

Hvis vi ser på forekomstene av formelt subjekt i datamaterialet i kronologisk rekkefølge, ser vi at også de to neste eksemplene er av samme type som (16). Setningene er gjentatt her som (17) og (18):

- (17) [...] ok er *tat* sua wordit sem gud fyrbiode at fyrnempder biscop Matteus hefwer gripit eder takit Holastad [...] (Bergen 1459 5, 821)
- (18) [...] ware *thet* swa at retthen gaffue *thet* swa at hon matte thet selie, tha wilde han giffua henne ther swa fult fore som nogor annar. (Bergen 1462 2, 846)

Det neste eksempelet i materialet er en eksistensialsetning fra året 1481. Riktignok er datamaterialet av begrenset størrelse, men vi ser at setninger med *det* som kvasiargument dominerer før 1481. Det virker dermed sannsynlig at det har vært en periode hvor mange språkbrukere har hatt en grammatikk hvor kvasiargumenter blir uttrykt (eller i hvert fall kan uttrykkes) med *det*, mens andre innholdstomme subjekter uttrykkes med *pro* – så langt framstår altså framstillingen hos Falk som dekkende også for mitt materiale. Imidlertid kan det reises flere innvendinger mot det videre resonnementet, både på generelt grunnlag og i lys av mine data.

¹⁴⁷ Den nevnte upersonlige passivkonstruksjonen er gjentatt her:

ok wedh jek thet fore gudi sath vare at *ther* wor eygen annar jord vider geden j thet brvlopp vthen Katestade. (Koll (Vardal), 1457, 2, 820)

Da jeg diskuterte konstruksjonen i 5.2.3, påpekte jeg at det er vanskelig å utelukke helt at *ther* er et adverb. Dersom *der* er et adverb og ikke et ekspletiv, er tendensen til at *det/der* som kvasiargument opptrer tidligst, enda tydeligere. Jeg vil likevel holde fast på konklusjonen fra 5.2.3 og ikke avskrive at *ther* er et formelt subjekt.

Kvasiargumenter har ifølge Falk tidlig fått et ikke-obligatorisk synlig uttrykk fordi de har argumentstatus, selv om de ikke har noen (spesifikk) referanse. Falk sier at pragmatiske eller stilistiske faktorer avgjør om kvasiargumentet uttrykkes med *det* eller *pro*, men hun sier ikke hva slags pragmatisk eller stilistisk verdi det synlige uttrykket fører med seg. Den mest nærliggende ideen er kanskje at det synlige uttrykket innebærer en tydeliggjøring av kvasiargumentet, men jeg har vanskelig for å se at det legges noen spesiell vekt på *det* i setningene jeg gjenga ovenfor. Vi kunne eventuelt tenke oss at *det* i de tidlige setningene med kvasiargument fungerer som en konstruksjonsmarkør, ettersom setningene likner mye på hverandre (alle har *det*, *så* og en ekstraponert leddsetning). Det er vanskelig å utelukke dette helt, men samtidig er det ikke klart hvorfor den aktuelle konstruksjonen skal ha noen spesiell markering. Når det gjelder eksistensialkonstruksjonene, som jeg straks skal komme tilbake til, kan vi for eksempel tenke oss at *det* som konstruksjonsmarkør har hatt en informasjonsstrukturell begrunnelse – *det* signaliserer at det kommer ny informasjon mot slutten av setningen. Noen tilsvarende grunn til å sette inn *det* eller *der* i (16)–(18) er ikke så lett å se.

Vi så at Falk mente at de ”rene” ekspletivene før kongruensbortfallet er pragmatiske, ikke-obligatoriske markører for eksistensialkonstruksjonen. Dette synspunktet bygget på at hun nesten utelukkende hadde funnet ekspletivt *det* i denne setningstypen før kongruensbortfallet. I mine data er ikke denne tendensen like klar som hos Falk: Åtte av ekspletivene i tekster med kongruens (Agr) står i eksistensialsetninger, men to står i passivsetninger og én i en setning med formelt subjekt og ekstraponert CP. Eksistensialsetningene er altså i flertall, men det er ikke grunnlag for å si at ekspletiver i tekster med kongruens ”nesten utelukkende” finnes i denne konstruksjonen, slik som hos Falk.¹⁴⁸ Det kan dessuten nevnes at de to eksemplene på formelle subjekter i upersonlig passiv er relativt tidlige, fra henholdsvis 1493 og 1499 (se 5.2.3 for diskusjon av setningene). Dermed virker det ut fra mitt materiale ikke sannsynlig at rent ekspletivt *det/der* først har oppstått som markør for eksistensialsetninger, og det er vanskelig å se at ordene skal ha fylt noen annen pragmatisk funksjon.

¹⁴⁸ Til grunn for formuleringen ”nesten utelukkende” hos Falk ligger det at hun har funnet 16 eksempler på ekspletivt *det* i eksistensialkonstruksjoner før kongruensbortfallet og kun 2 i andre konstruksjoner, nærmere bestemt upersonlig passiv. (Falk, 1993a:164). Det kan også nevnes at de to upersonlige passivsetningene er sene, fra 1587 (Falk, 1993a:164).

Også plasseringen av ekspletivene er ulik i mitt materiale og Falks: Som nevnt fant Falk ekspletiver hovedsakelig i Spes-CP i hovedsetninger, men som jeg beskrev i 6.2.2, er det bare i visetekstene fra 1600-tallet at jeg har funnet ekspletiver i denne posisjonen. Jeg skal ikke si mer om dette – hovedpoenget er at innholdstomt *det/der* før kongruensbortfallet ikke er forbeholdt setninger med kvasiargument og eksistensialsetninger.

Oppsummeringsvis kan vi si at det er flere problemer ved forslaget om at formelle subjekter har begynt som pragmatisk motiverte ekspletiver og blitt reanalysert til subjekter etter at språket fikk subjektskrav: Når det gjelder formelle subjekter som er kvasiargument, er det uklart hva slags pragmatisk funksjon de skal ha hatt. Når det gjelder andre formelle subjekter, foreslår Falk at de først har vært konstruksjonsmarkører for eksistensialkonstruksjonen, men i mitt materiale finnes ekspletiver også i andre konstruksjoner enn denne før kongruens mellom subjekt og verb har forsvunnet (og subjektskravet ifølge Falks analyse har inntrådt). At tilnærmingen kan løse problemet med nullsubjekter og formelle subjekter i de samme tekstkildene, veier ikke opp for disse vanskelige punktene. Det er imidlertid interessant at formelle subjekter som har status som kvasiargument, kommer tidlig inn i både Falks materiale og mitt. Jeg vil holde fast på denne observasjonen og komme tilbake til den i neste delkapittel, hvor jeg diskuterer om formelle subjekter kan ha oppstått gjennom bortfall av *pro* og påfølgende reanalyse av *det* og *der*.

6.3.2 Bortfall av *pro* og reanalyse av *det* og *der*

Som jeg sa i 4.1.4, legger jeg til grunn at det usynlige pronomenet *pro* ikke finnes i moderne norsk. Et argument for dette er, som vi så, at det ikke bare er nullsubjekter som er utelukket i norsk, men også nullobjekter. Nullobjekter var under visse forutsetninger mulige i norrønt. Nedenfor er eksempel (5) og (6) fra 4.1.4, som demonstrerer forskjellen mellom språkstadiene, gjentatt som (19) og (20):

(19) En æsirnir tóku lík Baldrs ok fluttu *pro* til sævar. (*Gylfaginning*, s. 73, l. 6)

(20) * Og æsene tok Balders lik og flyttet til sjøen.

Analysen av norrønt og moderne norsk som språkstadier med og uten *pro* danner utgangspunkt for den diakrone hypotesen vi skal se nærmere på her.

Vi så i 2.2.1 at I-språksendringer er nært knyttet til barns språklæring: Barn utvikler sitt eget I-språk ved å analysere E-språket de hører rundt seg, og noen ganger tillegger de E-språket et annen grammatisk struktur enn den som finnes hos foreldregenerasjonen – de reanalyserer språkdataene. UG legger føringer på hvordan den nye grammatikken kan se ut, men også andre forhold kan ha konsekvenser for hvordan barn tolker E-språket.¹⁴⁹ Jeg var

¹⁴⁹ Disse forholdene kan betegnes som en type såkalte *tredjefaktorer*. Ifølge Chomsky (2005:6 og andre, nyere arbeider) er det tre faktorer som avgjør hvordan et I-språk ser ut, for det første ”genetic endowment” (altså UG),

inne på eksempelet grammatikalisering, som muligens kan forklares ved at barn heller utelater enn legger til noe i analyseprosessen (Faarlund, 2008). Når det gjelder *pro*, kan vi tenke oss at det er mangelen på synlighet som har spilt en rolle for analysen. Ettersom *pro* ikke har fonologisk uttrykk, finnes det ikke noen positiv evidens for det i E-språket, og det virker derfor rimelig å anta at *pro* er vanskeligere å lære enn andre pronomen (Faarlund, 2009, 2011). Jeg skal ikke gå inn i noen lengre diskusjon om språkilegnelse, men Vihman sier følgende om hvordan barn lærer ord:

”[...] the first ‘true’ referential or symbolic word is demonstrated when a child either comprehends or produces an adult-based word pattern in a new situation [...]. Before that can happen, however, the child must have attended to adult use of the word in a situation in which both form and use were clear and salient (Vihman, 2009:18, med videre referanser).”¹⁵⁰

Pro har ikke noen ”klar” og ”salient” form, i hvert fall ikke for en språkbruker som ikke allerede har internalisert den grammatiske strukturen i språket. Dette kan ha ført til at barn på et tidspunkt har utviklet en grammatikk uten *pro* (eller mer korrekt et leksikon, eller lager, siden *pro* er et pronomen) (Faarlund, 2009, 2011).

På grunn av EPP (se 4.1) må subjektsposisjonen i finitte setninger fylles slik at nominativtrekket i T kan sjekkes, og når *pro* ikke lenger er et alternativ, må et synlig subjekt utføre denne oppgaven. I setninger hvor predikatet ikke tar noe eksternt argument, og hvor det heller ikke flyttes opp noe internt argument, blir det da nødvendig å ha et innholdstomt, men synlig subjekt, altså et formelt subjekt. Vi kan tenke oss at barn under språklæring har lett etter formelle subjekter i E-språket, og at *det* og *der* har blitt reanalysert som nettopp dette. Det er flere grunner til at *det* og *der* har vært gode kandidater til reanalyse: *Det* forekommer svært hyppig som determinativ og pronomen, og det kan ha et varierende og iblant lite spesifikt innhold. Også *der* som adverb er frekvent og har varierende referanse. Begge ordene har dessuten vært vanlige i subjektsposisjoner eller i posisjoner som i E-språket kan oppfattes

for det andre ”experience” (altså språklig input) og for det tredje ”principles not specific to the faculty of language”. ”Principles of data analysis that might be used in language acquisition and other domains” regnes som en undergruppe av den tredje typen (Chomsky, 2005:6). I tradisjonell prinsipp- og parameterteori er det først og fremst de to første faktorene som har blitt tatt i betraktning (Roberts og Holmberg, 2010:51), men i flere nyere arbeider innenfor minimalismen, for eksempel Holmberg (2010a) og Roberts og Holmberg (2010), får tredje-faktorer større betydning.

¹⁵⁰ Riktignok er ikke *pro* bestandig noe referensielt ord, og hva som ligger i begrepet ”symbolsk” er ikke helt klart. Denne oppgaven har stort sett dreid seg om de tilfellene hvor *pro* ikke har innhold. Likevel vil jeg si at sitatet ovenfor er relevant – også ved ikke-referensielt *pro* er det grunn til å tro at mangelen på fonologisk uttrykk kan ha betydning for lærbarheten.

som subjektsposisjoner. Som refererende pronomen har *pat/det* ofte stått i både i Spes-TP og Spes-CP i norrønt og mellomnorsk, og vi har også sett at ordet har vært frekvent i de samme posisjonene som determinativ til en ekstraponert CP (se 5.1).¹⁵¹ *Der* som et topikalisert adverb i Spes-CP var heller ikke uvanlig, og ved stilistisk framflytting kunne adverbet stå i en adjungert posisjon som i E-språket kan forveksles med Spes-TP (se 2.4).

Det er dessuten interessant å merke seg at bortfall av *pro* har skjedd i flere språk. Et kjent eksempel er at latin var et *pro*-drop-språk, mens fransk, som har utviklet seg fra latin, ikke har nullsubjekter. Italiensk stammer også fra latin, og vi har sett at dette også er et *pro*-drop-språk. Men i motsetning til latin kan ikke italiensk ha nullobjekter, og dette kan vi interpretere som et mer begrenset tilfelle av bortfall av *pro* (Faarlund, 2009). Det er ikke uvanlig at subjektspronomen og objektspronomen har ulik form, og dermed er det ikke så uventet at *pro* kan forsvinne som objekt, men bestå som subjekt. Faarlund (2009) omtaler bortfall av *pro* som en ”unidirectional change”, altså en endring som bare kan gå en vei. Det er riktignok enkelt å komme med eksempler på at *pro* har falt bort og vanskeligere å finne eksempler på det motsatte, men helt uproblematisk er påstanden likevel ikke. Rosenkvist (2009) argumenterer for at blant annet elvdalsk, bayersk og jiddisch har fått nullsubjekter som en syntaktisk nyvinning. Men Rosenkvist behandler kun referensielle nullsubjekter – det er mulig at påstanden om unidireksjonalitet likevel kan holde for ikke-referensielt *pro*. Jeg skal ikke diskutere dette videre.

Tilnærmingen jeg har skissert her, har en teoretisk fordel i at den tar barns språklæring i betraktning i så høy grad som det gjør; som jeg forklarte i 2.3, får teorien potensielt forklaringskraft når den viser til domener utenfor grammatikken. Riktignok kan også de andre hypotesene sies å trekke inn domener utenfor I-språket: Hypotesen om sammenheng mellom kongruensbortfall og formelle subjekter viser til en parameter som er gitt i UG, og de andre tilnærmingene forutsetter ulike former for reanalyse i språktilegnelsesprosessen. Men bortfall av *pro* og reanalyse av *det* og *der* er bedre motivert enn for eksempel reanalyse av formelt topik til formelt subjekt, som jeg drøftet i 6.2. Det at *pro* er usynlig og dermed vanskelig å oppfatte, er et uavhengig argument for at reanalysen tok den retningen den gjorde – koblingen til domener utenfor I-språket er altså sterkere her enn i de andre hypotesene.

¹⁵¹ Søfteland (2007:144) er også inne på at konstruksjoner med *pat* som determinativ til en ekstraponert CP sannsynligvis har påvirket utviklingen av formelt subjekt i norsk.

Forklaringskraften er imidlertid avhengig av at de teoretiske antakelsene er forenlig med empiriske resultater, og ut fra mine data er det særlig to problemstillinger som melder seg. Den første gjelder forskjellen mellom kvasiargumenter og andre formelle subjekter, den andre gjelder nullsubjekter og nullobjekter i tekster som også har formelt subjekt. Jeg vil begynne med å behandle det første temaet.

Vi så i 6.3.1 at formelle subjekter dukker opp spesielt tidlig i setninger hvor predikatet deler ut et kvasiargument, både i min undersøkelse av mellomnorsk og i Falks undersøkelse av svenske data. Spørsmålet er så om hypotesen om bortfall av *pro* kan hjelpe oss til å forstå dette – i så fall er det en sterk side ved tilnærmingmåten. Jeg vil si at det ikke er utenkelig at det finnes en sammenheng her.

Kvasiargumenter skiller seg fra andre formelle subjekter ved at de har en form for argumentstatus, og selv om de ikke har noen spesifikk referanse, kan i hvert fall en del av dem tillegges en vag, generell referanse til situasjon eller tilstand (se 4.3.1). Alle de tidligste eksemplene på setninger med kvasiargument er av denne siste typen. Nedenfor er den nest tidligste setningen gjentatt som (21):

- (21) [...] ok er *tat* sua wordit sem gud fyrbiode at fyrnempder biscop Matteus
hefwer gripit eder takit Holastad [...] (Bergen 1459 DN 5, 821)

Jeg vil holde fast på at *tat* her er et formelt subjekt, men en vag referanse er tenkelig. Vi kan lage en moderne norsk ekvivalent til setningen hvor vi bytter ut *tat* med *situasjonen*:¹⁵²

- (22) og er situasjonen blitt slik, gud forby, at før nevnte biskop Matteus har grepet
eller tatt Holastad, ...

Kanskje er det slik at *pro* har vært spesielt vanskelig å oppfatte i setninger som (21) på grunn av denne vage formen for referanse. Vi så i sitatet fra Vihman ovenfor at barn må høre et ord brukt i en kontekst hvor ikke bare ”form”, men også ”use” er ”clear and salient” før de kan bruke ordet selv. Med ”use” forstår jeg her innhold, og innholdet hos *pro* som kvasiargument kan sies å være mindre ”klart og salient” enn hos de andre formene for *pro*. Når *pro* er rent ekspletivt, er det som regel liten tvil om at det er innholdstomt, og når *pro* er referensielt, kan

¹⁵² Jeg minner om argumentene for at *det* likevel ikke er et vanlig, referensielt subjekt: Det finnes ingen spesifikk referanse, og islandsk har som regel nullsubjekter i slike setninger (Falk, 1993b:82). Det samme gjaldt i norrønt.

innholdet enkelt identifiseres i konteksten. *Pro* som kvasiargument, spesielt i setninger av samme type som (21), er mer tvetydig.¹⁵³

Vi har allerede delvis vært inne på det andre problemet, altså forholdet mellom formelle subjekter og nullsubjekter/nullobjekter. Dersom formelle subjekter har oppstått fordi *pro* er helt forsvunnet fra språket, bør vi ideelt sett verken finne nullsubjekter eller nullobjekter i tekstene som har formelt subjekt – de formelle subjektene er motivert av et subjektskrav i grammatikken, ikke av pragmatiske forhold som i hypotesen jeg gjorde rede for i 6.3.1. Så vidt jeg kan se, inneholder ingen av tekstkildene i mitt datamateriale nullobjekter, og dette kan være et argument for forklaringen basert på bortfall av *pro*.¹⁵⁴ Men som jeg har nevnt, finnes det flere eksempler på nullsubjekter (se 5.3.3). Disse bør gjøres rede for dersom vi skal holde fast på ideen om bortfall av *pro* som årsak.

Hvis vi legger til grunn at *pro* var særlig vanskelig å oppfatte i visse typer setninger med kvasiargument, slik jeg foreslo ovenfor, er det én type variasjon mellom formelle subjekter og nullsubjekter som er mulig innenfor samme grammatikk, nemlig at kvasiargumenter får uttrykk som *det/der*, mens rent ekspletive subjekter (og muligens også referensielle subjekter under de vanlige restriksjonene som fantes i norrønt) fortsatt uttrykkes med *pro*.¹⁵⁵ At det finnes flere tidlige eksempler på *det* som kvasiargument, kan bety at grammatikken har vært gjennom et stadium hvor dette var regelen. En av de tidligste kildene, diplommet Alm (Vardal) 1457 DN 10, 217, kan se ut til å gjenspeile en slik tilstand. Den relevante delen av diplommet er gjentatt nedenfor som (23), det formelle subjektet står i kursiv, og *pro* er satt inn på nullsubjektets plass:

¹⁵³ Vi så at Falk brukte begrepet ”dobbel status” (Falk, 1993a:163). Hun legger så vidt jeg kan se mer vekt på den syntaktiske argumentstatusen enn den semantiske uklarheten, men begrepet er likevel treffende. Kanskje er den syntaktiske argumentstatusen og den semantiske uklarheten to sider av samme sak, men jeg skal ikke ta denne diskusjonen her. Den semantiske uklarheten er ikke like framtrædende ved alle former for kvasiargumenter.

¹⁵⁴ Et eksempel på et nullobjekt i en tekstkilde uten formelle subjekter er det følgende (jeg har satt inn *pro* på nullobjektets plass):

Ær hanss nadher bigerendes adh nithe oc bruke kirkens suerth j hanss nodherss sticht i alle hande grener ssoo fulkomelige som myn herre erkebiskopin bruckær oc nither *pro* vtti hanss nadherss sticht etc. (Bergen 1527 DN 9, 597).

Pro refererer til *kirkens suerth* tidligere i eksempelet.

¹⁵⁵ Jeg har ikke undersøkt referensielle nullsubjekter like systematisk som ikke-referensielle, så jeg har ikke oversikt over om de forsvinner før eller etter ekspletiver/kvasiargumenter. Jeg skal ikke si mer om referensielle subjekter her, men på det stadiet hvor vi antar at *pro* er helt forsvunnet, bør vi ideelt sett ikke finne referensielle nullsubjekter. Som jeg sa i 5.3.3, finnes det enkelte referensielle nullsubjekter i datamaterialet, men jeg skal ikke behandle dem nærmere.

- (23) [...] waare *thet* swa at honom tektis *pro* koma heim til honom [...] (Alm (Vardal) 1457 10, 217)

Det formelle subjektet *thet* er et kvasiargument, mens CP-en *at honom tektis koma heim til honom* [...] inneholder et rent ekspletivt nullsubjekt (*honom* er en dativform og kan ikke være subjekt, se 5.3.3).¹⁵⁶ Alle nullsubjektene i materialet kan imidlertid ikke gjøres rede for på denne måten; i diplomet Bergen 1491, DN 6, 611 er det to nullsubjekter og et formelt subjekt, og verken det formelle subjektet eller nullsubjektene er kvasiargument. Det formelle subjektet og det ene nullsubjektet står i eksempelet som er gjentatt nedenfor som (24):

- (24) *Oc pro* segss at *ther* skal ware ethers nadhis samthyckæ oc fullæ burdh (Bergen 1491 6, 611)

Som jeg sa i 5.3.3, er *Oc segss* [...] en upersonlig passivkonstruksjon med nullsubjekt, mens jeg analyserer *ther* som formelt subjekt i en eksistensialsetning; begge er altså ”rene” ekspletiver.

Dermed er problemet med nullsubjekter og formelle subjekter i samme tekst ikke helt avklart. Likevel vil jeg ikke umiddelbart forkaste ideen om at bortfall av *pro* kan ha forårsaket oppkomsten av formelle subjekter. Vi så i 5.3.3 at det er flere mulige måter å angripe problemet på, og hvis vi ser på spørsmålet i et større perspektiv, er det slett ikke spesielt for temaet jeg har behandlet i denne oppgaven. Tvert imot er syntaktisk variasjon av typer som teoretisk sett ikke burde være mulig hos samme informant, et kjent og utbredt fenomen innenfor for eksempel moderne, synkron dialektforskning (Eide og Åfarli, 2010). Eide og Åfarli argumenterer for en tilnærming til problemet som minner om konkurrerende grammatikker (se 5.3.3) – de antar altså at syntaktisk variasjon skyldes parallelle grammatikker hos samme språkbruker. Som tidligere nevnt virker det kanskje ikke umiddelbart tiltalende at det skal ligge to separate I-språk bak vekslingen mellom nullsubjekter og formelle subjekter innenfor samme tekst. På den annen side er det i prinsippet ingenting i veien for at barn skal kunne tilegne seg flere grammatikker (Lightfoot, 1999:92). Vi vet at dette skjer hos flerspråklige barn, og teoretisk sett er det ingen grunn til at to I-språk må være forskjellige på mer enn ett punkt (Eide og Åfarli, 2010). Ettersom grammatikken ikke er direkte observerbar, er det

¹⁵⁶ Brevet inneholder så vidt jeg kan se ingen andre nullsubjekter. Det er riktignok en viss mulighet for at setningen *oc sagis ey vitha nokon retkomnære til epter hans dagha vitan Herleiker Giislassun* kan ha et referensielt nullsubjekt, men det virker like sannsynlig at det er snakk om koordinering, altså at *sagis* deler subjekt med den foregående setningen.

vanskelig få full klarhet i spørsmålene her, men jeg vil si at ideen om parallelle grammatikker er interessant.¹⁵⁷

Eide og Åfarli påpeker at ideen om parallelle grammatikker reiser et viktig metodologisk problem, nemlig å bestemme hvilke syntaktiske fenomener som hører til hvilken grammatikk. I tillegg oppstår det et spørsmål om hva det er som avgjør hvilken grammatikk som brukes og hva som forårsaker veksling. Å undersøke dette er ingen enkel oppgave, men at spørsmålene er vanskelige, er ikke i seg selv noe argument mot tilnærmingsmåten. Lightfoot (1999:92) formulerer det slik: "[...] we have no reason to believe that the world was designed in such a way as to make its investigation easy".

Diskusjonen om de teoretiske og metodologiske problemene som følger av syntaktisk variasjon er for omfattende til at jeg kan gå dypere inn i den her. Jeg vil konkludere med at ideen om bortfall av *pro* som årsak til oppkomsten av formelle subjekter er verdt å undersøke nærmere. Vi så at den kan gjøre rede for i hvert fall en viss type variasjon i materialet, den relaterer utviklingen i norsk til utviklingen i andre språk, og den har dessuten en viktig teoretisk fordel i at den knytter språkendring til språktilegnelse på en tydelig måte. Hvis hypotesen skal undersøkes nærmere, kan det være interessant å gjøre større undersøkelser av hva slags typer formelle subjekter som oppstår først. Bortfall og oppkomst av nullsubjekter i andre språk er også verdt å studere, og det samme er språktilegnelse hos barn som lærer språk med nullsubjekter, for å nevne noe.

Kanskje kan vi via disse innfallsvinklene komme nærmere et svar på hvorfor norsk har formelle subjekter og hvorfor endringen skjedde akkurat da den skjedde. Dette er særlig interessant når vi tenker på at norsk var uten subjektskrav i lang tid, og at de fleste språk i verden tillater nullsubjekter.

¹⁵⁷ Som nevnt i 5.3.3 er det et alternativ å revurdere forutsetningen om at det ikke finnes valgfrihet i grammatikken. Dette er en løsning som har store teoretiske implikasjoner og som jeg ikke skal drøfte her. I ytterste konsekvens kan det hevdes at den syntaktiske variasjonen hos samme språkbruker er et argument mot tenkemåten i generativ grammatikk mer generelt. Dette er også en problemstilling som er for omfattende til at jeg behandle den, men jeg vil likevel nevne at også fordelene ved den generative tilnærmingen til språket må tas i betraktning i en slik diskusjon.

7 Oppsummering og konklusjoner

Vi har sett at finitte setninger i norrønt kunne være subjektløse, mens moderne norsk krever et subjekt, altså et synlig ledd som i løpet av setningsderivasjonen står i posisjonen Spes-TP. Jeg har argumentert for at subjektskravet i skyldes et sterkt nominativtrekk i T som må sjekkes, og at sjekkingen må gjøres av et synlig subjekt fordi *pro* ikke finnes i moderne norsk. Svarene på forskningsspørsmålene jeg formulerte i kapittel 1, kan helt kort oppsummeres slik:

1. Formelle subjekter kommer inn i datamaterialet mot slutten av 1450-tallet. Nærmere granskninger av eldre data kan vise om fenomenet går lenger tilbake enn dette.
2. Bortfallet av subjekt-verb-kongruens ser ikke ut til å være grunnen til utviklingen av formelle subjekter. De aller fleste tekstkildene hvor jeg har funnet formelle subjekter, er kilder som markerer subjekt-verb-kongruens eller hvor det er svært vanskelig å bedømme om slik kongruens finnes. Kongruensbortfallet har altså kommet senere enn de formelle subjektene, og det kan dermed ikke ha forårsaket at de oppstod. Dette står i motsetning til hva som foreslås hos Holmberg og Platzack (1995).
3. Formelle subjekter ser ikke ut til å ha oppstått gjennom reanalyse av formelt topik, slik det foreslås hos Faarlund (1990). Hvis dette hadde vært tilfellet, kunne vi vente oss at de tidligste forekomstene av innholdstomt *det/der* stod i posisjonen Spes-CP, men alle de tidligste eksemplene jeg har funnet, står i Spes-TP.
4. Faarlund (2009, 2011) har en interessant alternativ tilnærming til oppkomsten av formelle subjekter. Denne går ut på at formelle subjekter har oppstått fordi *pro* har forsvunnet fra språket, og den har flere fordeler, blant annet at den eksplisitt henviser til et område utenfor I-språket, nemlig barns språklæring. Muligens kan den også forklare en observasjon av at formelle subjekter som er kvasiargumenter og kan tillegges en vag referanse til situasjon eller tilstand, ser ut til å ha oppstått tidlig.

Særlig resultatene i punkt 2 er teoretisk interessante. At bortfall av subjekt-verb-kongruens ikke var noen betingelse for formelle subjekter i norsk, kan sees i sammenheng med en større diskusjon om nullsubjekter og ideen om parametre (se Holmberg (2010a), Roberts og Holmberg (2010) og Newmeyer (2004, 2008)). Forslaget i punkt 4 kan danne utgangspunkt for videre forskning på formelle subjekter – dette har interesse både teoretisk og empirisk.

Litteraturliste

- Adger, D. 2003. *Core Syntax. A Minimalist Approach*, Oxford: Oxford University Press.
- Allan, R., P. Holmes og T. Lundskaer-Nielsen 1995. *Danish: A Comprehensive Grammar*, London/New York: Routledge.
- Almenningen, O., T.A. Roksvold, H. Sandøy og L.S. Vikør (red.) 2002. *Språk og samfunn gjennom tusen år. Ei norsk språkhistorie*, 6. utg., Oslo: Universitetsforlaget.
- Asudeh, A. og I. Toivonen 2009. Lexical-Functional Grammar. I: B. Heine og H. Narrog (red.) *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Barðdal, J. 2000. Oblique Subjects in Old Scandinavian. *NOWELE*, 37, 25–51.
- Bieberauer, T. 2010. Semi null-subject languages, expletives and expletive *pro*. I: T. Bieberauer, A. Holmberg, I. Roberts og M. Sheehan (red.) *Parametric Variation: Null Subjects in Minimalist Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bobaljik, J.D. 2002. Realizing Germanic Inflection: Why Morphology Does Not Drive Syntax. *Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 6, 129–167.
- Borer, H. 1986. I-Subjects. *Linguistic Inquiry*, 17, 375–416.
- Brøndum-Nielsen, J. 1965. *Gammeldansk grammatik i sproghistorisk fremstilling. V Pronominer*, København: Akademisk forlag.
- Chomsky, N. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Chomsky, N. 1981. *Lectures on Government and Binding*, Dordrecht: Foris Publications.
- Chomsky, N. 1993. A Minimalist Program for Linguistic Theory. I: K. Hale og S. Keyser (red.) *The View from Building 20*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Chomsky, N. 1995. *The Minimalist Program*, Cambridge: The MIT Press.
- Chomsky, N. 2002. *Syntactic Structures*, 2. utg., New York: Mouton de Gruyter.
- Chomsky, N. 2005. Three Factors in Language Design. *Linguistic Inquiry*, 36, 1–22.
- Christoffersen, M. 2004. Syntaktisk utvikling. I: O.E. Haugen (red.) *Handbok i norrøn filologi*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Eide, K.M. og T.A. Åfarli 2010. Dialect Syntax and Parallel Grammars: A Challenge to Generative Frameworks? <http://ling.auf.net/lingBuzz/000993> [Lastet ned 20.10.2010].
- Eithun, B., M. Rindal og T. Ulset (red.) 1994. *Den eldre gulatingsslova*, Oslo: Riksarkivet.
- Faarlund, J.T. 1987. Om beskriving og forklaring i lingvistisk teori. *Norsk lingvistisk tidsskrift*, 5.2, 13–28.
- Faarlund, J.T. 1990. *Syntactic Change. Toward a Theory of Historical Syntax*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Faarlund, J.T. 2001. The notion of oblique subject and its status in the history of Icelandic. I: J.T. Faarlund (red.) *Grammatical Relations in Change*. Amsterdam: Benjamins.
- Faarlund, J.T. 2002. Grammatikalisering av ordstilling. I: I. Moen, K.I. Vannebo, A. Torp og H.G. Simonsen (red.) *Mons 9. Utvalgte artikler fra Det niende møtet om norsk språk i Oslo 2001*. Oslo: Novus forlag.
- Faarlund, J.T. 2003. Når alle informantane er døde. I: J.B. Johannesen (red.) *På språkjakt – problemer og utfordringer i språkvitenskapelig datainnsamling*. Oslo: Unipub forlag.
- Faarlund, J.T. 2004a. *The Syntax of Old Norse*, New York: Oxford University Press.
- Faarlund, J.T. 2004b. Diakron syntaks og språkkontakt. I: L. Elmevik (red.) *Språkhistoria och flerspråkighet. Föredragen vid ett internationellt symposium i Uppsala 17-19 januari 2003*. Uppsala: Kungliga Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Faarlund, J.T. 2005. *Revolusjon i lingvistikken. Noam Chomskys språkteori*, Oslo: Det Norske Samlaget.

- Faarlund, J.T. 2008. A mentalist interpretation of grammaticalization theory. I: T. Eythórsson (red.) *Grammatical Change and Linguistic Theory. The Rosendal Papers*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Faarlund, J.T. 2009. The unidirectionality of *pro*-drop. *XIXth International Conference on Historical Linguistics*. Nijmegen.
- Faarlund, J.T. 2011. The *pro* cycle. I: J. Barðdal, E. van Gelderen og M. Cennamo (red.) *Variation and Change in Argument Realization*. Amsterdam: Benjamins.
- Falk, C. 1993a. Non-referential subjects and agreement in the history of Swedish. *Lingua*, 89, 143–180.
- Falk, C. 1993b. *Non-referential Subjects in the History of Swedish*, Lund: Department of Scandinavian Languages.
- Falk, H. og A. Torp 1900. *Dansk-norskens syntax i historisk fremstilling*, Kristiania: H. Aschehoug & Co.
- Garbacz, P. 2010. *Word Order in Övdalian. A Study in Variation and Change*. PhD, Lunds universitet.
- Grønvik, O. 1991. "Utbrøytning" i eldre norrøn diktning og i andre gammelgermanske språk. *Arkiv för nordisk filologi*, 106, 1–56.
- Haiman, J. 1974. *Targets and Syntactic Change*, Haag: Mouton.
- Hansen, A. 1967. *Moderne dansk*, København: Det danske sprog- og litteraturselskab.
- Haugen, O.E. (red.) 2001. *Norrøne tekster i utval*, Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Holmberg, A. og C. Platzack 1991. On the role of inflection in Scandinavian syntax. I: W. Abraham, W. Kosmeijer og E. Reuland (red.) *Issues in Germanic Syntax*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Holmberg, A. og C. Platzack 1995. *The Role of Inflection in Scandinavian Syntax*, New York: Oxford University Press.
- Holmberg, A. 2000. Scandinavian Stylistic Fronting: How Any Category Can Become an Expletive. *Linguistic Inquiry*, 31, 445–483.
- Holmberg, A. 2010a. Parameters in minimalist theory: The case of Scandinavian. *Theoretical Linguistics*, 36, 1–48.
- Holmberg, A. 2010b. Replies to comments. *Theoretical Linguistics*, 36, 85–91.
- Hornstein, N., J. Nunes og K.K. Grohmann 2005. *Understanding Minimalism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Huang, C.-T.J. 1984. On the Distribution and Reference of Empty Pronouns. *Linguistic Inquiry*, 15, 531–574.
- Indrebø, G. 1924. Litt um burtfallet av fleirtal i verbalbøygjingi i norsk. *Festskrift til Amund B. Larsen på hans 75-års fødselsdag 15. desember 1924*. Kristiania: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Indrebø, G. 2001. *Norsk målsoga*, 2. utg., Bergen: Norsk Bokreidingslag.
- Iversen, R. 1973. *Norrøn grammatikk*, 7. utg., Oslo: Aschehoug.
- Jackendoff, R. 2002. *Foundations of Language. Brain, Meaning, Grammar, Evolution*, Oxford: Oxford University Press.
- Johannesen, J.B. 2003. Innsamling av språklige data: Informanter, introspeksjon og korpus. I: J.B. Johannesen (red.) *På språkjakt – problemer og utfordringer i språkvitenskapelig datainnsamling*. Oslo: Unipub forlag.
- Jørgensen, J.G. 2004. Håndskrift- og arkivkunnskap. I: O.E. Haugen (red.) *Handbok i norrøn filologi*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Keenan, E.L. 1976. Towards a universal definition of "subject". I: C.N. Li (red.) *Subject and Topic*. New York/San Fransisco/London: Academic Press, Inc.
- Kinn, K. 2009. *Formelt subjekt i diplomer fra Voss*. Upublisert semesteroppgave. Oslo: Universitetet i Oslo.

- Kroeger, P.R. 2004. *Analyzing Syntax. A Lexical-functional Approach*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Labov, W. 1972. *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lie, S. 2003. *Innføring i norsk syntaks*, 5. utg., Oslo: Universitetsforlaget.
- Lightfoot, D. 1999. *The Development of Language. Acquisition, Change, and Evolution*, Malden: Blackwell Publishers.
- Lundeby, E. 1976. Om "utbrytningen"s opphav og innhold. I: L. Svensson, A.M. Wieselgren og Å. Hansson (red.) *Festskrift tillägnad Gösta Holm*. Lund: Studentlitteratur.
- Moseng, O.G., E. Opsahl, G.I. Pettersen og E. Sandmo 1999. *Norsk historie 1. 750–1537*, Oslo: Tano Aschehoug.
- Mæhlum, B. 1999. *Mellom Skylla og Kharybdis. Forklaringsbegrepet i historisk språkvitenskap*, Oslo: Novus forlag.
- Mørck, E. 1990. Ellipsis of the subject of main clauses in Middle Norwegian. I: E.H. Jahr og O. Lorentz (red.) *Tromsø Linguistics in the Eighties*. Oslo: Novus forlag.
- Mørck, E. 2004. Mellomnorsk språk. I: O.E. Haugen (red.) *Handbok i norrøn filologi*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Newmeyer, F.J. 2004. Against a parameter-setting approach to typological variation. *Linguistic Variation Yearbook*, 4, 181–234.
- Newmeyer, F.J. 2008. Universals in syntax. *The Linguistic Review*, 25, 35–82.
- Noreen, A. 1904. *Altnordische Grammatik II. Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen*, Halle: Max Niemeyer.
- NRG = Faarlund, J.T., S. Lie og K.I. Vannebo 1997. *Norsk referansegrammatikk*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Ottosson, K. 2003. Utviklinga av person- og numerusbøyinga av verb i gammalnorsk og mellomnorsk. I: J.T. Faarlund (red.) *Språk i endring. Indre norsk språkhistorie*. Oslo: Novus forlag.
- Platzack, C. 1987. The Scandinavian languages and the null-subject parameter. *Language and Linguistic Theory* 5, 215–238.
- Platzack, C. og A. Holmberg 1989. The Role of AGR and finiteness. *Working Papers in Scandinavian Syntax*, 73, 51–76.
- Platzack, C. 1998. *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik*, Lund: Studentlitteratur.
- Popper, K. 1981. Bøtten og søkelyset: to kunnskapsteorier. I: J.M. Døderlein (red.) *Fornuft og rimelighet som tenkemåte. Utvalgte essays*. Oslo: Dreyer.
- Rizzi, L. 1986. Null Objects in Italian and the Theory of *pro*. *Linguistic Inquiry*, 17, 501–557.
- Roberts, I. 2007. *Diachronic Syntax*, Oxford: Oxford University Press.
- Roberts, I. og A. Holmberg 2010. Introduction: parameters in minimalist theory. I: T. Biberauer, A. Holmberg, I. Roberts og M. Sheehan (red.) *Parametric Variation: Null Subjects in Minimalist Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rohrbacher, B.W. 1999. *Morphology-Driven Syntax. A theory of V to I raising and pro-drop*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Rosenkvist, H. 2009. Referential Null Subjects in Germanic Languages – an Overview. *Working Papers in Scandinavian Syntax*, 84, 151–180.
- Sandøy, H. 1985. *Norsk dialektkunnskap*, Oslo: Novus forlag.
- Seip, D.A. 1955. *Norsk språkhistorie til omkring 1370*, 2. utg., Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Skautrup, P. 1944. *Det danske sprogs historie. Første bind. Fra guldhornene til jyske lov*, København: Gyldendal.
- Stjernholm, K.d.V. 2008. *Subjektsellipser. Fins pro i norsk talespråk?* MA, Universitetet i Oslo.

- Svenonius, P. 2002. Introduction. I: P. Svenonius (red.) *Subjects, Expletives, and the EPP*.
- Svenonius, P. 2010. *Features and Categories: On the Part-of-Speech P*. Upublisert handout til foredrag holdt ved UiO 10.3.2010.
- Søfteland, Å. 2007. *Setningar som argument i norrønt og moderne norsk*. MA, Universitetet i Oslo.
- Taraldsen, K.T. 1980. On the nominative island condition, vacuous application and the that-trace filter. *Indiana University Linguistics Club. [Papers. 94]*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- Taylor, J.R. 1996. *Possessives in English. An Exploration in Cognitive Grammar*, Oxford: Oxford University Press.
- Thráinsson, H. 1994. Icelandic. I: E. König og J.v.d. Auwera (red.) *The Germanic Languages*. London: Routledge.
- Torp, A. og L.S. Vikør 2003. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*, 3. utg., Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Venås, K. (red.) 1990. *Den fyrste morgonblånen. Tekster på norsk frå dansketida*, Oslo: Novus forlag.
- Vihman, M. 2009. Word Learning and the Origins of Phonological Systems. I: S. Foster-Cohen (red.) *Language Aquisition*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Vikner, S. 1995. *Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages*, New York: Oxford University Press.
- Åfarli, T.A. og K.M. Eide 2003. *Norsk generativ syntaks*, Oslo: Novus forlag.

Korpus og databaser

Diplomatarium Norvegicum.

http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html [søkt 21.10.2010] (Se vedlegg for en oversikt over undersøkte diplomer.)

Nordisk dialektkorpus.

<http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/sprak/korpus/talespraskorpus/nordisk-dialekt/index.html> [søkt 21.10.2010]. (Artikkel med informasjon om korpuset: J. B. Johannessen, J. Priestley, K. Hagen, T. A. Åfarli, og Ø. A. Vangsnes 2009. The Nordic Dialect Corpus - an Advanced Research Tool. I: K. Jokinen og E. Bick (red.) *Proceedings of the 17th Nordic Conference of Computational Linguistics* NODALIDA 2009. NEALT Proceedings Series, 4.)

Nordic Syntactic Judgment Database.

<http://www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/index.html> [søkt 21.10.2010]. (Artikkel med informasjon om databasen: A. M. Lindstad, A. Nøklestad, J. B. Johannessen, Ø. A. Vangsnes. 2009 The Nordic Dialect Database: Mapping Microsyntactic Variation in the Scandinavian Languages. I: K. Jokinen og E. Bick (red.) *Proceedings of the 17th Nordic Conference of Computational Linguistics* NODALIDA 2009. NEALT Proceedings Series, 4.)

Wortschatz Universität Leipzig. <http://wortschatz.uni-leipzig.de/> [søkt 21.10.2010]

Vedlegg

Nedenfor følger en oversikt over diplomene jeg har undersøkt i dette prosjektet. Diplomene er sortert etter opphavssted og årstall. Stedsnavnene staves som hovedregel på samme måte som hos Ottoson (2003) dersom også han har undersøkt dem, hvis ikke, er de skrevet som i DN. Dateringene er de samme som i DN. Til sammen har jeg sett på rundt 300 tekster, men en del av dem er svært korte, og en del har vært uinteressante for min problemstilling fordi de er skrevet på dansk, svensk, tysk eller latin. Dette gjelder særlig for diplomer med opphav i Bergen.

Diplomer fra Toten

Sted	År	Bind DN	Nr.
Hof (Toten)	1456	3	831
Fylingstad (Vardal)	1456	10	216
Alm (Vardal)	1457	10	217
Koll (Vardal)	1457	2	820
Hof (Toten)	1458	5	815
Balke	1458	2	827
Rognstad / Rønnestad	1463	2	850
Trostad / Trogstad	1466	12	235
Balke (Toten)	1468	10	238
Jerstad (Toten)	1470	1	892
Brotstad (Vardal)	1472	2	884
[Toten]	[c1470-1480]	9	379
Hofsvangen (Toten)	1473	3	901
Hofstav (Toten)	1475	1	911
Hjælpesten (Toten)	1475	1	912
Smedby (Toten)	1477	10	250
Igulrud (Toten)	1478	10	252
Gaarder	1478	8	405
Jerstad (Toten)	1481	1	931
Alm (Vardal)	1483	2	923
Hof (Toten)	1483	2	925
Hol (Toten)	1490	2	957
Skikkelstad (Vardal)	1504	2	1021
Sivesin (Toten)	1505	2	1024
Kraby	1517	4	1073
Hof, Toten	1541	21	853

Diplomer fra Voss

Sted	År	Bind DN	Nr.
Vossevangen	1451	6	506
Vossevangen	1454	9	322
[Gjøastein (Voss)]	1459	21	503
Vossevangen	1461	4	950
Røte (Voss)	1462	9	341
Gjerde (Voss)	[1460-1470]	9	358
Evanger	1466	2	863
Finne	1468	1	885
Finne	1468	1	886
Byrkjo (Voss)	1472	4	974
Byrkjo (Voss)	1472	8	394
Finne	1490	8	427
Finne	1490	8	428
Tvilde (Voss)	1493	6	618
Finne	1496	3	1000
Ringheim (Voss)	1496	1	988
Gjukastein (Voss)	1499	10	286
Finne	1499	4	1032
Vossevangen	[1510]	21	706
Vossevangen	1514	4	1066
Voss	1519	21	726
Vossevangen	1534	6	723
Vossevangen	1536	6	728
Vossevangen	1536	6	787
Voss	1552	6	776

Diplomer fra Øvre Vest-Telemark

Sted	År	Bind DN	Nr.
Groven (Seljord)	1450	11	192
Berg (Kviteseid)	1451	2	792
Skothveit (Kviteseid)	1452	11	195
[Seljord]	1452	1	821
Haukom (Lårdal)	1452	6	541
[Eidsborg] (Lårdal)	1453	9	318
Groven (Seljord)	1453	11	198
Haukom (Lårdal)	1455	13	122
Haukom (Lårdal)	1455	9	324

[Flatdal] (Seljord)	1458	13	127
Halland / Haddeland (Rauland)	1462	1	858
Halland / Haddeland (Rauland)	1464	1	868
Røyne / Rønjom (Seljord)	1468	11	222
Røyne / Rønjom (Seljord)	1468	13	134
Smørklepp (Vinje)	1469	9	356
Haukvam / Haukom (Lårdal)	1470	11	226
Klev (Kviteseid)	1470	11	228
Særend / Særen (Vinje)	1472	5	876
Utbø (Børte i Mo)	1472	18	93
Skridethvet / Skretveit (Mo)	1472	1	899
Kallaker / Kallåk (Vinje)	1475	1	910
Langlim (Seljord)	1476	11	241
Eik (Lårdal)	1480	7	487
Langlem / Langlim (Seljord)	1480	13	144
Vatsende / Vassend (Lårdal)	1480	3	930
Byrter / Børte (Mo)	1481	7	488
Åmdal (Lårdal)	1481	8	408
Særend / Særen (Vinje)	1483	7	492
Byrter / Børte (Mo)	1483	7	493
Hogstuen / Hogstogo (Seljord)	1484	11	251
Bekkehus / Bekkehus (Seljord)	1484	18	111
Bjoland / Bjåland (Kviteseid)	1485	1	943
Nattedal / Natadal (Seljord)	1488	10	267
Flatdal (Seljord)	1489	18	113
Vinås (Seljord)	1489	11	258
Vinje	1500 ?	11	275
Sillegjord	1511	9	470
Sillegjord	1515	11	298
Sillegjord	1516	11	300
Vinje	1517	10	314

Sillegjord	1522	18	237
Sillegjord	1526	11	451
Sillegjord	1530	11	563
Vinje	1530	21	772
Sillegjord	1534	11	605
Sillegjord	1538	11	650
Vinje	1538	7	730
Vinje	1540	7	739
Vinje	1548	21	929
Brunkeberg	1553	11	683
Sillegjord	1561	7	795
Sillegjord	1562	11	708
Brunkeberg	1564	16	658
Sillegjord	1570	11	741

Diplomer fra Bergen

Sted	År	Bind DN	Nr.
Bergen	1450	1	812
Bergen	1450	1	813
Bergen	1450	4	921
Bergen	1450	4	922
Bergen	1450	4	923
Bergen	1450	5	768
Bergen	1450	6	534
Bergen	1450	7	439
Bergen	1450	7	440
Bergen	1450	8	344
Bergen	1450	8	345
Bergen	1450	20	862
Bergen	1450	20	864
Bergen	[Ca 1450?]	21	464
Bergen	1453	3	824
Bergen	1453	4	929
Bergen	1453	6	545
Bergen	1454	4	931
Bergen	[1455]	3	830
Bergen	1456	6	552
Bergen	1456	12	223
Bergen	1458	2	825
Bergen	1459	5	821
Bergen	1460	21	510
Bergen	1462	1	861
Bergen	1462	9	343
Bergen	1463	1	864
Bergen	1463	3	862

Bergen	1463	4	953
Bergen	1463	16	217
Bergen	1464	7	463
Bergen	1465	5	855
Bergen	1466	4	962
Bergen	1466	5	858
Bergen	1467	2	866
Bergen	1470	14	107
Bergen	1470	21	563
Bergen	1472	1	900
Bergen	1472	2	886
Bergen	1472	4	973
Bergen	1474	2	891
Bergen	1474	5	884
Bergen	1475	7	480
Bergen	1475	16	257
Bergen	1476	3	914
Bergen	1476	7	481
Bergen	1478	2	908
Bergen	1479	3	928
Bergen	1479	4	988
Bergen	[ca. 1480-1490?]	16	303
Bergen	1481	3	931
Bergen	1481	5	915
Bergen	1481	6	589
Bergen	1482	5	918
Bergen	1484	1	939
Bergen	1484	2	928
Bergen	1484	4	998
Bergen	1485	1	945
Bergen	1486	1	949
Bergen	1486	1	950
Bergen	1486	1	951
Bergen	1486	6	601
Bergen	1486	16	289
Bergen	1487	2	938
Bergen	1487	16	293
Bergen	1488	5	936
Bergen	1489	1	963
Bergen	1490	5	952
Bergen	1490	6	610
Bergen	1490	8	426
Bergen	1491	6	611
Bergen	1492	5	955
Bergen	1493	5	962
Bergen	1493	18	127
Bergen	[14]94	1	980
Bergen	1494	1	981

Bergen	[1494]	21	665
Bergen	1495	1	982
Bergen	1495	16	319
Bergen	1496	3	999
Bergen	1496	16	322
Bergen	1497	2	994
Bergen	1497	2	998
Bergen	1499	2	1009
Bergen	1501	21	688
Bergen	1501	21	689
Bergen	1501	21	690
Bergen	1502	12	268
Bergen	1503	1	1009
Bergen	1504	9	458
Bergen	1505	9	459
Bergen	1507	6	647
Bergen	1507	7	527
Bergen	1507	21	700
Bergen	1512	3	1055
Bergen	1512	3	1056
Bergen	1512	4	1060
Bergen	1514	2	1046
Bergen	1516	8	490
Bergen	1518	9	494
Bergen	1520	2	1064
Bergen	1520	3	1082
Bergen	1520	7	553
Bergen	1521	8	501
Bergen	1522	10	271
Bergen	1523	5	1035
Bergen	1523	5	1039
Bergen	1524	1	1067
Bergen	1524	1	1068
Bergen	1524	6	696
Bergen	1524	6	697
Bergen	[1524]	7	591
Bergen	1524	8	526
Bergen	1524	9	532
Bergen	1524	9	534
Bergen	1524	3	1095
Bergen	1524	6	693
Bergen	1524	10	418
Bergen	1524	18	296
Bergen	1524	18	294
Bergen	1524	18	295
Bergen	1524	12	337
Bergen	1524	11	399
Bergen	1525	3	1098

Bergen	1525	3	1099
Bergen	1525	3	1101
Bergen	1525	11	403
Bergen	1526	7	618
Bergen	1526	10	514
Bergen	1526	11	446
Bergen	1526	14	551
Bergen	1527	8	564
Bergen	1527	9	596
Bergen	1527	9	597
Bergen	1527	11	459
Bergen	1528	2	1087
Bergen	1528	8	574
Bergen	1528	8	575
Bergen	1528	8	579
Bergen	1528	8	580
Bergen	1528	21	753
Bergen	1529	2	1094
Bergen	1529	4	1092
Bergen	1529	6	707
Bergen	1529	8	589
Bergen	1529	8	600
Bergen	1529	8	610
Bergen	1529	8	611
Bergen	1529	8	615
Bergen	1529	9	643
Bergen	1529	9	649
Bergen	1529	11	531
Bergen	1529	11	539
Bergen	1530	9	664
Bergen	1530	9	665
Bergen	1531	3	1126
Bergen	1531	8	645
Bergen	1531	10	620
Bergen	1531	10	624
Bergen	1531	10	625
Bergen	1531	10	626
Bergen	1531	10	627
Bergen	1531	10	633
Bergen	1531	10	634
Bergen	1531	10	635
Bergen	1531	11	578
Bergen	1531	21	780
Bergen	1531	21	781
Bergen	1532	2	1105
Bergen	1532	3	1128
Bergen	1532	4	1099
Bergen	1532	6	721

Bergen	1532	10	639
Bergen	1532	11	587
Bergen	1532	12	495
Bergen	1532	15	488
Bergen	1532	16	553
Bergen	1533	10	646
Bergen	1533	10	648
Bergen	1533	10	649
Bergen	1533	12	541
Bergen	1533	14	724
Bergen	1533	15	494
Bergen	1533	15	495
Bergen	1534	4	1101
Bergen	1534	9	752
Bergen	1534	10	677
Bergen	1534	12	547
Bergen	1534	12	549
Bergen	1534	12	550
Bergen	1534	12	551
Bergen	1534	16	560
Bergen	1534	16	566
Bergen	1534	16	567
Bergen	1534	16	568
Bergen	1535	3	1137
Bergen	1535	3	1138
Bergen	1535	5	1505
Bergen	1535	5	509
Bergen	1536	11	632
Bergen	1536	12	568